৹
ఆంధ్రసాహిత్య
పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౧.	అంగీరసనామసంవత్సరము శ్రావణభాద్రపదమాసములు.	సంచిక 3.

కృష్ణదేవరాయలు—ఆముక్తమాల్యద.

ఓరుమల్ల అచ్యుతరావుగారు, ఎం. ఏ., ఎల్. టి, రాజమహేంద్రవరము.

విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి యాంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము తుళువ నరసరాయనికాలమువఱకు ననఁగా క్రీ. శ. 1500 వఱకుఁ బ్రథమభాగమం దభివర్ణింపఁబడినది. కొంచెము హెచ్చు తక్కువగఁ బదియేనవశతాబ్దము పూర్తియగుసరికి నరసరాయలు దివంగతుఁ డయ్యెను. ఆయన తరువాత నతనిజ్యేష్ఠపుత్త్రుఁ డగువీరనరసింహరాయలు సింహాసన మెక్కెను. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1500-1509 వఱకు సామ్రాజ్యమును గడుసమర్థతతోఁ బరిపాలించెను. ఈ మహానీయుఁడు నిరంతరము శత్రురాజులతో సమరములు సలిపి రాజ్యము యద్విధమైనకార్శ్యము నొందకుండ సంరక్షింపఁగలిగియు, వాఙ్మయసేవఁగూడఁ గొంత వఱకు నొనరింపఁగలిగెను.

అయిన, నీభూమీశుఁడు తనపూర్వులవలెఁ గాని, తనకుఁ దరువాతి వారివలెఁ గాని పేరొందిన విద్యాపోషకుఁడు గానట్లు తోఁచెడిని. కొన్నిసంస్కృతగ్రంథములును గొన్ని కన్నడగ్రంథములు నీతనికాలమున వెలువడినట్లు కాన్పించుచున్నవి; కాని రాజపోషణము వాని ప్రకటన కెంతవఱకుఁ గారణమయ్యెనో చెప్పవీలులేదు. మఱి యాంధ్రవాఙ్మయ మన్ననో యీతఁడు కృతి నొందిన యాంధ్రగ్రంథము లెవ్వియు నిప్పటికిని వెలువడలేదు. గీర్వాణకర్ణాట

భాషలను బహుశః పోషించిన భూకాంతుఁడు తనమాతృభాష యైనయాంధ్ర
భాషను విసర్జించునా? అట్లు జరుగదు. కాన భావిపరిశోధనలవలన నీతనికాల
మందలి కొన్నియాంధ్రగ్రంథములు లభింపఁగల వని విశ్వసింపవచ్చును.

వీరనృసింహరాయల వెనుక నతనిసవతితమ్ముఁ డగు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు
సింహాసన మెక్కెను. ఈ చక్రవర్తి క్రీ. శ. 1509-1530 వఱకు రాజ్య మేలెను.
ఈయనయె విజయనగరసామ్రాజ్యముఁ బాలించినవారిలో నత్యధిక రాజ్యనీతి
కోవిదుఁడు ను, ప్రతాపశాలి యు, దేశైకసేవాపరాయణుఁడు నై యుండెను.
ఛత్రపతిశివాజీమహారాజునకుఁ బూర్వము దక్షిణహిందూదేశములో నీతనిని
మించిన మహాయోధుఁ డెంతమాత్రము గానరాఁడు. ఒకవంకఁ దురుష్కప్ర
భువులతోడను వేఱొకతట్టు గజపతిరాజులతోడను నిరంతరముఁ బోరాడుచు
నెన్నఁడును మచ్చునకైన నపజయముఁ బొందక, తాను జయించినశత్రురాజు
లకు సహితము తనయౌదార్యసౌశీల్యములచే బహువిధముల శ్లాఘాపాత్రుఁడై
నిజామాత్యదండనాయకులయెడలఁ దండ్రివలెను చెలికానివలెను మెలఁగుచు
సరస్వతీ సర్వతోముఖాదరణచే రెండవభోజుఁ డనిపించుకొని యాంధ్రసామ్రా
జ్యము నత్యున్నతస్థితికిఁ దెచ్చెను. అతనికాలమందు విజయనగరము నిక్కముగ
విద్యానగరమయ్యెను. హిందూకళలకు నాటపట్టుగను, గవితాకన్యకు విలాస
విహారక్షేత్రముగను, వేదశాస్త్రములకు విశాలపరిషత్ప్రదేశముగ నిసామ్రాజ్య
ముపకరించి శాశ్వతకీర్తి గడించినది.

ఈ నిరతిశయధీమంతుఁ డగుభూకాంతుఁడు స్వకీయప్రతిభాగౌరవము
చేతను, దనయనుయాయు లగు నమాత్యసామంతాది వీరశిరోమణుల భక్తిప
రాయణత్వముచేతను దదీయవిపులదక్షిణహిందూసామ్రాజ్యచక్రమును నిర్వ
క్రపరాక్రమముతో ననవరతము జయప్రదముగ నిర్వహింపఁగలిగెను. మహా
మాత్యశేఖరుఁ డగుసాళువ తిమ్మరుసుయొక్క నయవిద్యాచాతుర్యము, మహా
దండనాయకుఁ డగుపెమ్మసాని రామలింగనాయని యుద్దండదండనీతియు, నాం
ధ్రకవితాపితామహుఁ డగునల్లసాని పెద్దనార్యుని సులలితకవితాసుధారసము,
నీచక్రవర్తియొక్క సహజోపజ్ఞానముపార్జితకీర్తి ననేకవిధముల భరతవర్షమునంతట
వ్యాపింపఁజేయఁగలిగినవి.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల తల్లిపేరు నాగాంబ. ఈమె నరసరాయల రెండవ
భార్య. కృష్ణదేవరాయలభార్యల సంఖ్యనుగూర్చియు వారిపేరులఁ గూర్చియుఁ

గొంత భిన్నాభిప్రాయ మున్నది. "పాయజ్" అను ఫోర్చుగీసు రాయబారి కృష్ణదేవరాయలకుఁ బండ్రెండుగురు భార్య లుండి రనియు వారిలో నలువురు పట్టమహిషులై యుండి రనియు వ్రాసెను. "న్యూనిజ్" అను మఱియొక ఫోర్చుగీసు యాత్రికుఁడు కూడఁ గృష్ణదేవరాయలకు నల్వురు పట్టమహిషు లుండి రని చెప్పి వారిలో నొకరిత కటకదేశపురాజగు గజపతికుమారిత యనియు, నిద్దఱు శ్రీరంగపట్నపు రాజకూఁతు లనియు, మఱియొకయువతి కృష్ణరాయలు చిన్నతనమునఁ బ్రేమించిన భోగపుకన్య యనియుఁ జెప్పి, యాభోగపుకన్య పేరు చిన్నాదేవి యనికూడ నుదాహరించెను.

ఇట్లుండఁ బెద్దన్న మనుచరిత్రలో "తిరుమలదేవి యుఁ జిన్నాదేవి యు దేవేరులుగాన్" అని నుడివెను. ముక్కు తిమ్మన్నకూడ, పారిజాతాపహరణములో తిరుమలదేవినిఁ జిన్నాదేవిని మాత్రమే పేర్కొనియె. తిరుపతిదేవాలయములో నున్నకృష్ణదేవరాయల యిత్తడివిగ్రహమునకు నిరుపక్కముల నున్నయిత్తడివిగ్రహములమీఁదఁ జిన్నాదేవియొక్కయుఁ దిరుమలదేవియొక్కయుఁ బేరులు మాత్రమే లిఖింపఁబడియున్నవి. సింహాచలములో క్రీ. శ. 1516 లోఁ జెక్కించిన శిలాశాసనములోఁ గూడఁ జిన్నాదేవియుఁ దిరుమలదేవియు మాత్రమే యుదాహరింపఁబడిరి. ఇట్లే అమరావతి మొదలగు శాసనములలోఁ గూడ నీ రిద్దఱి పేర్లె యున్నవి.

ఇట్లుండ నాముక్తమాల్యదలోఁ గృష్ణదేవరాయలు తనభార్యల గుఱించి వ్రాయుచు "తిరుమలదేవియు నన్నపూర్ణాదేవియుఁ గమలాబ్జముఖులు దేవేరులుగన్" అని చెప్పికొనియుండుటచేఁ జరిత్రకారు లీమాటల ననేకవిధములుగ నర్థము చేసికొనవలసివచ్చినది. కొంతమంది యీనాలుగుమాటలును నల్గురుపట్టపుదేవుల పేర్లని చెప్పిరి. అనఁగాఁ గృష్ణదేవరాయలభార్యలు తిరుమలదేవియు, నన్నపూర్ణాదేవియు, కమలాదేవియు, అబ్జముఖిదేవియు నని వారియభిప్రాయము. ఈసంఖ్య పాయజ్ న్యూనిజ్ లు చెప్పినసంఖ్యకు సరిపోవుచున్నదికదా? అయినను మఱియొకబాధకము కాన్పించుచున్నది. కుమారధూర్జటి తనకృష్ణరాయవిజయములో గజపతిరాజుకొమారిత పేరు 'తుక్కా' యని చెప్పెను. మఱియొకరు గజపతిరాజుకూఁతురిపేరు 'భద్ర' యని నుడివిరి. రాయవాచకములో నీమెపేరు 'జగన్మోహిని' యని యున్నది. ఇట్లనేకు లనేకవిధములుగా నీతనిభార్యలపేర్లను గూర్చి వాక్రుచ్చిరి. వీని నన్నిటిని సమన్వయించిచూడఁ

గా నీక్రిందియంశములు విస్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నవి. (1) తిరుమలదేవి యన్నిగ్రంథములలోను సమానముగా నున్నది. కావున నీమెవిషయము నిర్వివాదాంశము. (2) చిన్నాదేవి ప్రశంస కొన్నింట మాత్రము కాన్పించి మఱి కొన్నింట లేకపోవుట కొంత సంశయమునకుఁ గారణభూత మగుచున్నది. క్రీ. శ. 1517 వఱకు వెలువడిన కృష్ణదేవరాయల శాసనములలో నీమెపేరు గాన్పించి యటుతరువాత లిఖింపఁబడిన శాసనములలో లేకపోవుటకుఁ దగిన సమాధాన మూహింపవలసియున్నది. ఇంతియగాక మనుచరిత్ర పారిజాతాపహరణ గ్రంథములలో నీమె పేర్కొనఁబడి కృష్ణదేవరాయలచే నతని యాముక్తమాల్యదలో సూచింపఁబడకపోవుటయుఁ బైసందేహమును బలపఱచుచున్నది. దీనినిగూడ సమర్థింపవలసియున్నది. (3) గజపతికుమారిక పేరు తుక్ఖా, భద్ర, జగన్మోహినియని వేఱువేఱుగ వచింపఁబడుటకుఁ దగినహేతువు నిర్ణయింపవలసియున్నది. (4) వీనిలో నెచ్చోటను గానరాని 'యన్నపూర్ణాదేవి, కమలాక్షముఖులు' అనునామ ప్రశంస కృష్ణదేవరాయ లేల చేసెనో నిర్ణయింపవలసియున్నది.

ఈచిక్కువిషయములను విడఁదీయుటకుఁ గృష్ణదేవరాయల దండయాత్రలకు సంబంధించిన చరిత్రాంశములను దదితరజీవితాంశములను జరిత్రకారులిదమిత్థ మని నిర్ణయించినవఱకుఁ గ్రోడీకరించిచూచెదము. కృష్ణదేవరాయలు రాజ్యారంభములోనే యుమ్మత్తూరు గంగరాజును జయించినట్లుగఁ జరిత్రకారులంద ఱేకగ్రీవముగా నొప్పుకొని యుండిరి. కావున పోర్చుగీసు రాయబారులు చెప్పినట్లు గంగరాజుకొమార్తెను రాజ్యారంభములోనే కృష్ణదేవరాయలు పరిణయమాడి యుండును. అంతకుఁ బూర్వమే యౌవనప్రాదుర్భావమునఁ బరిగ్రహించిన విలాసవతి యొకతె యాతనికి నుంపుడుకత్తెగ నుండనోపు. కావునఁ గళింగదేశముమీఁది దండయాత్రకుఁ బూర్వ మాతనికి నొక యుంపుడుకత్తెయు, గంగరాజుకొమారితయు భార్యలుగ నుండవలసి యున్నది. కళింగరాజ్యదండయాత్ర క్రీ.శ. 1515 మొదలు 1517 లోపుగా మూఁడు సారులు జరిగినట్టులుగా శాసనాదికములవలన నిర్ణయింపఁబడుచున్నది. కడసారి దండయాత్రలోఁ బ్రతాపరుద్రగజపతిని జయించి, యాతనికొమార్తెను రాయలు వివాహము చేసికొనియెను. కాఁబట్టి క్రీ. శ. 1516-17 సంర॥నకుఁ బూర్వమే కృష్ణరాయలు కృతినొందిన గ్రంథములలో వీరి యిద్దఱి పేరులు

మాత్రమే గోచర మగుట న్యాయమే కదా! వీరియిద్దఱిలోఁ జిన్నాదేవిపేరు విస్పష్టముగఁ గృష్ణదేవరాయలు ప్రేమించిన భోగపుకత్తె యైయుండు నని న్యూనిజ్ చెప్పియే యున్నాఁడు కావున రెండవ మహిషి పేరెద్దియో నిర్ణయింపవలసియున్నది.

కృష్ణదేవరాయలు కృతినొందిన మనుచరిత్రయుఁ బారిజాతాపహరణమునుఁ, దాను రచించిన యాముక్తమాల్యదయు నీగ్రంథముల రచనాపౌర్వాపర్యము విషయమై యిటీవల మనసుప్రసిద్ధచరిత్రపరిశోధకు లగు డాక్టరు నె॥ వెంకటరమణయ్యగారును కుం॥ ఈశ్వరదత్తుగారును మున్నగువారు భారతిలోఁ గొంత చర్చ సలిపియున్నారు. వారివాదప్రతివాదములు జాగ్రత్తగఁ బరిశీలించితిని. కాని నాయభిప్రాయ మేమనఁగా మనుచరిత్ర పారిజాతాపహరణములలో నేది ముందున నేది వెనుకను వ్రాయఁబడినదో నిర్ణయింపఁగడంగుట వృథాప్రయాసము. అది యెప్పటికిని దెగునది కాదు. ఈరెండు నాముక్తమాల్యదకుఁ బూర్వమే రచియింపఁబడిన వని నిర్ణయించుట యథార్థమునకు నెక్కువ చేరువగ నుండును. రాయవాచకమిత్యాది గ్రంథాధారములలో నున్నట్లీగ్రంథములు కళింగదేశముపైఁ గృష్ణదేవరాయలు దండువెడలుటకుఁ బూర్వము రచింపఁబడినట్లు నిర్ణయించుట యెక్కువ సమంజసము. కాఁబట్టి యాముక్తమాల్యదకావ్యరచనను విజయవాడలోఁ గృష్ణరాయలు ప్రారంభింపక పూర్వమే యీ గ్రంథములు సమగ్రముగా నుండినవి. కావున నీగ్రంథములలోఁ గళింగదేశపురాజుకొమార్తె ప్రశంస యుండుట కవకాశము లేదు. ఆకారణమున నీగ్రంథములలోఁ జెప్పఁబడిన యిద్దఱుదేవేరులను భోగస్త్రీ యగు చిన్నాదేవియు గంగరాజుకొమారిత యగు తిరుమలదేవియు నై యుండవలెను.

క్రీ. శ. 1516—17 తర్వాతను బ్రారంభింపఁబడిన యాముక్తమాల్యద కొన్నిసంవత్సరములకుఁ గాని పూర్తి గానేరదు. కావున క్రీ. శ. 1520 నాఁటికి నవతారికభాగముతో గ్రంథము సమాప్తమై యుండ నోపు. ఈమూఁడుసంవత్సరములలోను గాని తదుపరిఁ గాని యేశాసనములలో నయినను లేక గ్రంథములలో నయినను జిన్నాదేవిపేరు కాన్పించుట లేదు. ఈమె మఱి యొకనామాంతరముం బొందిన దని చెప్పుట కేవలము సాహసము, నిరాధారము. అనేక సంవత్సరములవఱకు భర్తయొక్క శాసనాదికములలోఁగూడ నాపేరుననే వ్యవహరింపఁబడిన యాదేవి మఱి యొకపేరున భర్తచేఁ బిలువఁబడుటకుఁ గార

ణము దురూహ్యము. కాఁబట్టి చిన్నాదేవి క్రీ. శ. 1516-17 సం॥రము తరువాత
శాసనాదికములలో నేవిధముగా నైనను వచింపఁబడ లే దనియే నిర్ణయించుట
యుక్త మైనది. బహుశః, ఈకాలమునాఁటి కామె కేదో విధముగ భర్తృసన్నిధి
నుండి యెడఁబాపు గలిగి యుండవలెను. మరణించిన దని యూహించుటయే
యుభయులయశస్సునకు లెస్సగ నుండును.

ఆముక్తమాల్యద పూర్తియగునాఁటికిఁ జిన్నాదేవి యంతరించిన దని
నిర్ణయించితిమి కద. ఇఁక నాముక్తమాల్యదలోఁ బేర్కొనఁబడిన రాణు లెవరో
నిర్ణయింపవలసియున్నది. గంగరాజుకూఁతురగు తిరుమలదేవి సజీవయై యుండు
టచేతఁ బూర్వమువలెనే ప్రశంసింపఁబడినది ఇఁక రెండవపే రగునన్నపూర్ణా
దేవి యెవరిది? కమలాబ్జముఖు లెవ్వరు? కళింగదేశదండయాత్రలు పూర్తియగు
నాఁటికిఁ గళింగరాజకుమారికను కృష్ణదేవరాయలు వివాహ మాడినసంగతి
నిర్వివాద మగుచరిత్రాంశము. ఆమెయొక్క కులగౌరవములచేఁ బేరొందిన పట్ట
మహిషియై యుండును గాని యనామకముగ నుండఁ జాలదు. కావున నన్న
పూర్ణాకమలాబ్జముఖులలో నేపేరుననో యామె పరఁగి యుండును. ఈసంద
ర్భములో మఱియొకవైచిత్ర్యమును మనము గాంచవలసియున్నది. కమలాబ్జ
ముఖులు ప్రత్యేకముగా స్త్రీనామములా? లేక స్త్రీనామకవిశేషణములా?
చరిత్రాంశములను బట్టియుఁ గథాసందర్భమును బట్టియుఁ జూడఁ జూడ నీశబ్ద
ములు స్త్రీనామకవిశేషణము లని నిర్ణయించుటయే యెక్కుడు సరసముగా నుం
డు నని నే నభిప్రాయపడుచున్నాను. తిరుమలదేవియు, నన్నపూర్ణాదేవియు,
వీరిద్దఱు ను గమలాబ్జముఖులుగాఁ గవిచే వర్ణింపఁబడిరి. కాని ప్రత్యేకస్త్రీ
నామములుగ వీనినిఁ గవి యుపయోగింపలే దని నే నూహించుచున్నాను.
కనుకఁ గమల యనియు నబ్జముఖి యనియు వేఱుగ నున్న యిద్దఱురాణులను
రాయలు పేర్కొనలే దని నాయూహ. కాని తనభార్య లిద్దఱినిఁ గమలాబ్జ
ముఖు లని వర్ణించుటయందలి స్వారస్య మేమి యనిన నీమాటలచే వారిద్దఱి
సౌందర్యమహిమను వర్ణించుటయే గాక వారిసాపత్న్యధర్మమును గూడ నిగూ
ఢముగఁ గవి సూచించె నని నాకుఁ దోఁచుచున్నది. 'కమల' యనఁ దామర
పువ్వు- 'అబ్జముఖి' యనఁ జంద్రముఖి. కావునఁ గమలమునకుఁ జంద్రునకును
న్న యన్యోన్యధర్మమే వీరిద్దఱియందును గాన్పించుచున్న దని నర్మగర్భముగ
సూచించినాఁడు.

'కమలాబ్జముఖులు' అనుపదము స్త్రీనామకవిశేషణ మని పైనఁ జెప్పినరీతిగ నిర్ణయించినయెడలఁ గృష్ణరాయలు పెండ్లియాడిన గజపతికుమారిక యన్నపూర్ణాదేవి యనియే నిశ్చయింపవచ్చును. అయినను, ఆమెకు 'తుక్కా' యని యు 'భద్ర' యని యు 'జగన్మోహిని' యని యు, నిత్యాదినామంబులెట్లు గలిగినవో యాలోచింపవలసియున్నది. 'భద్ర' 'జగన్మోహిని' యిత్యాదినామములు సార్థకబిరుదనామము లని సామాన్యముగ గ్రహింపవచ్చును. కావున వానిని గుఱించి మన మంత ప్రయాసము పొందనవసరము లేదు. కాని 'తుక్కా' యనునామ మట్లు కాదు. దీనినిర్వచనముం గూర్చి నా కిట్లు స్ఫురించినది. 'తుక్కా' యనుశబ్దము 'దుర్గా' 'దుగ్గ' యనుశబ్దములకు రూపాంతరము. శాక్తేయమతసంప్రదాయుఁ డగు ప్రతాపరుద్ర గజపతిపుత్రి 'దుర్గ' యని పిలువం బడుటయం దాశ్చర్య మేమి యుఁ నుండఁగూడదు. ఈ ప్రతాపరుద్రగజపతికి శ్రీదుర్గావీరపుత్రయను బిరుదనామము గలదు. కాఁబట్టి యామెకుఁ బుట్టినింటిపేరు దుర్గ యై యుండవలెను. శాక్తేయమతమునందుఁ బుట్టినయాకన్యను వైష్ణవమతము స్వీకరించిన కృష్ణరాయలు వివాహమాడెను, గావున, నామె పేరు వైష్ణవసంప్రదాయమున కానుగుణ్యముగ మార్పవలసియున్నది. కేవలము వైష్ణవనామ మిడుటకుఁ గృష్ణదేవరాయలకుఁ గాని తనశైవసంబంధికనామము వీడుటకు నామెకుఁ గాని యిష్టముండక నిర్దేశిష్టనామ మగు 'నన్నపూర్ణ' యనుపేరున వ్యవహరింపఁబడిన దని తలంచుట యుక్తియుక్తముగ నున్నది.

కావున నీయాపద్విషయములను యోజించినచో మనము చేయఁగలిగిన నిర్ధారణ మే మనఁగా శాసనాదికములలోను గ్రంథములలోను బ్రత్యేకముగఁ జేర్కొనఁబడిన కృష్ణదేవరాయలభార్యలు ముప్పురని తెలియుచున్నది.

(1) చిన్నాదేవి:-భోగస్త్రీ.

(2) తిరుమలదేవి:-ఉమ్మత్తూరి గంగరాజుకుమారి.

(3) అన్నపూర్ణాదేవి:-ప్రతాపరుద్రగజపతి కూఁతురు.

కృష్ణదేవరాయల కిద్దఱుకుమారిక లుండిన ట్లగపడుచున్నది. ఒకకుమారికను 'ఆర్వీటి రామరాజునకును, (అళియరామరాజునకును) రెండవకుమారికను మల్ల వరదరాజునకును నిచ్చి వివాహముచేసెను. కృష్ణరాయలకుఁ బుత్రులు గలిగినను వారు చిన్నతనమునందే మృతినొందియుండవలెను. కావుననే యితని తరువాత నితని సవతిసోదరుఁడు ను నరసరాయనిమూఁడవభార్యపుత్రుఁడు నైన యచ్యుతదేవరాయలు సింహాసనమునకు వచ్చెను.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల జీవితచరిత్రముఁ గూర్చియు నాతనిసామ్రాజ్య పరిపాలనా విధానముఁగూర్చియు నెంత విస్తరించి వ్రాసిన నాంధ్రులకుఁ దనివితీఱని కౌతూహలము గలుగుచునే యుండు నని తెలిసియున్నను నావిషయ మంతయుఁ బ్రస్తుతాంశముగాదు కావున స్పృశింపమానితిని. ప్రకృతమున నేఁ జేయు ప్రసంగ మంతయు నాంధ్రవాఙ్మయవిషయకము. కావున నీసార్వభౌముఁ డాంధ్ర సరస్వతి కొసంగిన యమూల్యసేవం గూర్చిమాత్రమ వక్కాణించెద.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు మహాయోధాగ్రేసరుఁడే గాక మహాపండితుఁడును గొప్పకవీశ్వరుఁడు నై యుండెను. ఈ మహారాజునకుఁ దనయాస్థాన పండితబృందము "సాహిత్యసమరాంగణసార్వభౌమ" యను నుత్తమ బిరుదము నొసంగినది. ఈవిధమయిన యుత్కృష్టస్తుతికి శ్రీకృష్ణదేవరాయ లెంతయుఁ దగినవాఁడు. తాను స్వయముగ నాంధ్రగీర్వాణములఁ గావ్యగ్రంథముల రచియించియు, గౌరవించియుఁ దనక్రింది సర్దారులచే నట్టిగ్రంథరచనను వెలయింపఁ జేసియు నిత్యాదివిధముల వాణీసేవ నొనరించెను.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానమం దాస్థానకవీశ్వరుఁడును మనుచరిత్ర రచయితయు నైన 'అల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు ను, పారిజాతాపహరణ గ్రంథకర్త యగు ముక్కు తిమ్మన్నయు రాజశేఖరవిలాసకావ్యకర్త యగు మాదయ్యగారి మల్లన్నయుఁ గాళహస్తిమాహాత్మ్యము రచించిన ధూర్జటికవియు మున్నగు నాంధ్రమహాకవులును, వేంకటనాథ, స్వయంభూనాథ, ఏకామ్రనాథ, ఇత్యాది సంస్కృతమహాకవులు ను రాయల యాజ్ఞానుసారముగఁ గన్నడభారతమునుఁ బూర్తిఁజేసి కర్ణాటకవికులసార్వభౌమ యనుబిరుదును సంపాదించిన మహాకవి తిమ్మణ్ణయుఁ గృష్ణదేవరాయల సింహాసనము నెక్కి కొలఁదికాలము సామ్రాజ్య వైభవ మనుభవించిన వ్యాసరాయరు ను మొద లగు కన్నడమహాకవులు ను, కుమారసరస్వతి జ్ఞానప్రకాశుఁడు హరిదాసు ప్రభృతు లగు నఱవమహాకవులు ను శ్రీకృష్ణదేవరాయల యభిమానసన్మానములకుఁ బాత్రులై యాతనియాస్థానము నలంకరించియుండిరి.

కృష్ణదేవరాయలు ప్రథమమున సంస్కృతభాషలోఁ గొన్ని ప్రబంధములు రచియించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. *విజయవాడ సమీపమున నున్న శ్రీకాకుళక్షేత్రమందలి యాంధ్రమధుమథనుని సేవింపఁబోయినప్పు డాయాంధ్రజలజాక్షుఁడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలం జూచి యిట్లానతిచ్చె నఁట.

---

*ప్రస్తుతము కృష్ణాతీరమందలి బెజవాడ.

సీ. పలికి తుత్ప్రేక్షోపమల జాతి పెంపెక్క రసికు లౌనన మదాలసచరిత్ర
భావధ్వనివ్యంగ్యసేవధిగాఁగఁ జెప్పితివి సత్యావధూప్రీణనంబు
శ్రుతిపురాణోపసంహిత లేర్చి కూర్చితి సకలకథాసారసంగ్రహంబు
శ్రోత్రఘుచ్ఛటలు విచ్చఁగ రచించితి సూక్తినైపుణి జ్ఞానచింతామణికృతి
గీ. మఱియురసమంజరీముఖ్యమధురకావ్య, రచన మెప్పించుకొంటిగీర్వాణభాష
నంధ్రభాషయసాధ్యంబెయందునొక్క,కృతివినిర్మింపుమిఁకమాకుఁ బ్రియముగాఁగ.

(ఆముక్తమాల్యద)

దీనినిబట్టి చూడఁ గృష్ణదేవరాయ లీక్రిందఁ బేర్కొనిన గ్రంథములను సంస్కృతమున వ్రాసె నని తెలియవచ్చుచున్నది. 1. మదాలసచరిత్రము, 2. సత్యావధూప్రీణనము లేక సత్యభామాపరిణయము, 3. సకలకథాసారసంగ్రహము, 4. జ్ఞానచింతామణి, 5. రసమంజరి, 6. ఇంకఁ గొన్ని యితరగ్రంథములు. ఈగ్రంథములలో నిప్పటి కేదియు లభింపలేదు. చెన్నపట్టణమునఁ బ్రాచ్యలిఖితపుస్తకాగారమునఁ గృష్ణదేవరాయలు రచియించిన దని జాంబవతీపరిణయము నను సంస్కృతగ్రంథ మున్నది. పైనఁ బేర్కొనిన గ్రంథములు వ్రాసినకాలమున నీరాజకవి యాంధ్రమున నేగ్రంథమును రచించినట్లు కాన్పింపదు. ఆవిషయము పై పద్యములో విస్పష్టముగ నున్నది. ఆంధ్రవిష్ణుఁడే కవిపుంగవుని హెచ్చరించుచు నిన్నిసంస్కృతగ్రంథములు రచించినకవీంద్రునకు నాంధ్రమున నొకగ్రంథము వ్రాయుట కష్టముకాదు. కాఁబట్టి తన కొకయాంధ్రగ్రంథము ను వ్రాసి యి మ్మని యాజ్ఞాపించెను. కనుక నాంధ్రవిష్ణుని యాజ్ఞానుసారముగా వ్రాసినగ్రంథ మీకవియొక్క ప్రథమాంధ్రగ్రంథమే యనిస్పష్టము. ఆగ్రంథమే యీ 'ఆముక్తమాల్యద' లేక 'విష్ణుచిత్తీయము'.

సంతతసన్నద్ధసమరయానసంరంభములలోను, మాతంగతురంగస్యందన పదాతిసంకుల స్కంధావారసంఘట్టనములలోను, సర్వదా కాలముఁ గడపవలసివచ్చిన యీసమరాంగణసార్వభౌమునకు నేతద్గ్రంథరచన కెట్టనుల్లంఘనీయప్రతిజ్ఞ చేయవలసివచ్చినదో యీరాజకవియే తనగ్రంథమందలి యవతారికభాగమున నుడివెను. ఈవాక్యము లేయాంధ్రుని డెందమున నద్భుతామోదకౌతుకము లుద్భవింపఁ జేయఁజాలవు ?

" ము న్నే కళింగదేశవిజిగీషామనీషఁ దండెత్తి పోయి విజయవాటిం గొన్నివాసరంబు లుండి శ్రీకాకుళనికేతనుం డగునాంధ్రమధుమథను సేవింప

బోయి హరివాసరోపవాసం బచ్చటఁ గావింప నప్పుణ్యరాత్రిచతుర్థయామం
బునఁ దదంధ్రజలజాక్షుఁడు దనకలలోఁ గాన్పించి యాంధ్రభాష నింకఁ గృతి
వినిర్మింపు" మని యానతిచ్చెనఁట. అప్పు డీనరనాథకవి "ఎన్నిను గూర్తునన్న
విను, మే మును దాల్చినమాల్య మిచ్చు నప్పిన్నది రంగమందయిన పెండిలి
సెప్పు" మని యాంధ్రవల్లభుఁ డీభూవల్లభున కాజ్ఞ యొసంగెనఁట.

కావున నీగ్రంథముయొక్క యుత్పత్తి మహాద్భుత మయినది. ఆంధ్రవిజ
యలక్ష్మి తనతమ్మికేలధరించిన కావ్యాంబుజమే యీగ్రంథము. కృష్ణరాయలు
శాంతచిత్తుఁడుగా విజయనగరమున దంతఃపుర కామినీజనపరివృతుఁడై శృంగార
కేళీవిలాసంబుల వినోదించుచుఁ దదీయాస్థానపండితకవిరాణ్మండిత సభాసీనజే
గీయమాననృత్యగీతంబుల కుప్పొంగుచు నీగ్రంథరచనమున కుపక్రమించుట
లేదు. ఆహవభూమిసాన్నిధ్యమున ఫిరంగిమ్రోఁతల గుండెయలజడులలో నీగ్రం
థము ప్రారంభితమైనది! అట్టిమృతిజీవితసందిగ్ధసమయములే కదా మహామతుల
లోకోత్తరకావ్యకరణచణత్వంబునకు సాధనత్వం బాపాదించుచున్నవి.

కావున నీగ్రంథము విజయనగరములోఁగాక విజయవాడలోఁ బ్రారం
భించినాఁడు. గ్రంథరచనాకాలనిర్ణయము కొన్నిశిలాశాసనాదికసహాయముచేఁ
జరిత్రకారు లిట్లు చేసి యున్నారు. దీనినిఁ గుఱించి మ. రా. రా. శ్రీ. కుం
దుర్తి ఈశ్వరదత్తు B. A. గారీక్రిందవిషయము నాకుఁ దెలియఁజేసినారు.
"ఆముక్తమాల్యద' పీఠికలో శ్రీకృష్ణదేవరాయలు తాను శ్రీకాకుళనికేతనుఁ
డగునాంధ్రవిష్ణువును సేవింపఁబోయి హరివాసరోపవాస మచ్చటఁ గావించితి
నని చెప్పుకొనెను. ఆకాలమున శ్రీరాయలవారు శ్రీకాకుళములో నాంధ్ర
విష్ణువునకు నొకదానముచేసి శిలాశాసనము చెక్కించిరి. కావున నాశిలాశా
సనసహాయమున శ్రీరాయలవారి శ్రీకాకుళతీర్థయాత్రకాలము నిర్ణయింపఁ
బడినది. రాయలవారు బహుధాన్యనామసంవత్సర కుంభసంక్రమణకాలము
నందు నాంధ్రవిష్ణు వారాధించినట్లు విస్పష్టముగ నున్నది. ఈకుంభసంక్రమణ
కాలము రాయలు చెప్పినహరివాసరముతోఁ గూడ సరిపోవుచున్నది. అనఁగా
క్రీ. శ. 1519 సం॥ జనవరి 26 తేదీని రాత్రి సుమారు 50 గడియలకుఁ గుం
భసంక్రమణపుణ్యకాలము. మఱునాఁడు కుంభసంక్రమణపుణ్యదినము. అనఁ
గా-క్రీ. శ. 1519 సం॥ జనవరి 27 తేదీని రాయలవారు హరివాసరోపవాస
ము గావించిరి. ఆదినము మాఘబహుళైకాదశి యైనది. కాఁబట్టి 27-1-1519

తేదీతో సరియైన మాఘబహుళైకాదశినాఁడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారు 'ఆముక్తమాల్యద' ప్రబంధరచనకుఁ గడంగిరి."

ఈప్రకారముగ నేతద్గ్రంథనిర్మాణకార్యము కృష్ణదేవరాయలచే నుద్యమింపఁబడిన స్థలము కాలము నితరసాంబంధికసందర్భములు మున్నుగునవి సూత్రాంశసహితముగ వర్ణింపఁబడినను నీకర్తృత్వవిషయము, వివాదాస్పద మై పండితావళిమానసంబులఁ గొంత కలఁత పుట్టించుచున్నది. ఈప్రబంధమును గృష్ణరాయలవారే రచించి రని కొందఱును, కాదు కా దల్లసాని పెద్దన్నగారు రచించి రని మఱికొందఱును వాదించుచున్నారు. ఈవాదప్రతివాదములకుఁ గారణము, ముఖ్యముగాఁ గ్రీడాభిరామకర్తృత్వవిషయమందువలెఁ గొందఱి లక్షణకవుల యుదాహృతిసూచనలు ను పండితసంప్రదాయప్రసంగములు ను మాత్రమ.

ఈచర్చను గూర్చి విపులముగ వ్రాయుటకు నా కిష్టము లేదు. కారణ మేమనఁ, గృష్ణరాయలకర్తృత్వము నిరసింప నుద్దేశించిన పక్షమువారును నా చక్రవర్తి యాంధ్రదేశమునకు నాంధ్రభాషకు నొసఁగిన చిరంతనస్మరణీయసపర్యను సాకల్యముగఁ జూచి యేతద్గ్రంథకర్తృత్వము నాతనినుండి తప్పించుటకు సాహసింపలేకున్నారు. కావున వారిపక్షము నవలంబించినవారి సంఖ్యయుఁ దక్కువే, వాదనసామగ్రియుఁ దక్కువే- తత్కారణమున నీవిషయమును గొలఁదిమాత్రముగ సూచించి విడిచెదను. ఈవివాదమును సంపూర్ణముగాఁ దెలిసికొనఁ దలఁచినవారు కీ. శే. శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రులువారు తమ "సంజీవనీ" వ్యాఖ్యసమేతముగ ముద్రింపించిన యాముక్తమాల్యదగ్రంథమునకు వారు రచించిన యపారపాండితీప్రకర్షిత మైన పీఠికను జదివినఁ దెలిసికొనఁగలరు. ఈవిషయమును శాస్త్రులువారు బహుసమర్థతతోఁ జర్చించి వారియస్నిగ్ధనిబద్ధాద్భుతవైదగ్ధ్య మల్లసాని పెద్దన్నగారిపక్షమునకు ములుమొన నాకర్షించుచున్నను, లోకాభిప్రాయమును మానవప్రకృతివిలక్షణజ్ఞానము ననుసరించి శ్రీకృష్ణరాయలపక్షమునఁ దుదకు నిలిచిరి. పూర్వాచారవితండవాదము ననుసరింపక కళాప్రపూర్ణు లగు శ్రీశాస్త్రులవారు తమయమేయప్రాజ్ఞయవిజ్ఞానధారేయమును బూన్చికొని పండితచక్రవర్తిపక్షమునకుఁ బ్రబల సహాయము నొనరించినందులకు నాంధ్రు లందఱుఁ గృతజ్ఞతాసక్తులయి యుండవలసినది.

ఈవాదమందలి ముఖ్యవిషయములు, 1 రాజు లేడ? కావ్యరచన యేడ?

రాజులును జక్రవర్తులును గ్రంథరచనకు సహజముగ ననమర్థు లనుమ తము కొంతమంది విద్వాంసుల మనస్సులలో దాఁగియున్నది. కావున నట్టివా రవనిపతులు కేవలము లక్ష్మీపూజకే గాని సరస్వతీపూజకుఁ జాలని వా రని నమ్ముచున్నారు. ప్రాయశః యుద్ధావనిలో నిరంతరముఁ బ్రయాసపడవలసిన పృథ్వీశులకు సారస్వతసేవావకాశ మాకాశకుసుమ మని వారి గట్టినమ్మకము.

ఈవిషయమునుగుఱించి ప్రపంచచరిత్రమును బరిశోధించి చూచి తరువాత భారతవర్ష చరిత్రమును గూడఁ బరికించెదము. మహావీరులు మహామహీభృతు లు నెచ్చటనైనఁ గావ్యరచనాధురంధరు లగుట కూడఁ గాన్పించుచున్నదా! తరిచిచూతము.

గ్రీసుదేశమందలి మహాసేనానులలోఁ బ్రథమగణ్యుఁ డగుమహాఅలగ్జాం డరు తనసమరయాత్రలలో నిత్యము గవులను బండితులను శాస్త్రజ్ఞులను వెం టఁ దీసికొని వారితో సారస్వతగోష్ఠిఁ జేయుచుండె నని చరిత్రకారులు చెప్పు చున్నారు. అరిస్టాటిల్ మహాశాస్త్రజ్ఞుని యెడల నామహామహుని కెట్టిగురు భక్తి యుండెనో యెల్లరకుఁ దెలిసినవిషయమే. అలగ్జాండరు చాలఁ జిన్నతనము లో మరణించియుండుటచే నాతని దిగ్విజయఫలము దక్క సారస్వతగోష్ఠిఫల ము లోకమున కిచ్చుటకవకాశము లేకపోయెను. తరువాత రోమనురాజ్యములో నలగ్జాండరుతో సమానుఁ డగుదిగ్విజేత యయిన సీజరుచక్రవర్తి యైరోపాఖం డము నాసియాఖండములో పెక్కుభాగములు జయించి పాలించుచుఁ "గామెంటరీ లను (Commentaries) పేరువహించిన యుద్ధగ్రంథముల నెన్నింటినో గచించి తనదండయాత్రలను దాను జయించిన దేశప్రజల యాచారవ్యవహారభాషాది కములను విపులముగ నభివర్ణించి ప్రపంచమునకు మహోపకారము నొనరిం చెను. ఆగ్రంథరాజము లిప్పటికిని ల్యాటిన్ (Latin) భాషకు భూషణములు గా నున్నవి.

జర్మనీదేశపు చక్రవర్తి యయిన మహాఫ్రెడిరికు (Frederick the Great) తనరాజ్యము చుట్టు నున్న ప్రబలశత్రురాజులతో ననేకసంవత్సరములు విసువు విరామములు లేక పోరాడుచు నఖండవిజయలక్ష్మినిఁ జేకొని తనసామ్రాజ్యము నన్నివైపులకు విస్తరిల్లఁజేసి ప్రజాక్షేమము కొఱకు ననిశము పాటుపడుచున్న ను వాగ్దేవీకైంకర్యము విడువఁడయ్యెను. చిన్నతనమునుండియు ఫ్రెంచిభాషయం

దమితాదరణము గలిగి ఫ్రెంచికవివతంసుల స్నేహము సంపాదించి ముఖ్యముగ నానాఁటికవిసార్వభౌముఁ డగువాల్టేరుతో సంతేవాససాహచర్యమున మెలంగి యనేకపద్యకావ్యములను నంతకంటె హెచ్చుగ గద్యకావ్యములను వ్రాసి, సాహిత్యసమరాంగణసార్వభౌముఁ డయ్యెను. తాను వ్రాసిన గ్రంథములను వాల్టేరుమహాకవికిఁ జూపి యాయనచే సరిపఱిపించుకొని ముద్రించుచుండెను.

ఇఁకఁ జక్రవర్తి నెపోలియన్‌ను గుఱించి విచారించెదము. సామాన్యకుటుంబములోఁ బుట్టి తనయతిమానుష ప్రతిభచే మహాసామ్రాజ్యచక్రవర్తి నై భువనైకవీరాతిశయమునఁ దన్ను మార్కొనిన యరాతిబృందమ్ముల నెల్లఁ దలక్రిందుఁజేసి మధ్యందినమార్తాండునివగిది విజృంభించిన యీమహాప్రతాపశాలి ఫ్రెంచిభాషాయోషామణికిఁ గొన్ని స్వరచిత గ్రంథోపాయనములను సమర్పించెను. చిన్నతనములో ననేక గ్రంథములఁ జదివి తత్సారమును సమయసముచితవ్యాసరూపమున రచించి వెల్లడిచేసి వార్ధక్యములోఁ దనయప్రతిమానానుభవమును గ్రంథరూపమున వ్రాసి తనమాతృదేశమున కొప్పగించెను. ఇంతియకాక యీ మహాధీరుఁడు కదనరంగమున వైరినికాయములతోఁ బోరాడుచుఁ జిత్రలేఖనముగూడఁ జేయుచుండెనఁట! అతను చిత్రించిన చిత్తరువులు కొన్ని పుస్తకరూపముగ నిటీవల దొరకినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది.

ఇంక భారతభూమి యందలి భూధవుల విద్యాకృషి నరయుదము.

ఉత్తరహిందూస్థానమును దక్షిణహిందూస్థానములోఁ జాలభాగమును దనదిగ్విజయమున జయించి యశ్వమేధయాగము నొనరించిన సముద్రగుప్తుఁడు తాను బ్రచురించిన యలహాబాదుశాసనములో "తా ననేక కావ్యముల రచించినకతన కవిసార్వభౌముఁడయ్యె ననియుఁ దనకావ్యములు బీదలకు జీవనాధారము లయ్యె" ననియుఁ దెలియఁజేసెను.

కాన్యకుబ్జదేశాధీశ్వరుఁ డగుహర్షవర్ధనుఁడు 'రత్నావళీ నాగానంద నాటకములను రచించెను. ముంజభూపతి యగుభోజుఁడు శతాధికగ్రంథములను గీర్వాణభాషలో రచించి తనసాహిత్యమును బ్రదర్శించి సంగ్రామరంగమున నసువులఁ గోల్పోయెను.

హిందూదేశము జయించి ఢిల్లీసింహాసన మెక్కిన బాబర్‌పాదుషా పారశీకభాషలో ధారాళముగఁ గవిత్వముఁ జెప్పఁగలిగెను. తఱచుఁ దనగుఱ్ఱము మీఁద స్వారిచేయుచుఁ బద్యముల నాశువుగఁ బలుకుచుండెనఁట! తనజీవిత

చరిత్రముఁ దానే వ్రాసికొని యీవిషయముల నన్నిటినిఁ దానే వ్యక్తపఱిచెను. ఇంక మహాబుద్ధిశాలి యగునక్బరుపాదుషాను గూర్చి వేఱే చెప్పవలెనా? చేవ్రా లయినఁ జేయలేని యీచక్రవర్తి నిరంతరము పండితులగోష్ఠి నెలంగుచు మతచర్చలను వినుచు ననేకశాస్త్రములయందును గళలయందును బ్రావీణ్యము నలవఱుచుకొని మహావిద్వాంసులను గూడఁ దనసూక్ష్మతచే డిందుపఱుచుచుండెను.

ఇట్లనేకులగు పార్థివోత్తములు లక్ష్మీకటాక్షపాత్రులై సరస్వత్యుపాసనయందుఁ గూడఁ గాలము గడపుచుఁ దద్దేవీపూజార్హములగు కావ్యకుసుమముల నేర్పుతో నేర్చి కూర్చుచువచ్చిరి. ఈవిషయముఁ గూర్చి యింతవట్టు చెప్పుట కొక్కటియే కారణము. మనదేశమందు బుద్ధిశాలు లగు గీర్వాణాంధ్ర పండితులలోఁ గొందఱు భూమిపాలులలోఁ గూడఁ గవు లుందు రన్నఁ గనుబొమ్మ లెత్తి పెదవి విఱిచి యీసడింతురు. వారికొఱ కీస్వల్పవిషయమును గూర్చి యింత విఱివిగా వ్రాసితిని. చదువరులు క్షమింతురుగాక!

మఱి కృష్ణదేవరాయలకట్టు మరలుదము. కృష్ణదేవరాయల గ్రంథరచనావిషయముల గుఱించి యిదివఱలో నాసివవిమర్శకు లొకగొప్పపొరపాటుఁ జేసియున్నారు. వా రెంతమట్టు కైనను కృష్ణరాయలరాజ్యకాలజీవితమును గూర్చియే యాలోచించుచువచ్చిరి. తత్పూర్వపుజీవితము గుఱించి సూక్ష్మపరిశీలనఁ గావింపరైరి.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు సుమారు ముప్పదియేండ్ల వయసు వచ్చినపుడు సింహాసన మెక్కెను. సింహాసనమునకు వచ్చినతరువాత నతనికి నిరంతరము శత్రువులతోఁ బోరాటములు గలిగినను దత్పూర్వ మాయనకు వలసినంతతీరుబడియు నవకాశము నుండినవి. సుమా రిరువదియేండ్ల వయస్సు వచ్చినవఱకుఁ దనతండ్రి, యయిన నరసరాయలు జీవించియే యుండెను. తలిదండ్రులసంరక్షణలోను వారికంటె నెక్కువవాత్సల్యముఁ జూపుచుండిన మహామంత్రి తిమ్మరుసుయొక్క ప్రేమాగ్రశిక్షణములో, నుండి కృష్ణదేవరాయలు చిన్ననాఁట నుండియు విద్యాబుద్ధు లామహామంత్రియొద్దనే విశ్వాసపూర్వకముగ నేర్చుకొనుచుండెను. ఆహేతువునఁ దిమ్మరుసును 'అప్పాజీ' యనఁగాఁ దండ్రి యని పిలుచుచుండెను. ఈకాలమున రాయలసమాన మగు గీర్వాణాంధ్రసాహిత్యము సంపాదించుకొని యుండనోపు. కృష్ణదేవరాయల యౌవనదశను గుఱించి

న్యూనిజ్ మొదలగు చరిత్రకారులు తెల్పినవిషయములనుబట్టి చూడ రాయ లవిద్యార్థిదశ యంతయు సంప్రీతికరముగ నుండెను. ఈవిషయమందును మఱి రాజ్యపరిపాలనావిషయమందునుఁ గృష్ణదేవరాయలు జర్మనుచక్రవర్తి యైనఫ్రెడ రికును (Frederic the Great) నెంతయు సరిపోలియున్నాఁడు.

కృష్ణదేవరాయలకును, అలసాని పెద్దన్నకును, గలిగినప్రథమపరిచయ మును, దదుపరి క్రమముగా వృద్ధినొందిన స్నేహమును రాయలు రాజ్యమునకు రాకపూర్వమే, యనఁగా, విద్యార్థిదశయందే జరిగియుండె నని యేఁ దలంచు చున్నాను. ఈప్రథమదశయందుఁ గృష్ణదేవరాయలు తనపేరు వహించియున్న మదాలసచరిత్రాది సంస్కృతగ్రంథములను వ్రాసియుండె నని నాయభిప్రాయ ము. ఈగ్రంథములను, పెద్దనయొద్దఁ గవితాశుశ్రూష పొసఁగుచున్నకాలము లో రచించియుండుటచేఁ గొంతమంది పండితులు పెద్దన్నగారే రచించి రను ప్రతీతి లోకమునకు వెల్లడించి యుండిరి. జర్మనుచక్రవర్తి ఫ్రెడరిక్ విషయము లోను నిట్టిలోకప్రవాదము పుట్టినట్టు కొంత చరిత్రదృష్టాంత మున్నది. ఏలయ న, నాతఁడు రచించిన గ్రంథములను దొలుదొల్తఁ దనమిత్రుఁడును గవిశిరోమ ణియు నగు వాల్టేరునకుఁ బరీక్షనిమిత్త మంప నతఁడు సరిచూచి వానిని ముద్రిం చుచువచ్చెను. ఏతాదృశసారస్వతపరిశ్రమసంబంధమే కృష్ణరాయలకును బెద్ద న్నకును గలిగియుండె నని నాయూశయము. ఈసంబంధము క్రమక్రమముగా వృద్ధినొంది పరస్పరగాఢానురాగమయ్యె నని సువిదితమే. కావునఁ గృష్ణదేవ రాయలు రచియించిన వని చెప్పఁబడిన గీర్వాణగ్రంథములు నిక్కముగఁ గృష్ణ రాయలే రచించియుండె ననియు వానిరచనయం దల్లసాని పెద్దన్నగారి సహా యము మిక్కుటముగఁ బొంది యుండె ననియు నానిశ్చితాభిప్రాయము.

మఱియొకవిశేషము-ఈప్రథమకవితాప్రయత్నము లగుమదాలసచరిత్ర యు సత్యావధూప్రీణనము నను సంస్కృతకావ్యములను వ్రాసినపుడు కృష్ణదే వరాయలు కేవలము కవిత్వవిద్యార్థియై యుండవచ్చును; అనఁగాఁ గావ్యశక్తి నిఁ గవితాసామగ్రిని మున్ముందు సేకరించు కొనుటయు, వివిధకావ్యధోరణుల నలవఱుచుకొనుటయు నభ్యాసకుని లక్షణములు గానఁ గృష్ణదేవరాయలు తన ప్రథమకావ్యప్రయత్నములలో నాయారీతుల నభ్యసించినట్లు గాన్పించుచున్న ది. లేనియెడల—

"సీ. పలికి తుత్ప్రేక్షోపమల జాతి పెంపెక్క రసికులౌనన మదాలసచరిత్ర
భావధ్వనివ్యంగ్యసేవధిగాఁగఁ జెప్పితివి సత్యావధూప్రీణనంబు"

అను సీసపద్యములో నున్న వివిధకావ్యరీతిలక్షణములఁ బ్రత్యేకముగఁ జేర్కొనుటకుఁ గారణము గాన్పింపదు. అల్లసాని పెద్దన్నవంటి యాటితేఱినకవి యొకగ్రంథము నొకవిధమైన కావ్యశైలికి నిదర్శనముగా ను మఱియొకగ్రంథమును మఱియొకకావ్యశైలికి దృష్టాంతముగాను రచించి యుండునా? ఏగ్రంథమునైనను సర్వావయవపరిపుష్టియు సర్వాంగసౌందర్యమును గలుగునట్లు రచించును గాని యలంకారములకు నిధిగ నొకదానిని భావధ్వనివ్యంగ్యములకు సేవధిగ నొకదానిని రచించుట యస్వాభావికము, నసంగతము. కావున నీసంస్కృతగ్రంథములు కృష్ణదేవరాయలే కవితాభ్యాసకదశయం దున్నపు డల్లసాని పెద్దనాదులశిక్షణమున రచించి యుండెనని మన మూహింపవచ్చును.

కొందఱు లక్షణకృతులును వ్యాఖ్యాతలును కృష్ణదేవరాయలపేరున నున్నసంస్కృతగ్రంథములనే గాక యాతని యాంధ్రగ్రంథ మగునాముక్తమాల్యదనుగూడ నల్లసాని పెద్దనయే రచించినట్లు నానుడి వెల్లడిచేసిరి.

1. కాకునూర్యప్పకవి తనయప్పకవీయములో "నాంధ్రకవితాపితామహుఁడు 'కొనియె' ననుటకు 'కొనె' నని చెప్పె......విష్ణుచిత్తీయమునందు.

2 చ. ఉరు వగువిష్ణుచిత్తతనయోద్వహనంబును సంస్కృతాంధ్రవా
గ్గరిమ నలంక్రియారసస ఖం బగునట్టుగఁ బెద్దనార్యుఁడు
ద్ధురఫణితిన్ రచించె............శ్రీనివాసవ్యాఖ్య.

3. గుడిపాటి వేంకటాద్రి:—

గీ. పేర్మి నల్లసాని పెద్దన్న యాముక్త, మాల్యదాఖ్యకృతి సమంచితముగఁ
జేసె నీవు టీక సేయుము చెలఁకునఁ, బండుపండినట్టు యుండుఁగాక!

ఆముక్తమాల్యదయందు విస్పష్టముగ నాగ్రంథమును శ్రీకృష్ణరాయలు రచించిన ట్లున్నను పైనుదహరించిన వాక్యములఁబట్టి కొంతసందేహము కలుగుచున్నది. కావున నేతద్గ్రంథకర్తృత్వసమస్య నిస్సంశయముగఁ దీర్చుటకుఁ దగినబుజువును సంపాదింపవలసియున్నది. మనయదృష్టవశమున నవసర మగుసాధనసామగ్రి కావలసినంత యున్నది. అల్లసాని పెద్దన్న రచించిన యాంధ్రప్రబంధమగు మనుచరిత్ర కృష్ణదేవరాయలకే యంకితముచేయఁబడినది. కృష్ణదేవరాయలపేర నొక సంస్కృతగ్రంథము గూడ లభ్యమగుచున్నది. వీని నన్నింటినిసరిచూచి తారతమ్యములను నిరూపించిన నీసందేహము తప్పక నివృత్తికాఁగలదని నానమ్మకము.

(సశేషము)

కావ్యలక్షణము.

— అయులసోమయాజుల నరసింహశర్మగారు, పర్ణశాల. —

కావ్యమున కనేకు లనేకరీతుల లక్షణముల వ్రాసియున్నారు. అందు మొదటివాఁడు దండి. ఈతఁడు కాలముచేతనే మొదటివాఁడుగాక లక్షణరచనచేఁగూడ మొదటివాఁడే యనవగును.

అందునకు ముందుగ నితరలాక్షణికుల లక్షణములఁ బరిశీలించి యీతని మతము విచారింతము.

"తదదోషౌ శబ్దార్థౌ సగుణా వనలంకృతీ క్వాపి" అని మమ్మటుఁడు.

ఇందు గుణాలంకారవర్జితములకుఁ గావ్యత్వవ్యపదేశము లేమింజేసియు దోషసహితములకుఁ గావ్యత్వవ్యపదేశము లోకమునఁ బ్రసిద్ధముగ నగపడుటంజేసియు నీలక్షణ మాలంకారికసమ్మతము కానేరదు. ఇట్లే:—

"అదోషౌ సగుణౌ సాలంకారౌ శబ్దార్థౌ కావ్యం" అను విద్యానాథలక్షణముగూడ నాలంకారికసమయవిరుద్ధ మవుటఁజేసి గ్రాహ్యముగాదు.

ఇంకను నలంకారసర్వస్వకారాద్యాలంకారికుల మతములందలి దోషముల జగన్నాథపండితుఁడు నిరూపించియే యున్నాఁడు.

పండితాగ్రేసరుఁ డగుపండితుఁడుఁగూడఁ(జగన్నాథపండితుఁడు) దాను సరసముగ లక్షణము రచించితి నని గర్వించియు దోషయుక్తముగనే రచించి యున్నాఁడు. చూడుఁడు:—

"రమణీయార్థప్రతిపాదకశబ్దః కావ్యం" రమణీయార్థ మన లోకోత్తరానందదాయకార్థము.

1. ఈతని మతమున శబ్దముగదా కావ్యము. అట్లయిన శబ్దగతగుణదోషాదులనే నిరూపింపవలెను గాని యర్థగతగుణదోషములఁ గాని, యర్థశక్తిమూలధ్వన్యాదులఁ గాని నిరూపించుట యప్రసక్త మగును. పరంపరాసంబంధముచే నర్థము లోకోత్తరానందదాయి కాన నద్దాని వచియించె నన్నచోఁ దాదృశానందదాయకములగు దృశ్యకావ్యాంగము లగు లాస్యాంగములకుఁ గూడఁ గావ్యస్వరూపనిరూపణమున లక్షణము రచింపవలయును. అట్లు లేయాలంకారికులమతమునను గానరాదు. దృశ్యకావ్యమున శ్రవ్యకావ్యమున నర్థద్వారా వలె లాస్యాంగద్వారమున లోకోత్తరానందము గలుగుట యనుభవరూప్యము కాదు. అచ్చో నీతఁడు శబ్దము కావ్య మని యర్థనిరూపణముఁ జేసి లాస్యాంగముల నిరూపింపకుండుట పూర్వాపరసందర్భహీనతం జూపుచున్నది. అట్లు లాస్యాంగములఁ జూపిన నాలంకారికవిరుద్ధ మగును.

2. ఇంతియకాక కేవలశబ్దమే కావ్య మన్నఁ గానేరదు. శబ్దమునకు రమణీయార్థప్రతిపాదకత్వ మన్న లేదు. హరిః, కృష్ణః, రామః, శంభుః ఇట్టిపదములవలన రమణీయార్థ మెట్లుపాదేయ మగును. ఆశబ్దముల కెట్లు కావ్యత్వము సంభవించును. తాదృశార్థప్రతిపత్తి వాక్యమునకుఁ గాని శబ్దమునకు లేదు.

3. మఱియుఁ గవిసంరంభము కేవల మొక్కశబ్దమందే యనుట యనుభవవిరుద్ధము. వ్యంగ్యార్థప్రతీతియందు కవిసంరంభ మచ్చో నున్న దనుట నిర్వివాదాంశము. కవికర్మ కావ్యము గదా! అర్థమందుఁ గవిసంరంభ ముండ శబ్దమే కావ్య మననగునా. కొన్నిపట్టుల వ్యంగ్యత్వమున శబ్దము సహకారి యగునట్లె యర్థము సహకారియగును.

అట్టిపట్టుల నర్థమునకే ప్రాధాన్య మున్న యెడలఁ గవిసంరంభ మర్థమందే యున్న నద్దానికిఁ గావ్యత్వ మంగీకరింపకుండుట విచార్యము.

ఈరీతి నాలంకారికులు దండిప్రోక్తమగు లక్షణము విడిచి, కావ్యలక్షణమును సరిగ నిరూపింపఁజాలరైరి.

దండి యెంతవిశదముగ నిరూపించియున్నాఁడో చూడుఁడు:—

"తైః శరీరశ్చ కావ్యానాం అలంకారాశ్చ దర్శితాః।
శరీరం తావదిష్టార్థవ్యవచ్ఛిన్నా పదావళీ.

ఇచ్చో నిష్టార్థ మన=లోకోత్తరానందజనకార్థము వివక్షితము.

అనఁగా, లోకోత్తరానందజనకార్థవ్యవచ్ఛిన్నా ఆకాంక్షసహితా పదావళీ కావ్యం, అని లక్షణము.

ఇష్టార్థవ్యవచ్ఛిన్నా యనుటచే నిం దర్థగతిగుణాదులం జెప్పుట యప్రసక్తకథనము కాఁజాలదు.

ఋక్త్వాదులందు శబ్దార్థోభయవృత్తిచే భాష్యకర్త మొదలగువారలచే "ఋచః పఠంతి" అను మొదలగు స్థలములయందు లక్షణ నంగీకరించుటఁజేసి "కావ్యం పఠితం అర్థస్తు నజ్ఞాతః" అను స్థలమందు లక్షణ నంగీకరించి లోకోక్తులఁ గుదుర్చుట శాస్త్రదూష్యము కాఁజాలదు.

ఈపక్షమున గుణాలంకారవర్జితములకు దోషసహితములకుఁ గూడఁ గావ్యత్వము సిద్ధించుచునే యున్నది. లోకోత్తరానందజనకత్వము లేమింజేసి "పుత్రో జాతః మృత శ్శత్రుః" అను మొదలగు నవి కావ్యములు కాఁజాలవు.

కాన నీరీతి నాలోచించినను దండికృత మగుకావ్యలక్షణమే నిర్దోషముగ నున్న దనవలయును.

కొన్ని వృత్తములు : తన్మత భేదములు

— దువ్వూరి సూర్యనారాయణమూర్తిగారు, కొవ్వూరు. —

వాఙ్మయము వేదకాలమునుండియు గద్యాత్మకముగను పద్యాత్మకము గను విరాజిల్లుచుంట సర్వలోకవిదితము. దాన నొకశాఖగా నుండి చిరకాల మునుండియు వాడఁబడుచు గద్యపద్యాత్మకముగఁ బెంపొందుచున్నది యాంధ్రభాష. ఇయ్యది పద్యాత్మకముగా వాడుకలోనికి రాకమున్న కొన్నిరకము లగు దరువులవలెను జిన్నచిన్న గేయములవలెను దాళానుగుణముగఁ బాడుకొనఁబడుచు నుండెడి దని విమర్శకులు తెలిపియే యుండిరి. రాను రాను గద్యమునకన్నఁ బద్యమున శ్రుతిసుఖము హెచ్చుగ నుండుటచేఁ గొన్నివిధము లగు నియమములచేఁ గొన్ని పద్యములు బయలుదేఱినవి. ఇయ్యవి గానార్హము లై హృదయరంజకముగ నుండుటచే జనుల కత్యంతప్రేమపాత్రము లై ప్రబంధ రూపములుగను దృశ్యకావ్యరూపములుగను నభివృద్ధి నందినవి. అట్టికావ్యముల నుండువృత్తములు బహువిధము లై నవపకలు గలిగి నామాంతరముల నందినవి. వానినామముల ననుసరించి యీవృత్తమున కిన్నిపాదము లనియుఁ బాదమున కిన్నియక్షరము లనియుఁ గూడ నేర్పఱుపఁబడినవి. ఆయానియమ ప్రకారము కూర్చుటలో నడక చెడిపోకుండునట్లును, సుకరముగ నావృత్తముల వ్రాసికొనఁగోరువారీనియమానుసారముగా నడుపవలె ననియుఁ గొన్ని గణము లేర్పడినవి. గణ మనఁగాఁ గొన్ని గురులఘువుల సమూహము. ఈ యవి యక్షరముల నాశ్రయించి యుండును. వీనినే "హ్రస్వం లఘు, సంయోగే గురు, దీర్ఘంచ" అని పాణిని మొదలగువారు చెప్పియున్నారు. ఇట్టిగురులఘువులతోఁ గూడినగణములయొక్క నడక నాశ్రయించిన కూర్పే వృత్త మనఁబడును. ఈవృత్తపాదమున కెన్నియక్షరము లుండునో యది యున్నవఛంద మని కూడ మనవారు పేరు పెట్టిరి. ఆఛందము లిరువదియారూ అని లక్షణకర్తలు విభజించియున్నారు- ఈఛందములఁ బుట్టినవృత్తసంఖ్య కొన్నికోట్లతరబడి కలదు. ఈఛందములలోఁ జేరినవియే సమవృత్తము లనియు నీఛందముల దాఁటినవి విషమవృత్తము లనియు వీనవిభాగము. ఇట్టివృత్తములలో ననేకవిధము లగు వర్ణావృత్తులు రానురాను బయలుదేఱినవి. అట్టియావృత్తిలో ననిర్వాచ్యమైన సుఖము శ్రవణమునకు గలుగు నని మనపూర్వులు తలఁచి యుండుటచే

నిట్టియావృత్తి చేయవలయు ననునొకనియమము కొంతకాలమునకు బయలు దేలినది. మఱి కొంత నాగరికకాలము రాను శ్రుతిసుఖార్థము నిలుపువర్ణనం తంతి నియమబద్ధమై తప్పక యాయావృత్తములఁ బరిగణింపఁబడుచు శాసనమై నది. ఈశాసనము లనేకరీతు లగునామములతో లక్షణగ్రంథముల నుదయింపఁజేసినవి. అట్లగుచు మఱికొంతబలమును సంపాదించినవై యట్టినియమముల దాఁటరా దనియుఁ బద్యకవితల నల్లువా రంద ఱీనియమములనే పాటింపవలె ననియు నట్లుచేయక పుస్తకముల వ్రాసిన నట్టికృతి నందినవారికి గొప్పగొప్ప కష్టములు వాటిల్లు ననియు నట్టిగ్రంథము కుగ్రంథమగు ననియుఁ గవి కుకవి యనిపించుకొను ననియుఁ జాటినవి. నాఁటినుండియు భాషాసాంప్రదాయము మాఱుటతప్ప పూర్వనియమములు నిలిచియే యున్నవి. కాని రానురాను కొన్నిబిగింపులు సడలినవి. భీమన వడియతులనే చెప్ప నప్పకవి నలువది రెండ్లయతిని, మఱికొంద ఱిరువదియొక్కయతులను చెప్పియున్నారు. వారిలో వారే యఖండాదియతులవిషయమునఁ బూర్వమతముల ఖండించుచు స్వమత ధ్వజముల నాటియుండిరి. ఇట్లే వృత్తములలోఁ గూడ లక్షణకర్తలు కొన్నిభావభేదముల నంది యున్నారు. ప్రకృతమున నావృత్తములఁగూర్చి కొన్నియుపయుక్తవిషయములను వారివారిమతభేదములను నీక్రిందఁ బొందుపఱుతును.

1. జలదరవవృత్తము:—"నననననలునవలనొదఁబడినయవినయవిధివినుమురే
చన మనుయతిని నిలుపఁగ మహిని జలదరవమగుగురువ్రతోన్."

పైవృత్తమున రెండుపాదము లని గ్రహింపవలెను. లక్షణము లక్ష్యము గూడ నదియే. దీనిలో యతిస్థానము "మనువు" అనఁగాఁ, బదునాలుగక్షరములు దాఁటినవెనుక నని చెప్పఁబడినది. ఇయ్యది యప్పకవీయమున "ధరణిధరగతి" అను నామాంతరము నంది యీలక్షణముగనే యున్నది. యతులు మాత్రము పాదమునకు రెండేసి గలవు. ఎనిమిదియక్షరముల తరువాత నొకయతియుఁ, బదునాలుగక్షరములు దాఁటినవెనుక నొకయతియు నున్నది. కవిజనాశ్రయమునఁ బాదమున కొకయతియే నిలుపఁబడినది. తక్కినలక్షణము లన్నియుసమములు.........

2. మానిని:—కారకముల్ క్రియ గన్గొన నేడుభకారము లొక్కగకారములో
గారవమై చనఁగా యతిపంక్తులఁగల్గినమానిని........."

పైపద్యపాదమునకుఁ మూఁడుస్థానముల యతి కనుపించు చున్నది,

గాని, "పండ్రెట" అని స్పష్టముగాఁ బాదమున కొక్కయతియే యని కవి చెప్పి నాఁడు. ఈవిషయ మప్పకవీయమున స్పష్ట మగును. అనఁగా నందు పాదమున విచ్ఛేదత్రయము గానుపింప లేదు. ఇఁక ఛందోదర్పణమున నేతద్భిన్న మార్గ మంగీకరింపఁబడినది చూడుఁడు.

"... ... ...అద్రిభసేవ్యగురునివ్వలసిల్లురసత్రయచిత్రయతుల్
పన్నుగ నొందత్రిభాసురవిక్రమభంగిగమానిని ... ..."

పై పద్యమున "రసత్రయ" అనుశబ్దముచే షడ్రసములు గాన నాఱక్షరముల వ్యవధానముగా మూఁడుయతు లని కవి స్పష్టపఱిచినాఁడు. ఆశబ్దముచే పదునెనిమిది యనుటకు వీలు లేదు, "చిత్రయతుల్" అని బహువచన మున్నది గాన-ఉదాహరణము, చూడుఁడు.

"వన్నె రొమునర్చిన, వాహినియాతని, వామపదంబున, వాలెనహా" ఇట్లే నాలుగుపాదములందును నాఱక్షరములు వ్యవధానముగా యతిత్రయము నిలుపఁబడినది. తక్కినవిషయములలో లక్షణకర్తల కైక్యము లేకపోలేదు. పదునెనిమిదియక్షరములు దాఁటిన వెనుక యతియన్నను నితరులకన్న భిన్నమే.

3. లయగ్రాహి:—

ఇంబడరఁగా భజసనంబులకడన్ భజసనంబులుభకారమునొడంబడలయగ్రా
హింబరఁగఁజెప్పకలశంబిడినయట్లయగణంబుకృతినిండనమరుంబరహితార్థీ.

పై పద్యమున గణములు తప్ప మఱేవిషయము చెప్పఁబడియుండ లేదు. వృత్తమునకువలెఁ బ్రాసకనఁబడుచున్నది. ప్రాసయతులే తత్తత్ స్థానములనిలుపఁబడినవి, కాని, యవెన్నిపట్టుల నిలుపవలెనో తెలియదు, పాదమునకు మూఁడుపట్టుల కనఁబడుచున్నవి. అనంతునిఛందమున "ఏకోనచత్వారింశన్మాత్రాగర్భితంబు త్రింశదక్షరంబులైన లయగ్రాహి యగు" నని మాటలతోఁ జెప్పఁబడినది. లక్షణమున యతులవిషయము కవిజనాశ్రయమునే యనుకరించుచున్నది. "ప్రాసముల్ గ్రందుకొని" యనుటవలన వృత్తప్రాసములు ప్రాసయతులుంగూడ గ్రహింపవచ్చును. అప్పకవీయమున నగమ్యము లన్నియు వాచ్యములైనవి, గాన, దాని ప్రకారము చూచుకొనినఁ బైవన్నియు సరిగనుండును... ... ...

4. లయవిభాతి:—పై వృత్తవిషయమున నందఱును నేకీభవించియే యుండిరి. అప్పకవీయము ననుసరించి కూడ నాల్గుయతులు పాదాంత మగువఱకు నిలుపవలె నని తేలుచున్నది. కాని యప్పకవి లక్షణపద్యమును గొంత

దిద్దవలసియున్నది. "ననసద్వయము వెరుక ననగంబులను నిలిపి" అని యు న్నది. ఇది కేవలము లక్ష్యవిరుద్ధము. ద్వయ మనుచోట త్రయ మని యుండ వలెను. ఇయ్యది యచ్చుతప్పో పరిశీలనకర్తలలోటో యయియుండవలెను గాని అన్యథాకాదు... ... ...

౫. త్రిభంగి:—ఈవృత్తవిషమై భిన్నాభిప్రాయము లున్నవి. కవిజనాశ్ర యకర్త నాల్గునగణములును రెండుసగణములపై భమసగలు పాదమునకుఁగలిగి యీవృత్త ముండు నని చెప్పెను. మఱియు "వడి దప్పక ప్రాసము లొప్పక" అని యతి లే దనికూడఁ జెప్పియున్నాఁడు. అనంతునిఛందమున నాలుసగణము లును సననమసగలనుగణములు పాదమునకు లక్షణ మని చెప్పఁబడినది. ఇత రవిషయము లేమియుఁ జెప్పఁబడియుండ లేదు. లక్ష్యదృష్టిని జూడ మొదటి రెండుపాదముల రెండుప్రాసయతు లున్నవి. మూఁడునాల్గుపాదముల మూఁడేసి ప్రాసయతు లగపడుచున్నవి. ప్రాసము కలదు. ఈలక్షణమును గవిజనాశ్రయ లక్షణమును జూడ నేమియు సంబంధ మున్న ట్లగుపడదు. ఇఁక, అప్పకవీయ మును జూచిన, ఆఱుసగణములును రెండుసగణములును భమసగములు పాద మునకు లక్షణ మన్నట్లు తెలియుచున్నది. కాని పద్యమునందు నగణము లా లును ససభసగములును పాదమునకు లక్షణ మని చెప్పఁబడినది. ఇది లక్ష్య విరుద్ధము. ససభమసగలని దిద్దిన విరోధ ముండదు. తక్కినవిషయముల నియ్యది యస్పష్టముగ నున్నది. రెండుపద్యము లుపయోగించి లక్షణము చెప్పినను నీతఁడు స్పష్టముగా నియమింపలేకపోయినాఁడు. "పద్యతిసంగిక" అని పద్య మునఁ జెప్పినపదమునకు సరియగు నర్థము గనఁబడదు. ప్రాస కలదు. పాద మునకు రెండుప్రాస యతులైన ట్లగపడుచున్నది. కవిజనాశ్రయమున "వడి దప్పక" అనెడినియమము దీనిచే బాధింపఁబడెను. ఎనిమిదింట యతిస్థానము- అక్షరములలెక్కనుబట్టి యప్పకవిది నీతనిది నొకఛందముననే పుట్టిన వని మాత్ర ము చెప్పవచ్చును. కవిజనాశ్రయుని త్రిభంగి త్రిభంగిగానే యున్నది. ఇయ్యది విజాతీయమై నామమాత్రసాదృశ్యముగా నున్నది... ... ...

౬. విషమసీసము:—ఇయ్యది కవిజనాశ్రయమున నుత్సాహవృత్తము క్రింద గీతిగాని యాటవెలఁదిగాని రచించిన పైవృత్త మగు నని లక్షణము చె ప్పఁబడ లేదు. ఈయర్థము స్పష్టముగా లక్షణమునుండి వచ్చుట లేదు. గీతి విష

గాని, "పండ్రెట" అని స్పష్టముగాఁ బాదమున కొక్కయతియే యని కవిచెప్పి నాఁడు. ఈవిషయ మప్పకవీయమున స్పష్ట మగును. అనఁగా నందు పాద మున విచ్ఛేదత్రయము గానుపింపలేదు. ఇఁక ఛందోదర్పణమున నేతద్భిన్న మార్గ మంగీకరింపఁబడినది చూడుఁడు.

"...............అద్రిభసేవ్యగురునివ్వలసిల్లురసత్రయచిత్రయతుల్
పన్నుగ నొందత్రిభాసురవిక్రమభంగిగమానిని........"

పై పద్యమున "రసత్రయ" అనుశబ్దముచే షడ్రసములు గాన నాఱక్ష రముల వ్యవధానముగా మూఁడుయతు లని కవి స్పష్టపఱిచినాఁడు. ఆశబ్దముచే పదునెనిమిది యగుటకు వీలులేదు, "చిత్రయతుల్" అని బహువచన ము న్నది గాన-ఉదాహరణను, చూడుఁడు.

"వన్నె యొనర్చిన, వాహినియాతని, వాముపదంబున, వాలెనసా"ఇట్లే నాలుగుపాదములందును నాఱక్షరములు వ్యవధానముగా యతిత్రయము నిలు పఁబడినది. తక్కినవిషయములలో లక్షణకర్తల కైక్యము లేకపోలేదు. పదు నెనిమిదియక్షరములు దాఁటిన వెనుక యతియన్నను నితరులకన్న భిన్నమే.

3. లయగ్రాహి:—

ఇంబడరఁగా భజసనంబులకడ భజసనఁబులుభకారమునొడంబడలయగ్రా
హింబరఁగఁజెప్పకలశంబిడీనయట్లయగణంబుకృతినీఁదనమరుంబరహితార్థి.

పై పద్యమున గణములు తప్ప మఱేవిషయము చెప్పఁబడియుండలేదు. వృత్తమునకువలెఁబ్రాసకనఁబడుచున్నది. ప్రాసయతులే తత్తత్స్థానములనిలుపఁ బడినవి, కాని, యవెన్నిపట్టుల నిలుపవలెనో తెలియదు, పాదమునకు మూఁడు పట్టుల కనఁబడుచున్నవి. అనంతునిఛందమున "ఏకోనచత్వారింశన్మాత్రాగర్భి తంబు త్రింశదక్షరంబులైన లయగ్రాహి యగు" నని మాటలతోఁ జెప్పఁబడి నది. లక్షణమున యతులవిషయము కవిజనాశ్రయమునే యనుకరించుచున్నది. "ప్రాసముల్ గ్రందుకొని" యనుటవలన వృత్తప్రాసములు ప్రాసయతులుంగూడ గ్రహింపవచ్చును. అప్పకవీయమున నగమ్యము లన్నియు వాచ్యములైనవి, గాన, దాని ప్రకారము చూచుకొనినఁ బైవన్నియు సరిగనుండును......

4. లయవిభాతి:—పైవృత్తవిషయమున నందఱును నేకీభవించియే యుండిరి. అప్పకవీయము ననుసరించి కూడ నాల్గుయతులు పాదాంత మగు వఱకు నిలుపవలె నని తేలుచున్నది. కాని యప్పకవి లక్షణపద్యమును గొంత

దిద్దవలసియున్నది. "నసనద్వయము వెనుక నసగంబులను నిలిపి" అని యున్నది. ఇది కేవలము లక్ష్యవిరుద్ధము. ద్వయ మనుచోట త్రయ మని యుండవలెను. ఇయ్యది యచ్చుతప్పో పరిశీలనకర్తలలోటో యయియుండవలెను గాని అన్యథాకాదు.............

5. త్రిభంగి:—ఈవృత్తవిషమై భిన్నాభిప్రాయము లున్నవి. కవిజనాశ్రయకర్త నాల్గునగణములును రెండుసగణములపై భమసగలు పాదమునకుఁగలిగి యీవృత్త ముండు నని చెప్పెను. మఱియు "వడి దప్పక ప్రాసము లొప్పక" అని యతి లే దనికూడఁ జెప్పియున్నాఁడు. అనంతునిఛందమున నాలునగణములును ససనమసగలనుగణములు పాదమునకు లక్షణ మని చెప్పఁబడినది. ఇతరవిషయము లేమియుఁ జెప్పఁబడియుండ లేదు. లక్ష్యదృష్టిని జూడ మొదటి రెండుపాదముల రెండుప్రాసయతు లున్నవి. మూఁడునాల్గుపాదముల మూఁడేసి ప్రాసయతు లగపడుచున్నవి. ప్రాసము కలదు. ఈలక్షణమును గవిజనాశ్రయలక్షణమును జూడ నేమియు సంబంధ మున్నట్లగుపడదు. ఇఁక, అప్పకవీయమును జూచిన, ఆఱునగణములును రెండుసగణములును భమసగములు పాదమునకు లక్షణ మన్నట్లు తెలియుచున్నది. కాని పద్యమునందు నగణము లాఱును ససభసగములును పాదమునకు లక్షణ మని చెప్పఁబడినది. ఇది లక్ష్యవిరుద్ధము. ససభమసగలని దిద్దిన విరోధ ముండదు. తక్కినవిషయముల నియ్యది యస్పష్టముగ నున్నది. రెండుపద్యము లుపయోగించి లక్షణము చెప్పినను నీతఁడు స్పష్టముగా నియమింపలేకపోయినాఁడు. "పద్యతిసంగిక" అని పద్యమునఁ జెప్పినపదమునకు సరియగు నర్థము గనఁబడదు. ప్రాస కలదు. పాదమునకు రెండుప్రాస యతులైన ట్లగపడుచున్నది. కవిజనాశ్రయమున "వడి దప్పన్" అనెడినియమము దీనిచే బాధింపఁబడెను. ఎనిమిదింట యతిస్థానము-అక్షరములలెక్కనుబట్టి యప్పకవిది నీతనిది నొకఛందముననే పుట్టిన వని మాత్రము చెప్పవచ్చును. కవిజనాశ్రయుని త్రిభంగి త్రిభంగిగానే యున్నది. ఇయ్యది విజాతీయమై నామమాత్రసాదృశ్యముగా నున్నది.........

6. విషమసీసము:—ఇయ్యది కవిజనాశ్రయమున నుత్సాహవృత్తము క్రింద గీతిగాని యాటవెలఁదిగాని రచించిన పైవృత్త మగు నని లక్షణము చెప్పఁబడలేదు. ఈయర్థము స్పష్టముగా లక్షణమునుండి వచ్చుటలేదు. గీతి విష

యను పద్యమున లేనేలేదు. దీని నన్యలక్షణకర్తలమార్గ మారసి కొందఱు చిన్నమార్పుచేసిరి.

“ఉత్సాహ మయ్యె నిదియు నుం బ్రాస్తముగ నొనర్పఁగన్” అనెడిచోట, ఉత్సాహమయ్యె గీతియును బ్రాస్తముగ నొనర్పఁగన్” అనిదిద్దినారు. అప్పుడు గీతివిషయము స్పష్టపడును. అనంతుఁ డీక్రిందిగీతిలో వృత్తమునకువలెఁ బ్రాస గూడ నుండవలె నని చెప్పియున్నాఁడు. చూడుఁడు.

“ప్రాసములును వడులు భాసురంబుగ నిట్లు విలసితముగ నాటవెలఁదియందు
నుత్సాకలనొనర్చి యుత్సాహమది నిల్వ విషమసీస మమరు... ... ...”

చెప్పుటయే గాని తాను జేసి యుండలేదు. మఱియుఁ గవిజనాశ్రయమున నుత్సాహతుదను గీతియే యుండవలయు నని తేలుచున్నది. అచ్చటచ్చట నీతఁ డాటవెలఁదికిని గీతికిని యభేదము కల్పించి యున్నాఁడు. అనంతుఁడు గూడ నన్నిసీసలక్షణములకుఁ గ్లుప్తముగా నొకపద్యమునఁ జెప్పుచు, ఉత్సాహతుదను గీతి పరఁగ విషమసీసం బగు భానుతేజ”అని చెప్పుట పైవిధిని బలపఱుచుచు నేయున్నది. కవిజనాశ్రయుని సర్వసీసలక్షణపద్యమున విషమసీసమునకు “తుదనుగీతి పరఁగవిషమసీసం బగు భానుతేజ” అని లక్షణము చెప్పెను. దేనితుదనో చెప్పకపోవుటచే,

“అది యె సమసీస ముత్సాహ తుదను గీతి, పరఁగవిషమసీసం బగు... ... ...” అని దిద్దిరి. అప్పకవి యీవిషయమును స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు. గీతమందు ప్రాస యనవసర మని లక్ష్యమునుబట్టి తేలుచున్నది. ఈవిషయమున ననంతుఁడే మార్గాంతరస్థుఁ డైనాఁడు.

7. వడిసీసము:—కవిజనాశ్రయమున “ముగ్గెకొన్న యతి పాదమందెల్ల వడరిన వడిసీసమనఁగఁ బరఁగు” అని లక్షణము చెప్పఁబడినది. లక్ష్యముగూడ లక్షణవిరోధముగ లేదు. అనంతుఁడు గూడ నీమతముననే చేరినాఁడు. అప్పకవి మాత్రము “అది నేవడి నిల్పి రావడే పదమెల్లఁ జేయనయ్యది వడిసీస మయ్యె” అని లక్షణమును జెప్పి లక్ష్యము తద్భిన్నముగా నిచ్చినాఁడు. చూడుఁడు:—

“విజయుసారథిఁగాని, వినుతింపఁగానొల్ల, గిరినాయకునిగాని, కీరిసేయ”

పైపాదాదిని ప్రాణియతి నిలిపి రెండవయర్ధమందు వర్గయతి నిలుపఁబడినది. మూఁడవపాదము మాత్రము స్పష్టముగా నున్నది.

“పద్మనాభునిగాని, పాటింపఁ గానొల్లఁ, బాకిశతిఁగాని, ప్రస్తుతింప”

ఈపాదమున నభిన్న మగు వర్గయతి నిలుపఁబడినది. దీనినిబట్టి చూడ లక్షణమందలి పదశబ్దాభిప్రాయ మెంతవఱకు సార్థకమో తెలియకున్నది. సీస పాదార్థమే పద మని తాను గ్రహించినట్లు తేలుచున్నది. అట్లుచెప్పుట యనవ సరము. అట్టి ఖండమందు నిలుపవలసిన యతి యొక్కటే గాన నిట్టివిషయము న నన్యోన్యము భేదము కనుపించుచున్నది.

8. ప్రాససీసము:—కవిజనాశ్రయంబున నిద్దానిలక్షణ మిట్లున్నది.

"వృత్తంబునకువలె వెలయ నాల్గుగుల వెసఁ బ్రాసములు నిల్పి
విరతు లునుప..................ప్రాససీసంబగు"

ఈపాదచతుష్టయద్వితీయతుల్యాహల్త్వము గీతియందుఁ గూడఁ బొ డకట్టుచున్నది. ఇచ్చట,అనంతునిమతమువ గీతమందు ప్రాసనియమ మగపడదు. ఈతనిలక్షణమునఁగూడ గీతివిషయమునే చెప్పియుండ లేదు. ఈనియమము నను సరించియే కొందఱుప్రాససీసలక్షణమునందే కలిపి యక్కిలిప్రాససీసమునకు లక్ష ణము నుభయలక్ష్యభూలిదృష్టితోఁ జెప్పిన కవిజనాశ్రయుని పద్యమును గొం చెము సవరించిరి. "దీనిపశ్చిమార్ధంబున ప్రాసంబు వేఱొక్కప్రాస మైన" అను చోట దీని, అనుదానిని తీసివైచి గీతి అని నిలిపిరి. అప్పు డర్థము గీతిన్=గీతి యందునను, పశ్చిమార్థంబునన్=ప్రాససీసపాదద్వితీయ భాగమునను, వేఱొక్క ప్రాసమైనన్=ప్రాససీసమం దేప్రాసనిలుపఁబడెనో తదభిన్నమై తదధికమైన మఱి యొకప్రాసమును నిలుపఁగా నని చెప్పుకొనవలెను. ఇట్లు చెప్పుకొన్నచో, ప్రాసాక్కిలిప్రాససీసములలో ననంతుఁడును నీతఁడును సఖ్యపడుదురు. అప్పుడు కవిజనాశ్రయమందలి పద్యలక్షణమున గీతిరపందలి ప్రాసనియమమును నాల్గవ సీసపాదఖండద్వయమందలి ప్రాసనియమమును నక్కిలిప్రాససీసమున కుదాహర ణములు గాని ప్రాససీసమున కుదాహరణములు గావని గ్రహింపవలెను.

కవిజనాశ్రయునితన్న విశేషముగ వృత్తప్రాస, సర్వతఃప్రాస లనుసీసద్వ యములను, అప్పకవి యనంతులు చెప్పినారు. అం దప్పకవీయమున "ప్రాస మారంభ్రులఁ 'బదిలంబుగానిల్ప, నక్కిలిప్రాససీ సాఖ్యమగును' అని లక్షణము చెప్పఁబడినది. వృత్తప్రాససీసమునకే పూర్వముద్రణప్రతిలో నక్కిలిప్రాససీస మనుపే రుండెడి దని యాపేజీలోఁ గ్రిందిభాగమున వ్రాయఁబడియున్నది. అట్లైన నియ్యది పైలక్షణకర్తలతో భిన్న మగుచున్నది. గీతపాదచతుష్టయ మందును ప్రాసనిలుపవలె నని వారిరువురమతము. గీతప్రథమచతుర్థపాదము

లలో నే యీనియమ మున్నఁజాలు నని యప్పకవిమతము. ఎట్లైనను భేద ము తప్ప లేదు. అనంతుఁడు గూడ నీవృత్తప్రాసనీసమును జెప్పెను గాన నప్ప కవీయమందలి నాచుమును పూర్వక సూత్రమన్న నవంతుఁను గీతిలో నేపా దమందునను గూడఁ బ్రాస కావలె నని చెప్పియుండ లేదు. లక్ష్యమునఁ గూడ లేదు. కాన నీవిషయముల భీమనరంగరాజు లే కలసిరి గాని యప్పకవిమతము వేరైనది. సర్వతఃప్రాసనీసమున నిద్దఱు నేకీభవించిరి. ఇయ్యది కవిజనాశ్రయ మందలి ప్రాసనీసమం దంతర్భవింపదు. దీన, పాదచతుష్టయమందునను వృత్త మునకువలెఁ బ్రాస నిలుపవలెను. సర్వతఃప్రాసమునఁ బ్రాసయు యతిస్థానమునఁ బ్రాసయతులును నయి యుండవలెను.........

9. త్రిపద :—ఇయ్యది మూఁడుపాదములతో నున్నది గాన నా నా మము నందినది. దీనికిఁ బ్రాస మున్నది. యతి లేనట్లున్నది. ఈవిషయ మప్ప కవి చెప్పినాఁడు. "వళి లేక నలరారుఁ ద్రిపద" యని, కాని ప్రథమపాదమధ్య మున యతిస్థానమందువలె గుర్తునిలుపఁబడినది. అయ్యది యచ్చుతప్పయి యుం డనోపును. లక్షణకర్తలు సందేహముగాఁ బద్యముల వ్రాయుట యిట్టిప్రమాద ములఁ గలిగించుట సహజమే. మఱియు నది పాదచతుష్టయభ్రమ కలుగఁ జేయుచున్నది. ఈ ప్రథమపాదయతివిషయమున నప్పకవీయమున నే గాకతక్కిన వారిగ్రంథములఁగూడ నిట్టిభ్రాంతియే కనఁబడుచున్నది చూడుఁడు.

కవిజనాశ్రయము :—త్రిదశేంద్రులాఱగు । పదియగు నెడనకుఁ.
ఛందోదర్పణము :—నరవిఁబ్రాసమునంది । సురపతుల్ నలువురు.
అప్పకవీయము :—తొలుతను నల్వు రిం । ద్రులు రెంటమూఁటను.

పై వారు యతివిషయమును గూర్చి చెప్పకున్నను గూడ దని చెప్పిన యప్పకవిగూడ నిట్టిసందేహమునకుఁ దావు లేకుండ వ్రాయ లేకపోయినాఁడా? కాదు. ఇది కేవలము మనస్సంకోచమే. కవిజనాశ్రయమున యతియున్నదా? లేదా? అను నిర్ధారణ లేక యతి కనుపించుచుండుటచే ననంతుఁడుఁగూడ గోడ పైపిల్లివాటముగ నె ట్లనుకొన్నను బాధకలుగ దని సందిగ్ధముగాఁ జెప్పి యు న్నాఁడు. మఱియొకసంగతి. కవిజనాశ్రయుని లక్షణలక్ష్యములకు విరోధము న్నది. దానికి సరియగునర్థము కుదురకున్నది. పై వారిలక్షణమైన నావృత్తము నకుఁ బట్టలేదు. అందువలనఁ దప్పనుటకువీలు లేదు. ఏమందురా? అయ్యది.

"బిసరుహోద్భవగణం బనదశస్థానదోళ్

బిసరుహానేత్రే గణమెంబర్సుళిదవు
బిసరుహానేత్రే త్రిపదిగె''

అనెడి కన్నడలక్షణమునకు సరిపడి యున్నదని క్రింద వ్రాయఁబడినది. పైపద్య ప్రథమపాదమందుఁ గూడ యతి కల దనియే సూచించుచున్నది, గాని, యీభేదముల నేది నిశ్చయమో ప్రమాణగ్రంథలక్ష్యము దొరకువఱకును నిర్ణయింపఁజాలను. ఈపై వారిలక్షణమునకుఁ గవిజనాశ్రయునిలక్షణపద్యముల సరిపుచ్చవలెనన్న రెండవపాదమును-

"గదియరెండిటను మూడిటను" అని సరిచేసిన భేదమువాటిల్లక గణములు మాత్రము సరిపడును..........

10. చౌపద:—దీనిలక్షణ మన్నిటియందునను సమముగానేయున్నది. అనంతుఁడు మాత్రము పాదాంతమందు లఘువునే నిలిపినాఁడు. తక్కినవారి లక్ష్యముల గురువున్నది..........

11. షట్పద :— ఇయ్యది రంగరాట్ఛందమున స్పష్టముగా నున్నది. ఆఱుపాదములచే నుండుట యిద్దానికి సార్థకనామము. ఆఱింద్రగణములు నొక చంద్రగణమును పాదత్రయ మగు నని దీనిలక్షణము. ప్రాస గలదు. వడి లేదు. చంద్రగణము మూఁడాఱుపాదములనే యుండును. కవిజనాశ్రయమున నీ యర్థమే చెప్పఁబడెను గాని పద్యము ప్రభ్రష్టమైనది. ముద్రణ పాదవిభాగము గా లేదు. ప్రాసము కొన్నిపట్టులఁబోయినది. గణములకూర్పు పోలేదు. దానిని

"త్రిదశేంద్ర గణములు
కుదురనిర్మాడిడి
కదియనంత్యంబునఁ జంద్రుఁగూర్చి
తుది యిట్లుగాకూర్ప
నది యతిలేక ష
ట్పద మగు మల్లియరేచనాఖ్య''

ఈరీతిగా సవరించిన లక్ష్యలక్షణసమన్వయముగా నుండును. ఇంక నప్ప కవీయమున నీలక్షణ మంతయు సరియగురీతినే యున్నది గాని లక్ష్యపద్యమున "పాద మీరాసూటితో నాల్గుఁజేసిన" అని యున్నది. ఈనాల్గు అనుదాని కర్థ మున్నట్టు లగపడదు. కొంచెము మార్చిన సరిపడును, గాన, దీనిపైదాఱు పాదముల

"భాసిల్లమూఁడగు, నీనూటిరెట్టించి"
అను చిన్నమార్పుఁ జేయవలెను ………

ఇట్లు లక్షణకర్తలలో ననేకభేదము లనేకస్థలములఁ గనఁబడుచున్నవి. ఇంకను గొన్నివృత్తములలోఁగూడ నున్నవి. గ్రంథవిస్తరభీతిని ముగించితి. ఈ యిక్కట్లు సామాన్యముగాఁబూర్వలక్షణముల దిద్దుటవలన వచ్చుచున్నవి. రాను రాను మూఁడునాల్గుశతాబ్దములనాఁటికిఁ గవి తన గ్రంథమునఁ బ్రయోగించిన పదములు నశించి, అధికపాఠమయము లగుచున్నవి. ఇట్లే కొంతకాలమునకు నిరర్థకములు గూడ నగుచున్నవి. ఈదిద్దులు పూర్వమునుండియు వచ్చుచునే యున్నవి. నూతనముగ వ్యాకరణ మొకటి వ్రాయవలెనన్న పండితుఁడు కొన్ని ప్రయోగములఁ బ్రమాణగ్రంథముల మార్పుచేసి యిట్టివిశేషములు తత్పూర్వులు చెప్పియుండలేదని నేనే క్రొత్తగాఁ బరిశీలించితి ననియుఁ గూడఁ జెప్పుట మనము ప్రౌఢవ్యాకరణాదులలోఁ జూచుచునే యున్నాము. ముఖ్యముగా నతికష్టతరములగు నిట్టిపెద్దవిషయముల నొకపద్యమున నిమిడింపవలె నన్న నస్పష్టత లెక్కువగానే యుండును; గాని యేకచ్ఛందోజాతములై నామసాదృశ్యమును గూడ నందుచు వానివానినియమములలోను గణములలోను భేదము లక్షణకర్తలలోఁ గననగుట వింత. ఇయ్యది వారివారి స్వతంత్రములను దెలుపుచున్నవి, గాని, నియమప్రకార మనుసరించుట లేదు. ఇట్లు వృత్తములలోనే గాక యతులలోఁ, బ్రాసములలో మఱియు ననేకవిషయములలో నిట్టిమతభేదము లుంటచేతనే శాస్త్రము కఠినమై బహుమార్గములఁ ద్రొక్కుచున్న దనుట సర్వవిదిత మని విరమించుచున్నాను.

సోమనాథస్తవము.

— బండారు తమ్మయ్యగారు, కాకినాడ. —

పయిపేరుగల చిన్నద్విపదకృతి యొకటి పాలకురికి సోమనాథకృత మని చిరకాలమునుండి వాడుకలో నున్నది. ఈ వాడుక ననుసరించియే, ఆంధ్రపత్రిక దుందుభి సంవత్సరాదిసంచికలో, పాలకురికి సోమనాథునిఁ గూర్చి నేను వ్రాసినవ్యాసములో "సోమనాథస్తవ మని మఱియొకద్విపదస్తవము తెలుఁగుభాషలోనే యీకవివరుని దొకటి గలదు" అని వ్రాసితిని. ఆంధ్రగ్రంథమాలలోఁ బ్రకటితమయిన బసవపురాణము పీఠికలోఁ దద్గ్రంథపరిష్కర్త లగు బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు సోమనాథస్తవమును గూర్చి నేను వ్రాసినవ్రాఁత నిరాధార మని యీక్రిందివాక్యములు లిఖించిరి.

"అది యోరుఁగంటిలో ముదిగొండ శంకరారాధ్యులవారిచేఁ బరిష్కృతమై ముద్రితమైన మోక్షోపాయ" మనుపుస్తకమునఁ గల సోమనాథస్తవమే యగునేని దానికిఁ గర్త పాల్కురికి సోమనాథుఁ డనుట నిరాధారము. దాని ముగింపి ట్లున్నది. "భక్తుల సంగంబు, భక్తసద్గోష్ఠి-భక్తులపదసేవ, పదపడి చేయఁ! గరుణ నొసంగవే, కైలాసవాస, గురునాథ శ్రీపాలకురికి సోమేశ!" తద్రచనము సోమనాథునిరచనమువలె లేదు. తమ్మయ్యగారు పేర్కొనిన సోమనాథస్తవ మింకొకటి కల దేమో! సోమనాథుని గ్రంథములనెల్లఁ బతనపాత నాది ప్రచారమునకుఁ దెచ్చినవాఁడు తచ్ఛిష్యపరంపరలోనివాఁడు నగు పిడుపర్తి బసవన్న* యీగ్రంథమును బేర్కొనలేదు."

పూర్వోక్త మయిననావ్యాసమును వ్రాయునప్పటికి నేను శ్రీశంకరారాధ్యులవారు ప్రకటించిన మోక్షోపాయ మనుగ్రంథమును జూచి యుండలేదు.

---

* పద్యబసవపురాణమును పాలకురికి సోమనాథుని కంకితముగా రచించినవాఁడు పిడుపర్తి బసవకవిపుత్త్రుఁడు సోమనాథుఁ డని యీగ్రంథమువలనను నందలి గద్యమువలనను గాననగును. కాని శ్రీశాస్త్రిగారు తమవిపరీతపరిశోధనఫలితముగఁ దద్గ్రంథకర్త పిడుపర్తి బసవన గాని సోమనాథుఁడు కాఁడని వ్రాసినారు. అట్లే వీరశైవవిశిష్టాబోధకర్త పిడుపర్తి బసవన యని యీగ్రంథములవలనఁ దెలియుచుండఁగా సోమనాథుఁ డని వ్రాసిరి. తండ్రికొడుకులఁ గూర్చి వీరొనర్చిన యీతబ్బిబ్బులు, తాఱుమాఱులు నప్రమాణము లని "పిడుపర్తికవులు" (సమదర్శిని ది 30-4-32) అను వ్యాసమున సప్రమాణముగ నిరూపించియుంటిని.

అప్పటికి నేఁ జూచిన సోమనాథస్తవము, ఏలూరు వాస్తవ్యులు శ్రీ కొండగుం
టూరు నాగభూషణముగారు ప్రకటించిన యొకమిశ్రగ్రంథములోనిది. దాని
లో నీసోమనాథస్తవమే గాక, కోటప్పరగడ, సహస్రగణమాలిక మున్నగునవి
ప్రకటింపఁబడినవి. అందులో సోమనాథస్తవము చివర "ఇది శ్రీపాల్కురికి సోమే
శ్వరవిరచితము" అనికూడ ముద్రింపఁబడినది. దీనినిబట్టియు వీరశైవప్రపంచ
మునఁ బరంపరాగతముగ వచ్చుచున్న వినికిడినిబట్టియు నీకృతి పాలకురికి సోమ
నాథకృతమే యను విశ్వాసముతో నావ్యాసములో నే నట్లు వ్రాసి యుంటిని.
శాస్త్రిగారి వ్రాఁతలను జూచినతరువాత శ్రీ శంకరారాధ్యులవారు ప్రకటించిన
మోక్షోపాయ మను గ్రంథమును గూడఁ జూచి యందుఁ బ్రకటిత మయిన
సోమనాథస్తవమును శ్రీ నాగభూషణముగారి గ్రంథమందలిదియు నొకటియే
యని గ్రహించితిని.

శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారిద్విపదకృతి సోమనాథకృతము కా దనుటకుఁ
గల కారణములను విస్పష్టముగ వివరించిరి. కృత్యంతమున నున్న "గురు
నాథ శ్రీపాలకురికి సోమేశ, శరణప్రభుండైన పాల్కురికి నిలయ" అనుపంక్తు
లనుబట్టి యీకృతి యన్యవాదకోలాహలమను సీసశతకమువలెనే పాలకురికి
సోమనాథుని కంకితముగా నాతని శిష్యప్రశిష్యకోటిలోఁ జేరిన వాఁడొకకవి
రచించియుండు ననుభయమునకు లోనయి వీరిట్లు వ్రాసియుందురుగదా! అట్లైన నై
నచో నీభయము కేవలము నిరాధార మని యీస్తవమును సవిమర్శముగఁ బఠించు
వారికిఁ దోఁపకమానదు. పయిపంక్తులలో సంబోధింపఁబడిన పాల్కురికి సోమే
శుఁడు పాలకురికి సోమనాథకవి జన్మస్థానమగు పాలకురికి గ్రామమున సోమేశ్వ
రనామమున వెలసిన శివలింగమే గాని యాపేరుగల యొకమానవుఁడు గాఁడు.
పాలకురికి సోమనాథకవి నిజామురాష్ట్రమున నోరుఁగంటి ప్రాంతమున నున్న
పాలకురికి వాస్తవ్యుఁడని యాతని గృహనామమును బట్టియు, అన్యవాదకోలా
హలమందలి సీ."భవదీయసంబంధభాసురంబయ్యె నేభాగ్యంబు చేసెనో పాల
కురికి" అను పద్యమునుబట్టియు గ్రహింపఁదగును.

పాలకురికియందు వెలసిన సోమనాథేశ్వరుని పేరే మనసోమనాథకవి
కాతని తలిదండ్రులు పెట్టియుందురు. ఈవిషయములు శ్రీ శాస్త్రిగారు కూడ
గుర్తింపకపోలేదు. "సోమనాథుని నెలవు" అను శీర్షిక క్రింద వారు వ్రాసిన వా
క్యములు చిత్తగించునది. తనస్వగ్రామమున వెలసిన సోమేశ్వరుని పేర సోమనా

థుఁడు తన ప్రథమవయస్సులో నీకృతి రచించి యుండవచ్చును. ఈపాలకురికి సోమేశ్వరుఁడు బమ్మెర పోతనామాత్యునకుఁ గూడ మొదట నిష్టదైవముగా నుండినట్లు పాలకురికి ప్రాంతమున నిప్పటికిని పాడుకలోనున్న

“పాలకురికినిలయా- సోమయలింగా పాదములకు శరణు- పురమగ బమ్మెర పోతరాజుకు మీరు కోరిన వరములు కృపచేసినారఁట- పాల్కురికినిలయా......”అను పాటవలన గ్రహింపఁదగును. కావునఁ గృత్యంతమందలి “గురునాథ శ్రీపాలకురికి సోమేశ” ఇత్యాదివాక్యము లీకృతి సోమనాథకృత మనుటకు బాధకము లెంతమాత్రము కానేరవని విస్పష్ట మగును. ఇఁక నిది సోమనాథకృతమే యని యనుమానించుటకు నాకుఁ దోఁచిన సాధకముల నివేదించుచున్నాఁడ.

సోమనాథుఁడు బసవపురాణ, పండితారాధ్యచరిత్రముల యవతారికలలో ద్విపదకావ్యరచనమును సమర్థించుకొనుచు వ్రాసిన వాక్యములును ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి చెల్లుననుటకు “అనియతగణైః” “యతిర్వా” “ప్రాసోవా” అనిచూపిన ప్రాచీనసూత్రములను జూడ నాతనికాలమునాఁటికే లోకమున ద్విపదకావ్యములయెడ నొకకరణి నిరసనమును ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి కూర్పరాదను నభిప్రాయమును వ్యాప్తమయినట్టు లూహించుటకుఁ జాలనవకాశము కలుగుచున్నది. సంగీతమునందును, ఇంద్రచంద్రగణములతో నేర్పడు సీసగీతాదికములందును జెల్లెడి ప్రాసయతి యట్టిగణములచేతనే యేర్పడి పాటవలెఁ బాడుకొనుటకు మిక్కిలి యనువగు ద్విపదలలోఁ జెల్లనేర దనుట సమంజసముగాఁ దోఁపదు. ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి నంగీకరించుట ప్రాచీనకవి సమ్మతమనియే నాయభిప్రాయము. మన కుపలబ్ధము లయిన ద్విపదకావ్యములలో సోమనాథునికృతులే ప్రాచీనతమములు. అంతకుమున్ను వెలసిన ద్విపదకావ్యములు మనకు లభింపనందునఁ బ్రాచీను లీప్రాసయతి నెంతవఱకు ద్విపదలలోఁ బాటించిరో నిర్ణయింపరాకున్నది. కాని తనకాలమునాఁటికి వ్యాప్తమయిన యీప్రాసయతి నిరసనమును సోమనాథుఁడు గూడ మొదటఁ గొంతవఱకుఁ బాటించి వయస్సుమీఱినకొలఁదిఁ, బాండిత్యము హెచ్చినకొలఁదిఁ బ్రాచీనసంప్రదాయమును గుర్తించి ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి చెల్లు ననుటకుఁ బ్రమాణములను గ్రహించినతరువాత దానిని బాహాటముగ నుపయోగించినట్లు తోఁచుచున్నది. ఇందుల కీసోమనాథ స్తవమే తార్కాణము. బసవపురాణ పండితారా

ధ్యచరిత్రములలో సోమనాథుఁడు విపులముగను బాహాటముగను బాటించిన యీప్రాసయతి సోమనాథస్తవములోఁ గ్వాచిత్కముగఁ గానవచ్చుచున్నది. శంకరారాధ్యులవారి ముద్రితప్రతియందలి యీ క్రిందిపంక్తులు చిత్తగింపుఁడు.

(1) వరుసగా నఖిలంబు నరసిరక్షించు ।
(2) గురుచరేశ్వరుఁడవై ధరణికివచ్చి ।
(3) ఒడయునంబెన్నకు బడిపనుల్ చేసి ।
(4) పిట్టవ్వకై వెట్టితట్టలుమోసి ।
(5) ఎన్నెన్నిచర్యలఁ బన్నితిపీవు ।
(6) మృడునిసద్భక్తులు గుడిచినచోట ।
(7) పుడమిభక్తులయిండ్ల బడిపనుల్ చేయు ।
(8) లింగార్పితంబైన మంగళసాద ।
(9) నిరతంబునీభక్తవరులకు మిగుల ।

వీనిలో 1, 2, 5, 8 పంక్తులకు వరుసగాఁ బ్రాసయతి రహితములయిన "అరయఁగా నఖిలంబు హరియింపుచున్న" "గురుచరేశ్వరుఁడవై కుతలంబు సొచ్చి" "ఎన్నెన్నిజన్మంబు లెత్తితినిన్ను" "లింగార్పితంబైన లీలాప్రసాద" అను పాఠములు గూడఁ గొన్నివ్రాఁతప్రతులయందును గంథపాఠముగ నీ స్తవమును జదువు కొందఱు భక్తులపాఠములందును గ న వచ్చుచున్నవి. సోమనాథునకు సమ్మతమయి యాతనిచే సమర్థింపఁబడి బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములలో విపులముగాఁ బ్రయుక్తమయిన ప్రాసయతి విరళముగనయిన సోమనాథస్తవమునఁ గాన వచ్చుటగూడ నీకృతి సోమనాథకృతమే యనుట కవకాశ మొసంగుచున్నది. బసవేశ్వరునిఁ గూర్చియు నాతని సమకాలికు లగు భక్తుల గుఱించియు సోమనాథునికిఁ దెలియవచ్చి బసవనియందు భక్తి యంకురించిన తొలుదొలుతటి కాలమున సోమనాథుఁ డీగ్రంథము రచించియుండు నని నాయభిప్రాయము. ఇందు బసవని ప్రసక్తి స్వల్పమాత్రముగనే యుదాహరింపఁబడినది. చూడుఁడు.

"పరమశివాచారభక్తిమర్మములు । బసవన్న మొదలైన భక్తులకెల్ల । "

ఉపలబ్ధములయిన సోమనాథుని కృతులలో నెల్ల ననుభవసార మనువద్యకావ్యమే మొట్టమొదటి దని నాయాశయము. ఆకృతి రచించునప్పటికి సోమనాథునికి బసవనిసంగతి యంతగాఁ దెలిసి యాతనియందు భక్తి కుదిరినట్లు

గానరాదు. అట్లుగాక యాతనియందు భక్తికుదిరిన ప్రౌఢవయస్సులోనే సోమ నాథుఁ డాగ్రంథమును వ్రాసె నన్నచో దానిలో మల్లికార్జునపండితుని మూఁడుపద్యములలోఁ బేర్కొనియు బసవని పేరైన నెత్తకుండుటకుఁ గారణము కానరాదు. ఈవిషయమును "పాలకురికి సోమనాథకవి; కులగోత్రప్రశంస" అను వ్యాసమున (పరిషత్పత్త్రిక సం॥ 19 సం॥ 3-4-5 లో) విస్తరించి యుంటిని. కావున, అనుభవసారరచనమునకు ను, బసవపురాణ రచనమునకు ను మధ్యకాలములో బసవస్తోత్రపరము లగు పంచప్రకారగద్య, నమస్కారగద్య, మున్నగు గద్యకృతులను రచించుట కించుకపూర్వ మీసోమనాథస్తవము సులభశైలిలో భక్తుల యుపయోగమునకయి రచింపఁబడి యుండునని తోఁచుచున్నది.

ఇందలి రచనము సోమనాథుని రచనమువలె లేదని శాస్త్రిగారు వ్రాసిరి గాని యందులకు దృష్టాంతములను జూపరయిరి. నాకుఁ జూడఁగా బసవపురాణ రచనమునకును నిందలిరచనమునకును బాటింపఁదగిన భేద మేమియుఁ గానవచ్చుట లేదు. సోమనాథునకుఁ బ్రియకరమయి యాతని కృతులందుఁ గానవచ్చెడి యనుప్రాసముమాత్ర మీలఘుకృతియం దంతగాఁ గానరాదు. కాని యిది శాస్త్రిగారి వాదమున కొకప్రబలాధారము కాఁజాలదు. ఇది సోమనాథుని ప్రాథమికకృతులలోఁ బరిగణింపఁదగిన దని మనవి చేసియే యుంటినిగదా! అయినను శైలీవిషయమున గ్రంథమందలి క్రిందిపాదములను బరిగణించి బసవపురాణరచనమునకును దీనికిని బాటింపఁ దగిన భేద మున్నది లేనిది విజ్ఞులు నిర్ణయింతురుగాక !

"పాయక కిన్నర బ్రహ్మయ్య పిలువ, హాయని పలికిన యోడయ రక్షించు
చెన్నయ్యభుక్తావశేషంబుగొన్న, పన్నగకుండలాభరణరక్షించు
జంగమలింగప్రసాదసేవనము, సంగంబుగాఁగఁ దా సంగీకరించి
తనుమనోధనములు తనవనుబుద్ధి, మనమున నెడలించి మక్కువతోడ
నిరతంబునీభక్తవరులకుమిగులఁ, బరిచర్యలొనరించు భక్తి నాకొసఁగు"

ఇఁక గ్రంథస్థసాక్ష్యమను విచారింతము- ఈకృతియందలి ప్రథమపాదము "శ్రీగురులింగ సుస్థిరదయాపాంగ" అనునది యీషద్భేదములతో బసవపురాణపండితారాధ్యచరిత్రములలోఁ గొన్ని యాశ్వాసారంభములఁ గానవచ్చుచున్నది.

శ్రీగురులింగ సుస్థిరదయాపాంగ, యోగాత్మ! భక్తిమహోత్తుంగసంగ ।

(బ॥ పు॥ ఆ 4)

శ్రీగురులింగ సుస్థిరదయాపాంగ, భాగమహోదార పాల్కురికిసూర।

(పం॥ చ॥ వాదప్ర॥)

సోమనాథుని కృతులలోఁ దఱచుగఁ గానవచ్చు నెట్టణయను ప్రాచీనశబ్ద మిందుఁ గూడఁ బ్రయుక్త మయినది. అస్మదర్థమున 'నేను' అనుటకు మాఱు "తాను" అను ప్రాచీనసంప్రదాయము కూడ నిందుఁ గానవగును.

"తిట్టినవారిని దీవించువారి, నెట్టణ యొకటి యన్నేర్పు నాకొనఁగు
.... తనుమనోధనములు తనవనుబుద్ధి"

అనంతుఁడు మున్నగు లాక్షణికులు చెప్పిన, "గీ. మొదలి తెలుఁగుపై సంస్కృతే పదమొకండు । జరగ లోకరూఢిని సమాసంబు చేరదు, పూని ముజ్జగంబులు వనఁ బోలుఁగాని, యితఁడు ముజ్జగద్వందితుఁడనఁగఁ జనదు॥" అనులక్షణమునకు సరిపడని 'ముల్లోకవంద్య' "ముల్లోకనాథుని" మున్నగు ప్రయోగములు సోమనాథుని బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రములందును, ఆనాఁటిశాసనములందును గల వని శాస్త్రిగారు బసవపురాణపీఠికలో వ్రాసిరి. ఈసోమనాథస్తవము ముద్రితప్రతిలోఁ గానవచ్చు "ముజ్జగములనేలు పురుష రక్షించు" అనుపాఠమునకుఁ గొందఱు భక్తుల కంఠపాఠమునందును, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యాలయమందలి నె 1244 రు తాళపత్రప్రతియందును "ముజ్జగదాధారమూర్తిరక్షించు" అనుపాఠము గానవచ్చుచున్నది. అదియే కవిపాఠ మయినచో నదికూడ సోమనాథకర్తృత్వమునకు సాధకమే యగునుగదా! అప్పకవి చెప్పిన 'ముకారయతి' ప్రాచీనకవిసమ్మతము గాదని శాస్త్రిగారు బసవపురాణపీఠికలో వ్రాసినారు గాని యాయతిగూడఁ బ్రాచీనకృతులలోఁ గ్వాచిత్కముగఁ గానవచ్చుచునే యున్నది. బసవపురాణమునసే యొండురెండు ప్రయోగములు గలవు.

భువినఱువాద్దడి ముప్పురిలోనఁ   (పుట 48)
పురహరార్చితునకు మున్నెత్తుకేలు   (పుట 237)

కావునఁ బయిని జెప్పిన "ముజ్జగములనేలు పురుష రక్షించు" అనునదియే కవిపాఠ మన్నను నదికూడ సోమనాథకర్తృత్వవిషయమున బాధకము కానేరదు.

"అజ్ఞానమనియెడియంధకారమున, మగ్నుండనైయిమ్ముమఱచుచునుంటి."

ఈపాదములు సోమనాథకర్తృత్వవిషయమున బాధకములు కానోపును. ఇట్టిప్రాసము సోమనాథునకు సమ్మతముగాఁ దోఁపదు. పరిషత్కార్యాలయమందలి వ్రాఁతప్రతిలోఁగూడ నిట్లే యున్నది. కాని యిచ్చటఁ గవిపాఠము మఱుగుపడి యపపాఠము నెలకొనెనేమో యని నాయనుమానము. మఱియు నీపాదములు ప్రక్షిప్తము లయినను గావచ్చును. ఈసోమనాథస్తవము విశేషముగ భక్తులకంఠపాఠములమూలముననే ప్రచారమందున్న లఘుకృతి యగుటచేఁ గొన్నిప్రతులలో లేనిపాదములు మఱికొన్నిప్రతులలో నుండుటయు నట్లే కొన్నిటిలో నున్నవి మఱికొన్నిటిలో లేకుండుటయుఁ గూడఁ గాననగును. కొన్నితాటాకుప్రతులలోఁ గాన్పించు "ఆదికినాదివై యఖిలలోకములు, మోదంబుతోఁబ్రోచు ముఖ్య రక్షించు" మన్నగుపాదములు శ్రీశంకరారాధ్యులవారి ముద్రితప్రతిలో లేనేలేవు. కృత్యంతమందలి యాక్రిందిఫలశ్రుతిలో

అనుదినంబీస్తవ మర్థిఁబఠింపఁ, బనిపూనిచదివిన భక్తితోవినిన
నరయంగవ్రాసిన యధపృథక్తులకు,దొరకునుముక్తియుదురితముల్ తొలఁగుఁ
బరమలింగైక్యసంప్రాప్తిచేకూరుఁ, బరిహృతంబగు జన్మబాధలన్నియును
బరఁగంగ షట్స్థల భావంబుచెందు, గురుభక్తి చెన్నొందు గోష్యంబుగాను
పరమప్రభుండైన పాల్కుర్కినిలయ,కరుణతో నొసఁగవే కలకాలమెల్ల."

సంబోధనరూపమున నున్న చివరి రెండుపాదములును బ్రక్రమము ననుసరించి "పరమప్రభుండు పాల్కురికినిలయుఁడు । కరుణతోఁ బ్రోచును గలకాలమెల్ల" అని యుండఁదగు ననియు నదియే కవిపాఠమయి యుండుననియు నాతలంపు. పరిషత్కార్యాలయమందలి తాటాకుప్రతిలోఁ జివరపాదము నేను జెప్పినట్లే యున్నది.

ఇఁక నీకృతి సోమనాథకృతము కాదనుటకు శాస్త్రిగారు చెప్పిన ప్రబలకారణము పద్యబసవపురాణకర్త సోమనాథునికృతుల నుదాహరించుచుఁ జెప్పిన "బసవపురాణంబు, పండితారాధ్యులచరితంబు, ననుభవసారమును ... ..." అనుపద్యములో సోమనాథస్తవమును చేర్పకొనకుండుట యొకటి. ఈపద్యమున సోమనాథునికృతు లన్నియు నొకటి నైన విడువక యేకరువు పెట్టఁబడిన వని యెన్నఁ దగునా? అట్లె యైనచో, ఎత్తుగీతి మూఁడవపాదమందలి "ఆది యగు కృతుల"

అనుదానికి నర్థప్రయోజన మేమి? సోమనాథుని కృతులలో "మల్లమ
దేవిపురాణ" మను నొక ద్విపదకావ్యము కూడఁ గలదనియు దాని ప్రతి
యొకటి కర్నూలుజిల్లా నందికొట్కూరులో నొకలింగాయతునియింటఁ జూ
చితి మనియు శ్రీపెండ్యాల వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగా రొకపరి వ్రాసియుం
డిరి. పద్య బసవపురాణకర్త యయిపద్యములో నీగ్రంథమును గూడఁ జేర్చిన
లేదుకదా! అతివిస్తరమేల? ఆతఁ డాపద్యము సీసపాదములందును గీతము మొ
దటి రెండుపాదములందును సోమనాథుని కృతులను జెప్పఁ దగినవన్ని చెప్పి
తక్కినవాని నాదిశబ్దముచే సూచించుచు మూఁడునాల్గు పాదములను "ఆదియ
గుకృతుల్ భక్తహితార్థబుద్ధిఁ, జెప్పె నవి భక్తసభలలోఁ జెల్లుచుండు" అని
వ్రాసినాఁడు. ఆదిశబ్దముచే గ్రాహ్యము కాఁదగు నితరకృతులలో నీలఘుకృతి
యుఁ జేరఁదగును. కావున నిదికూడ శాస్త్రిగారివాదమున కుపకరింపఁజాలదు.
కొన్ని సంవత్సరములయి "భారతి"లోఁ బ్రకటించిన "పాలకురికి సోమనాథుని
గురుప్రశంస" అనువ్యాసములో విజయనగర వాస్తవ్యులు నామిత్రులు శ్రీ నిడద
వోలు వేంకటరమణగారు కూడ నీసోమనాథస్తవము సోమనాథకృత మనియే
పేర్కొనిరి. బహుశః వీరు వీరిజనకులును బహుశైవగ్రంథ పరిశోధకులు నగు
శ్రీనిడదవోలు సుందరము పంతులుగారివలన నట్లు తెలిసికొని వ్రాసియుందు రని
తలంచుచున్నాను. పెద్దలు పలువు రిట్లు లీలఘుకృతిని సోమనాథకృత మనియే
తలంచియుండిరి. తలంచుచున్నారు. పరిషత్పుస్తకభాండాగారమందలి వ్రాఁత
ప్రతులను గూర్చి పరిషత్పత్రికలోఁ బ్రకటించు వివరణలోఁ గూడఁ బత్త్రికా
సంపాదకు లీలఘుకృతిని "శివస్తోత్ర" మని పేర్కొని పాలకురికి సోమనాథకృతము
కానోపు నని వ్రాసిరి. దీని కర్తృత్వవిషయమున నా కారూఢజ్ఞానము లేకున్నను
నిట్లు చిరకాలానుగతముగ వచ్చుచున్న యభిప్రాయము ను ద్రోసి వేయుటకుఁ
దగిన కారణములు లేక దానినే నేనుగూడ ననుసరించితిని. సోమనాథకర్తృత్వ
విషయమునఁ గల సాధకబాధకముల నిప్పుడు వివరించితిని గదా! బాధకము
లకన్న సాధకములే యెక్కువగఁ గాన్పించుచున్నవి. పాలకురికి సోమేశ్వరస్వా
మిపేర నిట్టిస్తవ మొనర్చుకవి సోమనాథుఁడు తక్క మఱియొకఁ డాకాలమునఁ
గానరాఁడు. ఆతని శిష్యప్రశిష్యులు పిడుపర్తి బసవనాదులు దీనిని రచించియుం
దు రని తలంచుట కవకాశము లేదు. వారికిని పాలకురికికిని సంబంధ మంతగాఁ
గానరాదు. వారి స్వగ్రామమగు పిడుపర్తియును, అగ్రహారముగాఁ బడసిన దోకి

పశ్చిమ కృష్ణా గుంటూరుమండలములలోని వని నాయభిప్రాయము. మఱియుఁ బిడుపర్తి బసవన వీరశైవ దీక్షాబోధయు నాతని తనయుఁడు సోమనాథుఁడు వ్రాసిన ప్రభులింగలీలయుఁ జూడ నందుఁ బ్రాసయతి ప్రయోగములు గానరాకున్నవి. అందులకుఁ గారణము వారి కాలమునాఁటికి ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి చెల్లదను పూర్వాభిప్రాయము మరల వ్యాప్తమగుటయు దానిని త్రోసివేయు సాహసము వారికి లేకుండుటయు నని నేఁ దలంతును. కావున సోమనాథస్తవమునఁ గ్వాచిత్కముగఁ గానవచ్చు ప్రాసయతి ప్రయోగములు గూడ నీకృతి కర్తృత్వమును వారి కారోపించుటకు బాధకము లగును. శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు గాని తదితరులు గాని వట్టిమాటలచేఁ గాక ప్రబలప్రమాణములచే నీకృతి సోమనాథరచితము గాదని నిరూపించినచో నేను గూడ వారియభిప్రాయము ననుసరించుట కెట్టియభ్యంతరమును లేదు.

శ్రీశంకరారాధ్యులవారి గ్రంథములో నీసోమనాథస్తవము తరువాత "భక్తస్తవము" అను మఱియొక లఘుద్విపదకృతి కూడ నున్నది. ఈరెంటికిని శైలీభేదము గానరాదు.

సోమనాథస్తవమునకంటె నందుఁ బ్రాసయతి కొంచె మెక్కువగాఁ బ్రయుక్తమయినది. అదికూడ సోమనాథకృతమేమో యని నాయనుమానము. ఆకృతియందలి యీక్రింది పంక్తులకును బండితారాధ్య చరిత్రమందలి ద్విపదపాదములకును గల సాదృశ్యమును జూచి విజ్ఞులు విషయనిర్ణయ మొనరింతురుగాక!

"భక్తపుత్రుండను భక్తపౌత్రుండ, భక్తుల శ్రీపాదపద్మసేవకుఁడ
భక్తులఁబొగడఁ బాల్పడు కవీంద్రుండ, భక్తులదూతను భక్తులబంట
భక్తులలెంకను భక్తసత్పాత్రిశి, భక్తులచెలికాఁడ భక్తబంధుండ (భక్తస్తవము)
బసవనిపుత్రుండ బసవగోత్రుండ, బసవేశుశ్రీపాదపద్మశేఖరుఁడ
బసవనిఁబొగడఁ బాల్పడుకవీంద్రుండ, బసవన్నఁబొగడఁ బాల్పడుపాఠకుండ
బసవన్నదూతనే బసవన్నబంట, బసవన్నయిలుపుట్టుబానిసకొడుక
బసవన్నలెంకనే బసవన్నలెంగి- (పం॥ చ॥ దీక్షాప్రకరణము)

గ్రంథ స్వీకారము.

(1) తంజాపురాంధ్రనాయకరాజచరిత్రము: — గ్రంథకర్త బ్ర॥ కురుగంటి సీతారామయ్యగారు యం. ఏ. ఉపద్రష్ట, సరస్వతీమహాల్ పుస్తకాలయము, తంజావూరు. వెల రు 2—0—0.

గ్రంథకర్తగా రాంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమునఁ దామిచ్చిన యుపన్యాసముల నీరూపమునఁ బ్రకటించినందుల కాంధ్రలోకము వీరికిఁ గృతజ్ఞతనుఁ జూపవలసియున్నది విశ్వవిద్యాలయమువా రీగ్రంథము నేలొకో ప్రకటించియుండ లేదు. గ్రంథకర్త విశ్వవిద్యాలయమున వైసుచాన్సిలరుగా రగు, సర్. రాధాకృష్ణగారి కీగ్రంథము సంకిత మొనర్చెను. గ్రంథము దేశోద్ధారక కా. నాగేశ్వరరావుగారి సహాయమున నాంధ్రపత్రికా కార్యాలయమున ముద్రింపఁబడినది. ఏదేశమున విశ్వవిద్యాలయములు స్థాపింపఁబడినవో యాదేశచరిత్రమును సమగ్రముగ విశ్వవిద్యాలయ పక్షమునఁ జరిత్రవేత్తలచే నుపన్యాసము లిప్పించి వానిని గ్రంథరూపమున ముద్రింపవలసిన భారము విశ్వవిద్యాలయాధికారులదై యున్నది. అట్టియాశయము నీకనైన నుజ్జీవింపఁజేసి యాంధ్రచారిత్రమును బ్రాచీనకాలమునుండి నేఁటివఱకును దనుచారిత్రోపన్యాసకులచేఁ గాని యితరులచేఁగాని రచింపఁజేసి యాంధ్రులమెప్పును విశ్వవిద్యాలయాధికారులు పొందుదురుగాక యని కోరుచున్నాము.

పాండ్యులచరిత్రమును, గాంచీపురపల్లవుల చరిత్రములో మధురనాయకులచరిత్రమును మదరాసు విశ్వవిద్యాలయమువారు ప్రకటించియున్నారు. తంజావూరు మహారాష్ట్రరాజుల చరిత్రమును కె. యస్. సుబ్రహ్మణ్య అయ్యరుగా రాంగ్లమున రచియించియున్నారు. తంజావూరు నాయకరాజుల చరిత్రము నెవ్వరును రచియించియుండలేదు. ఇందుల కాధారములను గ్రంథకర్తగా రనుబంధమునఁ జూపియున్నారు ప్రథమమున ముఖ్యసాధనములను గూర్చి చర్చించుచు నముద్రితగ్రంథములలోఁ బెక్కు ముద్రితగ్రంథములను జేర్చిరి. మన్నారుదాసవిలాసము, వాల్మీకిచరిత్రము, కంపరాయచరితము ముద్రితగ్రంథములే. మొదటిది సాహిత్యపరిషత్ప్రికాశితము, రెండవది సరస్వతీపత్రికయందు ముద్రింపబడినది. మొదటి రెండుపన్యాసముల గ్రంథకర్తగారు చోళమండల, విజయనగర సామ్రాజ్యవృత్తాంతముల వలయునంతకుఁ జర్చించి, తంజాపురముతో సంబం

ధించిన దగుటచే మధురనాయకవృత్తాంతమును సంగ్రహముగ నిచ్చిరి. మిగిలిన యుపన్యాసములు తంజావూరునాయకరాజులను గూర్చినవే. రఘునాథాభ్యుదయము, అచ్యుతరాయాభ్యుదయము, వరదాంబికాపరిణయము, సంగీతసుధ, సాహిత్యరత్నాకరము, అలంకారరత్నాకరము మున్నగు గ్రంథములనుండి చారిత్రికవిషయములఁ గైకొని హీరాసు మున్నగువారివ్రాతలను ఖండించిరి. అనుబంధమున కైలరు మున్నగువారి గ్రంథములనుండి వలయుభాగములను జేర్చియున్నారు. తగువిమర్శనముతో నాయకరాజులరాజ్యకాలములను నిర్ణయ మొనర్చిరి.

విజయనగరరాజులవలె, తంజావూరు నాయకరాజులు ను సంగీతసాహిత్యాదులను బోషించుటయే గాక తాము గ్రంథములను రచించి యాంధ్రులకు మార్గదర్శకులయిరి. ఆంధ్రవాఙ్మయమునఁ జాలభాగ మీరెండుసంస్థానములు నుచ్చదశయం దున్నపుడు వెలువడినదే. నాయకరాజులకాలమున వాఙ్మయ మెట్టిమార్పులను పొందినదో, యేయేగ్రంథములు వెలువడినవో మున్నగువిషయము లీగ్రంథమునఁ జర్చింపఁబడియుండలేదు. నాయకరాజులు సంస్కృతాంధ్రములఁ బోషించి గ్రంథముల రచింపఁజేసిరని మాత్రము సూచింపఁబడినది. గ్రంథకర్తగారు కేవలము చారిత్రికదృష్టితో గ్రంథమును రచియించిరని తోఁచుచున్నది ద్వితీయముద్రణమున నైన నొకటి రెండధ్యాయముల నీరెండుశతాబ్దములయందు సంస్కృతాంధ్రవాఙ్మయములు, మిగిలిన లలితకళలును నెట్లభివృద్ధిపొందినవో చర్చింతురుగాక! రచియించిన గ్రంథ మాంధ్రులకు మిక్కిలి యుపయోగకరము. రఘునాథాదులు వారి కెల్లపుడును స్మరణీయులు. ఇట్టిగ్రంథమును రచించిన సీతారామయ్యగారికిని ముద్రణమొనరించిన యాంధ్రపత్రికాధిపతులకును మనకృతజ్ఞతావందనము లొనంగుచుఁ బ్రతిగ్రంథాలయమును విద్యాలయములును నీగ్రంథమును గొని గ్రంథకర్తగారి కుత్సాహ మొసంగుదురుగాక యని కోరుచున్నాము—

---

(2) అన్నపూర్ణ - 1-2 భాగములు- శ్రీపులుగుర్త లక్ష్మీనరసమాంబ గారిచే శ్రీ దామోదరముఖోపాధ్యాయుని వంగభాషాగ్రంథమునుండి యాంధ్రీకరింపఁబడి, ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథమాల ౭౨, 23 కుసుమములుగాఁ బ్రకటింపఁబడినవి. ప్రథమభాగము, నాల్గుప్రకరణములు 205 పుటలు, ద్వితీయభా

గము, ఆఱుప్రకరణములు 203 పుటలును. భాగము 1 కి రు 1-8-0 వెల. పిఠాపురములో ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథనిలయములోఁ దత్ప్రకాశకు లగు కవిరాజహంస వోలేటి పార్వతీశముగారియొద్ద దొరకును.

---

(3) ఆంధ్రకుందమాల- కవిశేఖర వద్దాది సుబ్బారాయవిరచితము. దేశసేవాపత్రికనుండి పునర్ముద్రితము దిఙ్నాగకృతమాలమునందలి సంస్కృతపదలాలిత్యముం దెలుప నక్కఱలేదు. సుప్రసిద్ధనాటకాంధ్రీకర్త, లగుకవిశేఖరులును నాంధ్రదేశమున సువిశ్రుతులు. కావున మచ్చునకై వారియిరువురిపద్యములనుఁ గొన్నింటిని పాఠకులకుఁ జూపుచున్నారము.

శ్లో. తస్యాః స్వహస్తరచితా మివ కున్దమాలాం
సాదృశ్యవన్తి సికతాసు పదాని తాని
ఛాయాం చ దేవగణికా విదధాతు యేన
రామం కథం స్పృశతి హస్తకటాన్తవాతైః. 5-3.

ఉ. ఆమెస్వపాణిచే రచిత మన్నటు దోఁపఁగఁ గుందమాల, త
ద్గోమతిసైకతంబునను దుల్యతఁ గానఁగ రాఁ బదాంకముల్
దామరసాకరంబునను దత్ప్రతిబింబము సల్పఁగాక య
య్యామరవేశ్యఁ రామునిఁ బయంటచెఱంగున నేల వీచెడిన్.

శ్లో. మధ్యాహ్నార్కమయూఖతాప మధికం తోయావగాహోదయం
సీత్వా వారికణార్ద్రకర్ణపవనై రాహ్లాద్యమాననః
మన్దం మన్ద ముపైతి కూల మధునా వక్షఃక్షరన్నై ర్జలై
రాక్రాన్తం కరఘాతఝుంకృతిసరిత్కల్లోలచక్రః కరీ- 3-17

ఉ దినమధ్యార్కమయూఖతాపశిఖ శాంతిం బొందఁ దోయావగా
హనముం జేసి జలార్ద్రకర్ణపవనం బాస్యం బలర్పంగ మె
ల్లన వక్షఃస్థలమున్న వారి దరిఁ బొర్లంగాఁ గరాఘాతజ
ధ్వనితోడం ధునిఁ దోఁచఁ బెండరగవృత్తం జేసెఁ గొ డ్డాక్రైడున్.

దీనివెల రు0-12-0. కవిగారియొద్ద రాజమహేంద్రవరములోదొరకును.

---

(4) పరమయోగివిలాసము- ద్విపద. ఎనిమిదియాశ్వాసములు. తాళ్లపాక తిరువేంగళనాథరచితము. అష్టమహిషీకళ్యాణ మనుద్విపదకావ్య మీతనిదే.

(5) ధర్మఖండము- ఈదులపల్లి భవానీశకవీంద్రవిరచితము. తొమ్మిది యాశ్వాసముల పద్యకావ్యము. దీనిని, పరమయోగివిలాసమును, శ్రీ పిఠాపురము సంస్థానాధీశు లగు శ్రీ శ్రీ శ్రీ మహారాజా రావు వేంకట కుమార మహీపతి సూర్యారావు బహద్దరు వారు పండితపరిష్కృతము చేయించి ప్రకటింపించిరి. పరమయోగివిలాసమునకు బరిష్కర్తలు, శతావధాని, ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారు. బ్ర॥ శ్రీ॥ పెద్యాల వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు పీఠిక వ్రాసిరి. ధర్మఖండము విమర్శకాదర్శక నడకుదుటి వీరరాజుగారిచేఁ బరిష్కరింపఁబడినది. మఱియు వారిచేతనే వ్రాయఁబడిన 44 పుటల యుపోద్ఘాతముతో నలరారుచున్నది.

పరమయోగివిలాసము, వైష్ణవభక్తాగ్రేసరులగు పన్నిద్దఱాళ్వారులచరిత్రము. దీనినే తిమ్మభూపాలుఁడను నొకకవిరాజు పద్యకావ్యముగ రచించెను. ధర్మఖండము, స్కాందాంతర్గతము. ఈగ్రంథములోని ప్రధానమైన యితివృత్తము- వాల్మీకిమహర్షిచరిత్రము- నీతి, భక్తి, ధర్మప్రతిపాదకము లగు నుపకథలతో నొప్పియున్నది.

పరమయోగివిలాసము-క్రౌను 8 పుటలయాకృతిని 643 పుటలు గలది. ధర్మఖండము- క్రౌనుసైజుననే రెండుసంపుటములును 877 పుటలు గలది.

భాషాపోషకులగు నీమహారాజావారిదివఱకు, పురాణపండ మల్లయ్యశాస్త్రిగారిచే నాంధ్రీకరింపఁబడిన బ్రహ్మసూత్రభాష్యమును, వ్యాఖ్యానముతోడి ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమును, (అల్లమరాజుసుబ్రహ్మణ్యకవికృత) భద్రాపరిణయమును బ్రకటించి యాంధ్రలోకమునకు మహోపకార మొనరించిరి.

ఈగ్రంథము లమూల్యము లగుటంగావలయును మూల్యము నాయాగ్రంథములపై నిర్ణయించి తెల్పియుండలేదు.

జవరాల వస్మదాచార్యరాలవు నన్నుఁ బరిచరుఁగా నేలవలె నటన్న
మాట మఱచితె జగములఁ బాటిగలదె, త్రిదశనుతనామ పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామి వామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబ శ్యామలాంబ. ౬౫
క్షితిలోన నెట్టి విశిష్టకులంబునఁ బుట్టఁగా నేమి తా నెట్టిచదువు
చదువఁగా నేమి ప్రాగ్జన్మకర్మఫలంబు లనుభవింపకతీర దానర నరున
కింతైన నంతైన నెంతైన ననుచింత ముందుముందయ్యె నాయందు నీవు
నందు లేకున్కి నిన్నందేహ మందుఁ జరాచరాంతర్వర్తి వగుట వేఁడి
వెలుఁగు గలచోటఁజీఁకటితొలఁగకున్నె, త్రిభువనంబులఁ బెడనపురీలలామ-
బహుభావశీల నీపాదపద్మముల తోడేసరి కడదోసెఁడేసి మాడ
లనువొంద రాశివోసిన దాని నేనొల్ల నందు కిందొక సాక్ష్య మనువదించె
దను జిత్తగింపు నాతల్లి శాశ్వతపదార్థంబవు నీవు తిరంబుగాఁగ
(నవనిఁ) గలుంగ నింద్యం బస్థిరంబైన కించిదర్థమున కాసించ నేరఁ
(జేకుఱిన నవ్య)సుధవీడి చేఁదు వెదకు, బేలగలఁడమ్మ పెడనపురీలలామ-
తల్లి సౌభాగ్యమతల్లి కారుణ్యకల్పవల్లి చల్లనిచూపు లుల్లసిల్లి
వెదచల్లి సకలసంపదల నాయందెల్లవేళల వర్ధిల్లి విమలభోగ
ములవెల్లి ముజ్జగంబులకెల్ల రాగిల్లి యల్లనల్లన గిరివల్లి నల్ల
మల్లేశ్వరునిఁ దారసిల్లి కొమరుఁగన్న తల్లి నీదయవల్లఁ దొల్లిపున్ని
యములువన్నియ కెక్కెదోసములుస్రుక్కె, దృఢముమదిఁజిక్కెఁ బెడనపురీలలామ-
అది మొదలిది తుద యనలేదు గాని నీ పెనిమిటికన్నఁ జక్కనివిభుం డె
వండన్న యని వావి వరుసలు ప్రియవయస్యలు గాంచి సరసంబు లాడునప్పు
డాదవి నీపెదవులఁ గదిసిన ముసిముసినగవు వెన్నెల మూఁడుజగములకు వి
కాస మొనర్చిన న్నాచుఁగాత మదీయ దేహతాపంబులు దీఱ నీల
లోహితుఁడుచేరఁబాఱఁబురోహితుఁడగు, భృంగిరిటుఁజీరఁ బెడనపురీలలామ-
నీలమేఘచ్ఛాయ నెనయునై కసుపునిగ్గుల తటిల్లతకాంతి తళుకులీన
రత్నసానుపయోధరముల కుంకుమరక్తి గైరికాదులభంగి గడలుకొనఁగ
ముకుర(కపో)లవిస్ఫురితచందనచర్చ ధాళధళ్యద్యుతి మేళగింపఁ
బూర్ణచంద్రునిభాతిఁ బొల్చు నెమ్మోమునఁ దిలకంబు లాంఛనస్థితినిఁ దనరఁ
బ్రియునికౌఁగిటమెఱయునీహారయుల భూత, స్పృష్టికిరవయ్యెఁ బెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామివామభాగ, చంద్రశాలాసభాలంబశ్యామలాంబ. ౬౬

దివిజాధిపతి పూర్వదిశ బృహద్భానుఁ డాగ్నేయభాగమున దక్షిణహరిత్ప్రి
దేశంబు(నను గాలుఁ) డాశరపీరుఁ డవాచీనమున వేష్ఠ వరుణదేవుఁ
డపరదిగ్భాగంబునందు సదాగతి వాయవ్యమున నరవాహనుం డు
దీచి నీశానుఁ డాదిక్కోణమునను౦డి కొలువు గొల్వఁగఁ బెద్దకొలువుకూట
మున వసించిన ప్రభురాణి వనజపాణి, నీలమణివేణి పెడనపురీలలామ- ౮౭

బాలార్కకోటిప్రభాభాసమానమై యుద్భవించిన పరంజ్యోతి వీవ
నియతి సృష్టిస్థితిలయకర్త లగుమూఁడుమూర్తుల కాధారమూర్తి వీవ
జ్ఞానవైరాగ్యనిష్ఠలఁ జెంది వర్తించు సనకాదులకుఁ దపశ్శక్తి వీవ
స్వర్గమానవబలిసద్మలోకనివాసవరుల కుపాస్యదైవంబ వీవ
నిఖిలభువనంబులకు నిఁక నీవు కంటి, తెప్పవలెఁ గాదె పెడనపురీలలామ- ౮౮

విశ్వేశ్వరస్వామి వేడుకఁ జెల్లింపఁ బూని కాశిని నన్నపూర్ణవైతి
వరమల్లికార్జునస్వామికోరికిఁ దీర్ప గమకించి శ్రీగిరి భ్రమరి వైతి
వేకామ్రనాథుని కిష్టార్థ మొసఁగ నపేక్షించి కాంచి కామాక్షి వైతి

* * * * * * *

వైతిభువనైకమాత వేమైన నీవ, యై లభించితి పెడనపురీలలామ- రామ- ౮౯

భ్రమరీచికురజిత భ్రమరీకృశానుకు భ్రమ(రీదిగా)త్ర నేత్ర త్రయీత్ర
యీస్తోత్రపాత్ర మోహిత...ర్దిని మహిషాసురమర్దిని పాతనితాంత
దుర్దిని దా దుఃఖాటవీదావకీలి కీలితరత్నకింకిణీయు
తామల...తరానందమగ్నదుష్కృతజన్మభగ్న గౌరీసమాఖ్య
నై మరాళమానసనరోరుహ, రీకృతసమాఖ్య పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామివామభాగ, చంద్రశాలానభాలంబశ్యామలాంబ. ౯౦

వేదవేత్తలు నిన్ను వేదాంతసూక్తులఁ గొనియాడుచుందు రేపునఁ జెలంగి
తార్కికు లవేళఁ దర్కవాదంబుల వాదింతు రొకనిన్ను వరుసఁ జేసి
వైయాకరణులు సువర్ణరూప మెఱింగి చదువుచుందురు నిన్నుఁ బదిలపఱిచి
యోగమువిదులు బీజాక్షరంబులు గూర్చి జపమొనర్తురు నిన్నుఁ ద్రిపుటిఁ జేర్చి
పొద్దుఁ జేతులు తలదాల్చి మ్రొక్కుదురుధ, రిత్రిజనులెల్లఁ బెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామి వామభాగ, చంద్రశాలానభాలంబశ్యామలాంబ. ౯౧

ఎల్లలోకంబుల కేలికసానివై ధర సర్వజీవుల తప్పు లరసి
దండింప నొప్పులు దరిచి వాంఛితముల నిండింప నేర్చిన కొండరాచ
బాసవు నారొడఁ దప్పుఁ బట్టఁదలంచితే నీకు దొరకదే తెల్విఁగల్గు

రాజు దలంచితే మోజ దెబ్బలు తేకపోవు గావున దయాంభోధివగుచుఁ
గాచి రక్షించు టొక్కటే కార్యమిపుడు, రేపనక నన్నుఁ బెదనపురీలలామ-
నీమహామహిమ వర్ణింపఁగ నాల్కలు రెండువేలున్న శేషుఁడఁ గాను
నిన్ను దర్శింపఁగ మున్నొక్కవేకన్ను లున్ననిలింపముఖ్యుండఁ గాను
నిన్నుఁ బూజింప దండిసహస్రకరసరోరుహముల బాణాసురుండఁ గాను
నిను స్మరియింపంగ నేనాల్గుముఖములు గలయలకలహంసగామిఁ గాను
గాని పూనితి మన్ననఁ గాంచి చిత్తవృత్తిఁ గరుణించు పెదనపురీలలామ-
ఊరకే నీనామ ముచ్చరించుటె కాని జిహ్వకుఁ బరితృప్తి చెందఁగలదె
నీరూప మారయఁ గోరి చూచుటె కాని కన్నుల కేఁకటఁ గాంచఁగలదె
చాల నీకథలు (ముచ్చటవిను)టే కాని వీనుల కాసక్తి విడువఁగలదె
మఱిమఱి నీకు నమస్కరించుటె కాని మనముర కేమైనఁ దనివి కలదె
నిన్ను విని కని భజియింప నేర్పు గలదె, పృథ్వీజనులకుఁ బెదనపురీలలామ-
కాళీ భయప్లవవ్యాళీ విశాలచూళీ నీరసమురకేళీ వరాకు
దుర్గా విధూతదుర్మార్గా శ్రితార్యవర్గా సదాముదితభర్గా వరాకు
రంభానిభోరు విస్రంభా నిరస్తదంభా కృథూరోజకుంభా వరాకు
మారీ కుమారి కౌమారీ కుభృత్కుమారీ యతీవపుకుమారీ వరాకు
గాక చీకాకు మదిసోఁకనీక నన్నుగ్గడించి రక్షించు పెదనపురీలలామ- ౯౪
శరణు వేఁడెద నన్నుఁ గరుణఁ జూడవు చిన్నవాఁడఁ గాపాడవే వేఁడికన్ను
గలవేల్పుదొరసాని కడలికూఁతురిముద్దుఁగోడలిదయను తేకుఱినవిద్య
కొలఁదిని నిన్ను వేపలుకులు శతపీసపద్యంబులు రచించి ప్రస్తుతించి
తి నిది యొప్పొ విధించిన గొప్పతప్పొ తెలియ నామనవిని నాలించి తప్పు
లున్న సైరించి రక్షించు నన్నుఁగని విరించినుతనామ పెదనపురీలలామ- ౯౫
ము న్ననేకవిధంబుల న్నిన్ను వేఁడుకోఁగా నేఁడె(వింట)నే కనికరింపుఁ
జూక్షి నాపై మించు సోఁకిన మాక్షి నింతియె చాలు కాదేసమస్త
లోకంబు లేకాల మాకాంక్ష నానావిధైశ్వర్యభోగంబు లనుభవించి
తుది ముక్తి సతినిఁ జెందుట కాదికారణం బగునన నేమిట నరయ మోక్ష
లాభలోభంబు గలదె చేటీ భవ , శ్యామ పెదనపురీలలామ-
నీయనుగ్రహమున నేఁటి కీవిధిఁ గృతకృత్యుఁడనైతి నిఁకేమి చెప్ప
వచ్చు నాభాగ్య మిర్వర నస్మదీయ మిత్రసమూహమున కభ్యుదయపరంప

రాభివృద్ధి ఘటించె సహితుల కెల్లఁ బరాభవం బానఁగూడెఁ బ్రాభవంబు
శోభించె సత్యాంతశుద్ధమానసులకు భవదీయపాదసేవకుని వినుతి
హితమతి గ్రహించి లాలించుకతననతుల, తృప్తిఁజెంద నెపెడనపురీలలామ-
బ్రాహ్మణుల కభీష్టఫలదాయివై సదాచారసంపత్తి, విశ్వంభరార
ముఖులకు రాజ్యసామ్రాజ్యంబు వైశ్యుల కర్థగౌరవము చతుర్థవర్ణ
మునకు ధాన్యవిశేషములు నిరంతరభోగములు పౌరులకు నెల్లఁగలుగఁజేసి
వెలసి దేవాంగర్షికులసంభవుల కిలువేల్పవై ప్రీతిఁ గావించి జగము
లరసి కాంచితి శాంతగుణాభిరామ, రిపుగణవిరామ పెడనపురీలలామ-౯౯
పెంపుదీపింప మల్లంపల్లిమల్లికార్జునపండితారాధ్యవినుతిపూర్వ
కంబైన యీకవిత్వం బాసుధాధామతారార్క-ముఖులసద్గౌరవంబు
గా విశ్వసించి స గ్గావచే కృతకృత్యుఁ జేయుచే సౌభాగ్యసిద్ధిదాయి
నీ 'నిత్యమంగళాని భవంతు తే' యని మంగళారార్తిక లంగనామ
ణీగణ మొసంగ ముదుదధిం దేలి శూలి, పాలిమేలైతి పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామి వామభాగ, చంద్రకళాలాసభాలంబశ్యామలాంబ.
శ్రితకల్పభూజ దాసీభూతదేవతావనితాసమాజ పావనహిమాచ
లాధిరాజతనూజ హరిదశ్వకోటివిభ్రాజితతేజ సంక్రందనాది
బృందారక విరచిత రత్నమయూఖనీరాజితారు
ణాంఘ్రిసరోజ బ్రహ్మజ్ఞానకాసితాశేషపరివ్రాజ శేషఫణివి
భూషణార్థాంగ రాజ్యవిశేషభోగ, శీలసమ్రాజ పెడనపురీలలామ
రామలింగేశ్వరస్వామివామభాగ, చంద్రకళాలాసభాలంబశ్యామలాంబ.

(ఈశతకము, జగ్గయ్యపేట- మూలంగు వీరభద్రశాస్త్రిగా రిచ్చినది.)

శ్రీరస్తు.

౬- కంచి యేకామ్రలింగశతకము.

సీసపద్యములు.

శ్రీపార్వతీశ్వర శృంగారశేఖర యహిరాజకేయూర యఘవిదూర
గంగాజటాధార కమనీయగుణహార హార వైరివిదార యచలధీర
విబుధజనాధార విరహితసంహార శ్రితలోకపరివార సితశరీర
మునిబృందమందార మూర్తిత్రయాకార శరనిధిగంభీర ధరనివార
భువనసంచార సంతతభోగసార, చంద్రకోటీర భీకరసమరశూర
మదనమదభంగ మహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగ కంచియేకామ్రలింగ.

అబ్జార్కశిఖినేత్ర యబ్జసన్నిభగాత్ర యఖిలలోకపవిత్ర హర పరాకు
ద్విరదాసురనివార దివిజాద్రిసమధీర భరితాహికేయూర భవ పరాకు
గళనైల్యజితభృంగ కలుషహిమపతంగ కరుణాంతరంగ శంకర పరాకు
కఠినాసురత్రాస కైలాసగిరివాస శిష్టజనోల్లాస శివ పరాకు
అర్కసన్నుత నందివాహన పరాకు, భంజితవ్యాఘ్రదైతేయ బహుపరాకు
మదనమదభంగ మహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగ కంచియేకామ్రలింగ.

రజతాచలస్థాన గజచర్మపరిధాన శంభో మహాదేవ శరణు శరణు
సకలలోకాతీత సద్గుణసంఘాత చంద్రార్కశిఖినేత్ర, శరణు శరణు
నిగమసన్నుతగాత్ర నిర్మలచారిత్ర శర్వాణీవల్లభ శరణు శరణు
పన్నగభూషణ పాపసంశోషణ శారదాపతినుత శరణు శరణు
చండకోదండపాండిత్య శరణు శరణు, జలజజార్చితపాదాబ్జ శరణు శరణు
మదనమదభంగ మహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగ కంచియేకామ్రలింగ.

వ్యాసభారద్వాజ వాల్మీకివాసిష్ఠ గౌతమజాబాలికణ్వకుత్స
సుబలగాలవదాల్భ్యశుకశౌనకాత్రేయ మాండవ్యహారిమాల్యమందపాల
కబలివిశ్వామిత్రఘటవాయుభక్షకగార్గేయమైత్రేయకటకలాప
భార్గవజైమినిబకకౌత్సజతుకర్ణగోకర్ణకశ్యపగోపవేశ
అత్రితిత్తిరివసుమిత్రయాజ్ఞవల్క్య, శృంగిబృహదశ్వగౌతమసేవ్యమాన
మదనమదభంగ మహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగ కంచియేకామ్రలింగ. 4

నాటకాలంకారనైపుణి నహినహి శబ్దశాస్త్రజ్ఞానసరణి సున్న
సాహిత్యరసవృత్తిజాడలే తెలియవు ప్రాసవిశ్రమగణఫణితి నాస్తి

గ్రామ్యదేశీయాది గ్రంథముల్ నేరను రచనాచమత్కృతి రాద యింకను
భవదనుగ్రహబలపాండిత్యమే గాని యితరపాండిత్యంబు లేమి లేవు
గాన జిహ్వాగ్రమున నిల్చి కరుణతోడ, శతకమీడేర్పు వేగమే సార్వభౌమ
మదనమదభంగ మహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగ కంచి యేకామ్రలింగ. 5

నీవె నాతండ్రివి నీసతియైనట్టి కామాక్షి దేవియె కన్నతల్లి
గజముఖభైరవక్రౌంచారులగ్రజుల్ ప్రమథగణాళులె బంధుసమితి
వాకిటికావలివారు సామంతులు భక్తసంఘంబులె ప్రాణసఖులు
నీదుసంకీర్తనల్ నిఖిలమంత్రంబులు నీపదద్వయభక్తి నిత్యముక్తి
యనుచు నెఱనమ్మి మదిలోన ననుదినంబు, భక్తియుక్తుండనై చాలఁ బ్రస్తుతింతు
మదనమదభంగ మహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగ కంచి యేకామ్రలింగ.

పరమేశ్వరా భవత్పాదాబ్జయుగ్మంబుఁ గనుఁగొన నెన్నఁడు కలుగునొక్కో
సాంబ సదాశివ సంధ్యానటనలీలఁ బరికింప నెన్నఁడు ఫలితమొక్కో
పుణ్యజనాంతక భూతిత్రిపుండ్రంబుఁ జూడ నెన్నఁటికిని సులభమొక్కో
యిందుశేఖర నీకు మందిరంబై తగు కైలాసమెన్నండు గాంతునొక్కో
యనుచు నీమూర్తి మదినుంచి యనుదినంబుఁ, బూజసేయుచు సద్భక్తిపుణ్యచరిత
మదనమదభంగ మహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగ కంచి యేకామ్రలింగ. 7

అనఘగుణోదారుఁ డసురవైరివిదారుఁ డబ్జాద్రిసమధీరుఁ డఘవిదూరుఁ
డాశ్రితావనశీలుఁ డమితకీర్తివిశాలుఁ డంచద్విబుధపాలుఁ డతికృపాళుఁ
డార్యరక్షణధుర్యుఁ డంభోధిగాంభీర్యుఁ డకలుషాద్భుతచర్యుఁ డతులశౌర్యుఁ
డహిరాజభూషణుఁ డానమత్పోషణుఁ డార్ద్రిసంభాషణుఁ డమితధిషణుఁ
డనుచుఁ గొనియాడఁ దగిన నిన్నాశ్రయింతు, భక్తవత్సల నన్నుఁ బ్రోవు పరమపురుష
మదనమదభంగ మహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగ కంచి యేకామ్రలింగ.

హారీకృతభుజంగ వారాన్నిధినిషంగ భాసమానవరాంగ భరితగంగ
లసితద్యుకాసారరంగలాంఛనాబ్జసుతంగ విధ్వస్తమాతంగ వృషతురంగ
రక్షోభయదసంగరపరాక్రమోత్తుంగ తాండవోత్సవసంగ ధవళితాంగ
కంఠరుగ్జితభృంగ గౌరీపరిష్వంగ కరుణామృతతరంగ కనదపాంగ
యాశ్రితావనచంగ కాలాభిషంగ, హరిహరిరథాంగ వరనిర్మలాంతరంగ
మదనమదభంగ మహితక్షమాశతాంగ, కరధృతకురంగ కంచి యేకామ్రలింగ.

ఐశ్వర్యమొసఁగి నన్నాదరింపక యున్న నీశ్వరుం డనుమాట యెగ్గుగాదె
దారిద్ర్యభూతంబుఁ దలఁగఁ జేయక యున్న భూతేశుఁ డనుమాట పొల్లుగాదె

రొక్క నిరక్షింప నెక్కువై తోఁచినఁ బ్రమథాధిపతియన్నఁ బ్రజ్ఞగాదె
భక్తవాంఛితసుఖప్రదుఁడు గాకుండిన శంకరుఁడనుమాట బొంకుగాదె
యైనఁ గానిమ్ము నీకేమి యప్రతిష్ఠ, యాదిభిక్షుకుఁడనునామ మందినావు
మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ,కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.

ఈశ్వరా నినునమ్మి యింతదీనతఁజెంద నూరకేయుండుట యుచితమగునె
ఎంతనిర్దయుఁడవో యిందుకళాధర మందమో నీబుద్ధి మానిరీతిఁ
బలుకకున్నా వదె పార్వతీసురధునీకలహంబుచే బుద్ధి కలఁకఁబడెనొ
కటకటా భక్తునిఁ గాసిచేయుట మహాగాంభీర్యమా కాదు కరుణఁజూచి
సకలసంపత్కరునిఁ జేయు సార్వభౌమ, లేకయుండిన సత్కీర్తి నీకుఁగలదె ?
మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ,కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.

మింటికి మంటికిఁ గంటకమగుగుంటి నంట గెంటించిన యింటిమేటి
బంటువుంగన్న ముక్కంటి నీచర్యలు వింటిని గంటిని తుంటవింటి
దంటను నీకంటిమంటను నంటించి కంటికి నెడఁబాపి తంట దుఃఖ
మంటినకల్కివాల్గంటి దనంటిన గొంటకోకంబున నుంట తెలిసి
తంట లేకుండ మదను నుదారఫణితిఁ,దిరిగి బ్రదుకంగఁ జేసిన ధీరుఁడీవె-మద,

అగముతో మన్మథాశుగముతో దుర్వర్ణనగముతో (నాదిపన్నగముతోడ)
రసముతో శుభ్రసారసముతో మహితగోరసముతో సురధునీరసముతోడఁ
గరముతో నాదిసూకరముతోఁ దార్క్ష్యకంధరముతో దేవసింధురముతోడ
నాజితో సురరాజవాజితోఁ దారకారాజితో సామజోద్వేజితోడ
ననుగమించి భవద్యశంబఖిలదిశల, మించె బ్రహ్మాండదీప్తిపై మిక్కుటముగ-మద-

అహివైరిరిపుమస్త మబ్జమధ్యంబున యవిభిచ్చరాహతి నడఁచువాని
కగ్రజుచేతఁ బరాభవంబును బొందు క్షితిదేవముఖ్యునిఁ శితశరాళి
నొంచి దూర్చినవీరు నురుశిలీముఖముల నవనిఁగూర్చినమేటి కలిదయార్ద్ర
భావసంకలితుఁడై పరమసాధన మగు కంకపత్రమొసంగుఘనుఁడ వనుచు
నిన్నుమదినుఁతువర్ణింతునియతిఁగాంతుఁ,బన్నగారితురంగ ప్రసన్నుఁడౌర-

గంభీరమగు ఘనాఘనము మ్రోసినరీతి గర్జింప దివి భువి గంగు రనఁగ
నందీశహుంకారనాదంబుచేతను దిగ్గజకర్ణముల్ దిమ్ము రనఁగ
ఫాలనేత్రప్రభాపటలిచే బ్రహ్మాదిసురమునిదృక్తతుల్ చుఱ్ఱుమనఁగ
ముమ్మొనవాల్జాల మురువుగాధరియింప దనుజులహృదయముల్ గగ్గురనఁగ
శరభసమ్మున నంధకాసురునిఁజట్టి, పట్టికొట్టిన బల్జగజెట్టి వీవు, మదన-

కొక్కు తేజీగానిఁ బక్కి బాబాపైని నెక్కి యాడెడువాని నొక్క మొగిని
మక్కువ దయను బెంపెక్కఁ జేసిన యట్టి చక్కనిసామి నీయక్కటాక్ష
మిక్కడే నామీఁదఁ జొక్కముగా నుంచు తక్కువ గాకుండ నిక్కముగను
నెక్కువదొర వని మిక్కిలి వేఁడితిఁ జక్కగ దయఁజూడు చిక్కులేక
యెక్కడెక్కడ నీసాటి యెంచఁదలఁచె,యొక్క దేవత నైన నీయుద్దిగాఁగ,మదన-
"బ్రహ్మోఽహ"మనుచును భాషింపగావచ్చుఁ బరతత్త్వమెటఁగెడి భావమరుదు
సకలంబు రోసితి సన్న్యాసి నవచ్చుఁ బ్రకృతివిచారంబుఁ బాయు టరుదు
వేదశాస్త్రంబుల వాదింపగావచ్చు నాత్మార్థసుజ్ఞాన మబ్బు టరుదు
బాహ్యయోగంబులు పాటింపఁగావచ్చు సద్గురుపూజయుఁ జలుపుటరుదు
జ్ఞానయోగంబుగహనంబుగానముక్తిఁ,గాంతురనఘులుభక్తియోగంబువలన
మదనమదభంగ మహితక్షమాశతాంగ- 17

మొదట మూలాధారమునఁ జతుర్దళపద్మమందలిగణపతి నమరనిలిపి
కుండలి భేదించి గురుకటాక్షముచేత నాభిప్రదేశమ్మునందు విష్ణు
నొనరఁగ బూజించి ఘనుని సదాశివు హృత్పద్మకర్ణిక నునిచి ద్వాదళ
పద్మమునను భానుఁ బ్రస్తుతిగావించి దగ వేయి రేకుల తమ్మియందు
నిన్నుఁబరహంసరూపుని నెమ్మిఁగాంచి, చిద్విలాసంబుననుబూజ సేతు నేను
మదనమదభంగమహితక్షమాశతాంగ,కరధృతకురంగకంచియేకామ్రలింగ.

బాణాసురుండు నీబావకుఁ దమ్ముఁడా? కరుణతో వానిని గాచినావు
పంక్తికంఠుండు నీపడఁతితోఁబుట్టువా? సకలసామ్రాజ్యముల్ సంఘటింపఁ
జండీశ్వరుం డేమి శాంభవీజనకుఁడా? సాలోక్యమొనరించి సంతరింప
హరిహయసుతుఁడునీయగ్రనందనుఁడేమొ?యవ్యాహతాశుగమతనికొసఁగ
నింతకరుణాసముద్రుఁడ వేలనేను,సంతతమునిన్నునుతియింపసరకుగొనవు-
సతిపతులకు నేమి సంతోషమొనఁగూర్చు సకలసస్యములకు శరణమేమి
భూమిజాజనకుని పుటభేదనంబేమి బిల్లులు కడియము లల్లుటేమి
రామపాదము సోఁకి రాయి యేమాయెను గోరక్షకేది వారిగోడుఁగుఁదాల్చె
బలరాముఁడుధరించు పటుసాధనంబేమి యాంజనేయునకేమి యడుగు మెట్టె
నర్థము వచింపుమాఁడేసియక్షరములు,యంత్యవర్ణంబునావలనాదియగును-
వేదవేద్యా భవద్వీర ప్రతాపంబు దక్షాధ్వరధ్వంసతరుణమందుఁ
జూడవద్దా మఱచుటకుము మ్మొనవాలు కేలునఁగీలించి కినిసి భద్ర

చ. దినకరతేజుఁ డా జనపతిం గని దీవన లిచ్చి విప్రుఁ డి
ట్లనియె నృపాలశేఖర దయాపరిపూర్ణ మదీయభాగ్యజీ
వన యిది నాతనూభవ వివాహము చాగదు నేఁడు మీరగా
నెనిమిది యేఁడు లయ్యె ధనహీనుఁడఁ గావున వేఁడవచ్చితిన్. ౨౪

సీ. రాజ్యంబు వదలక రసికత్వ మెడలక జయశీల ముడుగక వయసు చెడక
దీనులఁ జంపక దేశంబు నొంపక నిజ ముజ్జగింపక నేర్పు గలిగి
విప్రులఁ జుట్టాల వెన్నుసొచ్చినయట్టివారిని గొల్చినవారిఁ బ్రజల
హర్షంబుతోఁ గాచి యన్యాయముడుపుచు మున్ను చెప్పినరీతిఁ జెన్నుమీఱి
చేత లొండు లేక ప్రాఁతల విడువక, యశము కలిమి దమకు వశముగాఁగ
వసుధ యేలు రాజవర్గంబులోన న,య్యాదివిష్ణుమూర్తి వంద్రు నిన్ను. ౨౫

వ. ఈసీసపద్యంబులో గీతసహితంబుగా నాలుపాదంబుల మొదలియక్షరం
బులు, సందర్భంబుల మొదలియక్షరంబులుఁ గ్రమంబునం గూడుకొనంగ
నైన నా విన్నపం బవధరింపు మనిన నచ్చెరు వంది క్రమ్మఱం జదివించి
మొదళ్ళ నర్థంబులఁ బండ్రెండక్షరంబుల నిడుకొని "రాజ దీని వివాహము
చేయవయ్యా" యని యున్న బంధకవిత్వంబున కతి విస్మితుం డై తద్దైన్యం
బుడుపం బూని. ౨౬

క. జననాయకుండు విప్రున, కెనిమిదికో ట్లర్థ మిచ్చి యెల్లనరేంద్రుల్
తనుఁగొల్చినడువఁగా నొ,య్యనఁబురికరుదెంచె వైభవాఢ్యత మెఱయన్.

క. కావున నీవాతని సరి, గావు నృపా మగిడిచనుట కార్యం బనినన్
భావమునఁ దద్గుణము సం,భావించుచు భోజవిభుఁడు మగుడంజనియెన్. ౨౮

వ. మఱియుఁ గొన్నిదినంబు లరిగినఁ బదియేడవవాకిటం జనం జూచి. ౨౯

—॥ పదునేడవబొమ్మకథ. ॥—

క. నీలాంబరసోదరు రజ,నీలాంఛనదివసచిహ్న నేత్రవిలాసున్
నీలగ్రీవప్రియసఖు, నీలోత్పలనీలవర్ణు నీలారమణున్. ౩౦

శా. తాత్పర్యంబున సంస్తుతించుచుఁ బ్రశస్తం బైనలగ్నంబునన్
సత్పాత్రప్రతిపాదితార్థుఁడయి భోజక్షోణిపాలుండు సం
పత్పూర్ణంబగు వైభవంబు మెఱయ న్భద్రాసనం బెక్కఁగాఁ
దత్పాంచాలిక నిల్వు నిల్వు మని తత్రస్ఫూర్తిగా నిట్లనున్. ౩౧

క. నృపరత్న మైనయుజ్జయి,నిపతిక్రియ సాహసాదినిపుణత్వము న
త్యుపకారంబును గలుగక, చపలమతీ దీని నెక్కఁ జనునే నీకున్. ౮౨
క. ఉర్వీనాయకుఁ డయ్యును, నిర్వాణుల మీఱి యర్థనిస్పృహుఁ డగునా
సర్వజ్ఞుని సద్గుణములు, నిర్వచనముగాఁగ వినుము నే వినిపింతున్. ౮౩
క. మాటలయం దెడఁగెద కే,నాఁటను ముంజేతికంకణంబున కద్దం
బేటికి వితరణగుణమునఁ, బాటిల్లెడి గుణము లెల్లఁ బ్రభువుల కుర్విన్. ౮౪
క. మతిగలిగి చదువుఁ జిలుకలు,*హతమందంగాను బోటులాడుం బశువుల్
వితరణ మెవ్వరి గుణమగుఁ, జతురుఁడు శూరుఁడు నతఁడె జనులందెల్లన్.
గీ. విక్రమార్కుబాహువిక్రమం బుర్విలో, నరులచేత నెల్ల నరులుగొనఁగఁ
గీర్తనీయ మైన కీర్తిఁ గీర్తించుచు, నర్థు లర్థములఁ గృతార్థు లైరి. ౮౬
సీ. అదివనములవర్షాత్యయోచితముగా దలమైన వానలు వెలుచునంతఁ
దెల్లవాఱినయట్టి తెఱఁగున నా వేళఁ దనమేళనం బెల్లజనులు వొగడ
హంసనాదములు కాహళలుగాఁ దల్పక్షలఘుతాడనములు తాళములుగాఁగ
మదములఁ గ్రాలు తుమ్మెదలఝుంకారమ్ము లమరినవీణాస్వరములో యనఁగ
యోగనిద్రఁ జెందియున్న విష్ణుని మేలు, కొలుపఁగడఁగు గాయకుం డనంగ
బంధుజీవహర్షపరమహాచుఁ దద్రాగ,మయముగా శరత్సమయము నర్చె. ౮౭
క. శరదాగమమున నంభో,ధరపటలము విచ్చి చనిన దపనుండు మహా
కరి తెరవెల్వడు క్రియఁ బు,ష్కరవిలసన మలరఁ జెలఁగెఁ గరసత్వమునన్.
క. పంకంబులాఱె నేఱుల,పొంకఁబులు డిగ్గె రెల్లు పూచెను భువి ని
శ్శంకముగ నంచపిండు కొ,లంకుల విహరించె నట జలమ్ములు దేఱెన్. ౮౯
ఉ. దీప్రముఖంబులోచు నలుదిక్కులు నేర్పడ దుగ్ధసింధుపూ
రప్రభ నొప్పువెన్నెలలు రాత్రి దివాకృతిఁ దేజరిల్ల లో
కప్రియుఁ డైనచంద్రు సమకక్ష్యలఁ జుక్కలు నిక్కఁగాఁ దదీ
యప్రతిబింబలీలఁ గుముదావళి పొల్చె సరోవరంబులన్. ౯౦
ఉ. తెల్లనిరాజహంసలను దెల్లనికల్వలఁ దెల్లఁదమ్ములం
దెల్లని తెల్లఁబువ్వులను దెల్లనిశీతమరీచిరోచులం
దెల్లనిచుక్కలన్ జగము తెల్లనయై యమృతాబ్ధిమీఱినం
దెల్లనికన్నుదోయిగల దేవర వచ్చె శరత్తు చూడఁగన్. ౯౧

*హతమగఁబోట్లాడు పశులు సజ్ఞానకృతుల్ -పా.

క. ఇసి గాక వెట్ట గాకయు, వడ గాకయుఁ జలియుఁ గాక వఱపిది యనియే
ర్పడక యిలఁ బసిమివండఁగ, బడుగులు ప్రియమందిరనఁగఁ బ్రభులకుఁదగదే.

చ. అవని నవంతిభూమివరుఁ డాదిగఁ బార్థివు లెల్ల లక్ష్మియు
త్సవములు మున్నుగాఁ గడుఁ బ్రశస్తములౌ సమయంబులందు స
త్కవులను బారకోత్తముల గాయకుల న్నటుల న్విశిష్టులై
భవములఁ దన్పఁజొచ్చిరి ప్రభావసమృద్ధుల నిండు పుట్టఁగన్. ౯౩

ఉ. అట్టిదినంబుల న్నృపకులాగ్రణిదానసమృద్ధి యొక్కెడన్
బట్టు నుతింపఁగాఁ బరనృపాలకు లచ్చెరువంది మెచ్చ నా
యట్టిమహీశుఁ డర్థులఁ గృతార్థులఁ జేయుచుఁ గీర్తిచేకులం
బెట్టెడుపట్టిసద్గుణము పెంపున నాతని మీఱనోపఁడా. ౯౪

క. అని యడిగిన నాబట్టొ, య్యన నవ్వుచు నోనృపాల హరునిప్రసాదం
బున సిద్ధపురుషుఁ డగు నా, జననాథుఁడు గుణములందు సామాన్యుండే. ౯౫

క. దానకళాత్రంబులు నా, మానవపతియంద కాని మఱి యొందు దెసం
గానము విను మాతని సరి, పూనెద మనఁ దరమె తరణిపుత్రున కైనన్. ౯౬

మ. అనినం జిత్తములోన లజ్జయు వృథాహంకారముం బుట్టఁగాఁ
దనలోఁ దాన యడంచికొంచు మృదువస్త్రస్వర్ణభూషాదు లా
తని కింపొందఁగ నిచ్చి పుచ్చి పిదపన్ దానంబున న్విక్రమా
ర్కునిసాదృశ్యము నొందఁగోరుమతి నాక్షోణీశ్వరుం డుండఁగన్. ౯౭

సీ. ఒకనాఁడు కొల్వులోనికి సిద్ధుఁ డొకరుండు చనుదెంచి సుఖగోష్ఠి జరపునపుడు
తాపసోత్తమ నాకు దానగుణంబున విక్రమార్కుని మీఱ వెరవు గలదె
యనవుడు సాహసహవనంబు చేసిన సిద్ధించు నందుల చేత వినుము
యోగినీచక్రంబు నొందుకుండములోన నొకలక్షగోఘృతాహుతులఁ బోసి
హోదలఁ జేసి మేను పూర్ణాహుతిగ వేల్చి, వెనుకఁ దత్ప్రసాదమున నె బ్రదికి
దాన విభవమునకుఁ దగినంత వేఁడుము, మెఱసి సాహసాంకు మీఱవచ్చు. ౯౮

చ. అనవుఁడు నుత్సహించి నృపుఁ డాతని పీఠ్యాని రాత్రి సర్వయో
గినులఁ దలంచుచుం జని సకీలకమంత్రజపంబుతోఁ దదీ
యనిలయవహ్నికుండమున న్నాహుతు లన్నియుఁ బోసి తెంపునం
దనువును వేల్చె నిత్యమగు దానము దేహముకంటెఁ దీపిగాన్. ౯౯

క. ఆమెడ యోగినులాజన, నాయకు బ్రదికించి నిలిపి నరనాథ మము
న్నీయత్నంబునకుం దగ, నేయిష్టంబైన నడుగు మిచ్చెద మనుచున్. ౧౦౦
క. దండాకృతిగా జనపా,లుంకును ధరఁ జాఁగి నిచ్చలును ధనములు నా
భాండాగారము లేదును, నిండం గరుణింపుఁ డనిన నేర్పున వారున్. ౧౦౧
క. నిచ్చలు నీరీతు చేసిన, నిచ్చెద మీకోలఁది నింకు లేదును నిండ
న్వెచ్చించుకొమ్ము నావుడు,నచ్చట నృపుఁ డియ్యకొని గృహంబునకరిగెన్.
ఉ. ప్రొద్దున లేచి యిండ్లు ధనపూర్ణము లౌట యెఱింగి యార్తలోఁ
దద్దయు సంతసిల్లి వసుధావరుఁ డుజ్జయినీశు మీఱుచుం
బెద్దల సంధులన్ హితులఁ బేదల సందఱఁ గూర్చి యర్థముల్
దొడ్డలు చేసి దాననిరతుం డనఁ బైకము చిక్కకుండఁగన్. ౧౦౩
క. ఈగతి ననుదినమును భాం,డాగారములెల్ల రిత్తలైనం దనువ
ద్యోగినులకు నాహుతిగని, యోగించుచు నిచ్ఛధనములొనఁగుచునుండున్
ఉ. ఈక్రియఁ బర్వుకీర్తి నుతియించుచు యాచకు లెల్లఁ జెప్పఁగా
నాక్రమ మేర్పడ న్వని స్ప్రియంబును జోద్యము నగ్గలింపఁగా
విక్రమభూషణుండు మునివేషముతో నటకేగి యోగినీ
చక్రగృహంబులో నతని సత్త్వముఁ జూడఁ దలంచి యుండఁగన్. ౧౦౪
ఉ. ఆనగరంబులోని నృపుఁ డల్లన రే యరుదెంచి మంత్రని
ష్ఠానిరతాత్ముఁ డై జపము సల్పి ఘృతాహుతులిచ్చి యగ్నిలో
మేనును వేల్చి యోగినులమెచ్చునఁ దొల్లిటిరూపుదాల్చి యా
పూనిక నర్థము ల్వడసి పోయి భజించె వితీర్ణిఁ గర్ణుఁడై. ౧౦౫
క. మఱునాఁటిరాత్రి మునుకడఁ,దఱి యెఱిఁగి యవంతి విభుఁడు దయ్యైవాఱం
గొఱఁతపడకుండ వెరవుగ, నెఱమంటలకుండ మున్నయెడ కరుదెంచెన్.
క. ఆహోమకుండమునఁ దన, దేహము వేల్వంగ నచటి దేవత లెలమి
న్సాహసము మానుపుచు నీ,యీహిత మేదేని వేఁడు మిచ్చెద మనినన్.
గీ. ఇచటి భూమిపాలుఁ డీక్రియ నిచ్చలు, మిడుకునగ్నిలోనఁ బడకమున్న
యతనియిండు లెపుడు నర్థంబుచేనిండి, యుండునట్లుగ వర మిందు చాలు.
క. అనవుడుఁ గొనియాడుచు న, ట్లొనరించెద మనుచుఁ బలికి యోగినులంతం
జనిరి నిగూఢుండై నృపుఁ,డు నవంతికి మగిడె నొక్కఁడును బెంపెక్కన్.

సీ. తదనంతరంబ యాతఁడుతొంటిక్రియవచ్చియాగంబుసేయఁగాయోగమాత
లరుదెంచి నృపుని ప్రయాణంబునకు వడ్డ నై విక్రమార్కధాత్రీవిభుండు
తనమేనువేల్పఁ గైకొని మమ్ము మెచ్చించి నీయిండ్లు ధనమున నిండఁజేసి
నిచ్చలుఁ జావక విచ్చలవిడి ధన మెంతైన నర్థుల కిచ్చికొమ్ము
నావుడు నతండు దురభిమానంబు విడిచి, విస్మయంబును లజ్జయు విస్తరిల్ల
మీఱఁజూచుట తనుమీఱి మెఱసినట్టి, యతనిఁ బొగడుచు నగరికి నరిగెఁగాన.

క. నీవును నాక్రియ నింటికిఁ, బోవుట మే లనుచుఁ గనకపుత్రిక వలుకం
గా విని యాతఁడు నుజ్జై,నీవల్లభుకృపయుఁ దెంపు నేర్పునఁ బొగడెన్.

క. లగ్నము దప్పినచొప్పుల, భగ్నంబగు యత్నమునకుఁ బౌరులు మది ను
ద్విగ్న లయి చనఁగ లజ్జా,మగ్నుండై భోజరాజు మగుడం జనియెన్.

—పదునెనిమిదవబొమ్మకథ—

వ. తదనంతరంబ యొకదినంబున నష్టాదశద్వారంబునం బ్రవేశోన్ముఖుండై.

క. వెలిపట్టును బులితోలును,మలయజమును బూదిపూఁత మణులున్ ఫణులుం
దిలకము నెఱగన్నుం గల, వెలఁదియు నగవాఁడు నైన వేల్పుఁ దలంతున్.

మ. అని భోజక్షితినాయకుం డమరపీఠారోహణవ్యగ్రుఁ డై
చను దేరం గని బొమ్మ వల్కె ధరణీశా విక్రమాదిత్యు చా
డ్పున వేర్కన్ ఘనధైర్యము న్వితరణంబు న్లేక నీకీమహా
సన మెక్కం దర మౌనె యాతని మహోత్సాహంబు సామాన్యమే. ౧౧౬

క. జనవర నిర్వచనముగా, విను ముజ్జయినీవిభుండు విష్ణునిక్రియఁ బా
లనశక్తి మెఱసి మనుజుల, మన మలరఁగ మనుపుచుఁడి మహి యేలంగన్.

ఉ. క్రూరుఁడు నీరసాత్ముఁడును గుచ్చితబుద్ధియు దూషకుండు నా
చారవిహీనుఁడున్ ఖలుఁడు సత్యవిదూరుఁడు దుర్నయాఢ్యుఁడుం
జోరుఁడు నస్థిరుండు నలసుండును దుర్బలుఁడు న్మదాంధుఁడు
న్మారవికారకష్టుఁడును మందుఁడు మందున కైన లేఁ డిలన్. ౧౧౭

క. అడివనంబులలో నొక, వైదేశికుఁ డరుగుదెంచి వసుధాపతిచే
నాదృతుఁ డై యతనికి నా,నాదేశస్థితులు నేర్పునం జెప్పంగన్. ౧౧౮

గీ. మాటలందె యతని మహిమెల్లఁ దిరిగిన, ఘనుని సిద్ధపురుషుఁగా నెఱింగి
మిగుల నాదరించి జగతీవరుండు త,త్కథలు వినుచు మఱియుఁ గౌతుకమున.

క. నిశ్చయముగ భువిఁ దీర్ఘపు,రశ్చరణాసక్తి నుత్తరము దక్షిణముం
బశ్చిమముఁ దూర్పుఁ దిరిగితి, వాశ్చర్యం బేమిగంటి వానతి యిమ్మా. ౧౨౧

క. నావుడు నాతఁడు నేఁ బృ,థ్వీవలయం బెల్లఁ గలయఁ దిరిగితి నుదయ
గ్రావసమీపంబున నా,నావిధమణిరమ్య మైన నగరము గంటిన్. ౧౨౨

క. కనకాహ్వయ మగునగరము, కనకాచలతట మనంగఁ గాంతిం బొలుచున్
ఘనమండల మందుచు న,గ్నిమండల మనఁగఁ బసిఁడిగుడి గల దచటన్.

క. సూర్యప్రభయను నది త,త్పర్యంతమునందునుండి పాఱఁగ నతిగాం
భీర్యంబు గలిగి నకుకొని, మర్యాదనె నీరు నిలిచి మడుఁగై యుండున్.

గీ. అచటఁ జంద్రకాంతఖచితసోపానమై, నాల్గుదెసలఁ గాంచనంబులైన
హర్మ్యముల భజించు నఘనాశనం బనఁ, గలదు తీర్థము కడ గానరాదు.

మ. విను మావింధ్యమునందుఁ బ్రొద్దున శిరోవిన్యస్తపీఠాంక మై
కనకస్తంభము పుట్టి పుట్టి యినుఁడాకాశంబు ప్రాఁకంగఁ దా
నును నాచొప్పునఁ జక్కఁగాఁ బెరిఁగి భానుం జేరి మధ్యందినం
బునఁ దద్బింబము ముట్టి క్రమ్మఱు నదిం బ్రొద్దున్ దిగం జాఱఁగన్. ౧౨౬

గీ. ఇనుఁడు గ్రుంకువేళ నిక్షఁ దాఁ గ్రుంకుఁ, బొడుచువేళ నట్ల పొడిచి పెరుఁగుఁ
జిత్ర మిద్ది రాజశేఖర సృష్టిలో, నలువ నేర్పు చెప్ప నలవి యగునె. ౧౨౭

క. ఎన్నఁడు నిట్టి విచిత్రము, కన్నది విన్నదియు లేదు కడపట గుణసం
పన్నుని సజ్జనమిత్ర జ,గన్నుత నినుఁగంటి ననినఁ గడుమోదమునన్.

శా. తద్వాలోచితగోష్ఠి దీర్చి యతనిం దాంబూలపూర్వంబులౌ
సత్కారంబుల నాదరించి కొలువుం జాలించి యారాత్రి య
ద్యత్కౌతూహలుఁ డౌచు ఖడ్గసహితుం డై యొక్కఁడు న్నాభవరుం
డుత్సాహంబున నేఁగె నాదెసకు నాయుగ్రాటవుల్ దాఁటుచున్. ౧౨౯

మ. ఘనుఁ డట్లేగుచుఁ గాంచెఁ గాంచనమయాగారప్రకీర్ణాఘనా
శనతీర్థాంతసమున్నమన్నిజవపుస్సంభూతి హేతుప్రచా
లనలీలాకృతడంబరాంబరతలాలంబోర్ణరుగ్బింబచుం
బనసంరంభవిజృంభితాద్భుతరసప్రారంభమున్ స్తంభమున్. ౧౩౦

సీ. కని విస్మితుం డౌచుఁ జని హేమగృహముల రత్నగోపురముల రమ్యమైన
పురము డగ్గఱి దాని పొంత సూర్యప్రభ నానొప్పు నేటిలో స్నానమాడి

గుడిలోని యాదిత్యుఁ గడుభక్తిఁ బూజించి యిష్టదైవముఁ బరమేశుఁ గొల్చి
యుపవాస ముండి సముత్సుకుఁ డై దేవతాయతనమున నారేయిగడిపి
రేపకడన లేచి పాపవినాశన,తీర్థమునకు నేగి పార్థివుండు
జలకమాడి యచట సంధ్యనారాధించి, జలజమిత్త్రు నాత్మఁ దలఁచునపుడు.

గీ. తెలివిపడఁగ మొదలి దిక్పతి కెత్తిన, గొడుగుమీఁది పసిఁడిగుబ్బ యనఁగఁ
దూర్పుకొండమీఁదఁ దోఁచె మార్తాండుని, మండలంబు భువనమండనంబు.

గీ. తీర్థమధ్యమమున దివ్యపీఠాంకమై, జిగి దొలంక బుగ్గ లెగయుచుండ
నవ్యమైనకనకనాళంబు గలమహా,కమల మనఁగఁ బుట్టెఁ గంబ మపుడు.

క. కడుచోద్యమంది యీఁదినఁ, బడ వగు నని యాతఁ డద్భుతస్తంభముపైఁ
బడనుఱికి పీఁటమీఁదను, జడియక కూర్చుండి యోగిచందము దోఁచన్.

క. *ధరణీశుం డెక్కిన మొగ, తిరుగక కంబంబు తొంటితెఱఁగున నాభా
స్వరుగతి కొలంది జంకక, పెరిఁగెఁ గపటవామనుండు పెరిఁగినకరణిన్. ౧౩౫

శా. †కంబం బీక్రియ నిక్కుచున్ బిఱుసుగల్గం బెద్దయు న్నిక్కఁగా
గంభీరుం డగురాజు వైకొనఁడ యాకాశంబు ముట్టంగన
య్యంభోజాప్తుఁడు చేరనిచ్చు టది హైన్యంబంచు మధ్యాహ్నసం
రంభం బేర్పడ నెండ చిచ్చు గొని పర్వం జేసె గర్వంబునన్. ౧౩౬

ఉ. చేసిన నెండపెల్లునకుఁ జిక్కక స్రుక్కక నిక్కి మిక్కిలిన్
డాసినఁ గ్రమ్మఱ న్రవి దృఢంబుగ రశ్మిసహస్రమెల్లఁ బై
నీసునఁ గప్పినంతఁ జలియింపక నిల్చినవానిఁ జూచి యు
ల్లాసముతోడ నిట్టనియె లావును దాల్మియుఁ దెంపు మెచ్చుచున్. ౧౩౭

గీ. లక్షయోజనంబులను నిల్చి యైన నా,యెండ మానవులు సహింపలేరు
నన్నుఁ జేరనోపునా యన్యుఁ డట్లని, గాలి నేలపాలు గాకయున్న. ౧౩౮

క. నరనాయక నీ పీయెడఁ, బరమేశ్వరుకరుణఁ జేసి బ్రతికితి నిజసు
స్థిరభావము సాహసమును, బరికించి మనంబు హర్షభరితం బయ్యెన్. ౧౩౯

క. నీవును నేనును నొక్కటి, గావున నాకుండలములు గైకొను మివి నం
భావనతో నిత్యమును మ,హీవర సౌవర్ణభార మిచ్చుచునుండున్. ౧౪౦

గీ. ఎన్న నాల్గుమూడ లెత్తొకకర్షంబు
నాల్గుకర్షలైన నగుఁ బలంబు

---

*ధరణిపుఁ డెక్కిన మొగ్గక, తిరవైన-పా. †కంభంబీక్రియ-రెండుప్రతులలోను.

వలము లొక్కనూఱు తుల యగుఁ దుల లొక్క-
యిరువది మితి భార మిది మతంబు. ౧౪౧

క. అని యిచ్చినఁ గైకొని యా,తనిపదముల కెఱఁగి మగుడుతతిఁ గంబంబో
య్యనఁ గ్రుంకఁగఁ దీర్థమునకు, మనుజేంద్రుఁడు చేరవచ్చె మాపటివేళన్.

గీ. కంబ మచట మునుఁగఁగా గంతుగొని తీర,భూమి నిలిచి తగిన నేమమెల్లఁ
దీర్చి భక్తితోడ దేవతాలయములో, నుండి రేయి గడపి యొక్కరుండు.౧౪౩

శా. ప్రాతఃకాలమునందు లేచి ధరణీపాలుండు తీర్థంబులో
స్నాతుండై నియమంబుతోడ శివపూజాకృత్యముం దీర్చి సం
ప్రీతిం గ్రమ్మఱి వచ్చుచోఁ దెరువునం బృథ్వీసురుం డొక్కరుం
డేతెంచెం గడుదీనుఁడై యతని నింపేపార దీవించుచున్. ౧౪౪

క. చేరఁ జనుదెంచి యతఁడో, వీరోత్తమ పేదవాఁడ విప్రుఁడ నేనా
హారంబు వేఁడి వచ్చితిఁ, గారుణ్యము మెఱసి యిచటఁ గావుము నన్నున్.

మ. అనినం జూచి కృపారసం బెనయ నాహారార్థి యీవిప్రుఁ డీ
తని కిచ్చో నశనంబు లే దితని చేతఃప్రీతి గావింప నే
ధనము న్లేదు ప్రదాతకుం దగిన పాత్రం బబ్బినం బ్రాణమై
నను వంచింపక యిచ్చు టొప్పు నని పుణ్యశ్లోకుఁ డుద్యుక్తుఁడై. ౧౪౬

క. మితిలేని మహిమ నీకిది, ప్రతిదివసము నొకసువర్ణభార మొసంగున్
మతిఁ జింతింపక పొమ్మని, యతిముదమునఁ గుండలమ్ము లాతని కిచ్చెన్.

శా. దానం బీక్రియఁ జేసి యొక్కయెడఁ దీర్థస్వార్థము ల్సేకుఁ డ
న్నానాచోద్యములెల్లఁ జూచితి జగన్నాథు న్రవిం గంటి స
న్మానం బచ్చట నొందితిన్ ద్విజుని దైన్యం బంతయుం బాపితిన్
దీనం బుణ్యుఁడ నైతి నంచుఁ బురికేతెంచెం బ్రమోదంబునన్. ౧౪౮

గీ. నీకు నీగుణములు లేక యీగద్దియ, నెక్కఁదగదు మగుడనేగు మనిన
మనములోన నతనిఁ గొనియాడుచును భోజ,మనుజవిభుఁడు భవనమునకు సరిగె.

శా. సంసారాంబుధిపూర్ణమగ్నజనవిస్తారాంఘ్రిపం కేరుహున్
హింసావర్జితభావభవ్యమతి యోగీంద్రాత్మపద్మావళీ
హంసాకారు వికారదూరుని విమోహధ్వంస నోత్తంసునిర
గంసారాతిఁ బురారిమిత్రుఁ ద్రిజగత్కళ్యాణసంధాయకున్. ౧౫౦

ఉ. కంజభవార్చనీయపదకంజు నిరంజనునిం బురత్రయీ
భంజను నంజనాచలనిభద్విపదైత్యఘనప్రభంజనుఁ
సంజనితప్రమోదగిరిజాతనుమంజులవామభాగు మృ
త్యుంజయు నాంజనేయవిహితోన్నతగీతకృతార్థరంజనుఁ. ౧౫౧

మాలిని. గిరివిరచితచాపా కృష్ణమేఘాభిరూపా
సురసరిదవతంసా తుణ్ణదైతేయహింసా
గరళగళసదత్నా కంజపత్రాయతాక్షా
పురహరహరిరూపా పుణ్యగణ్యస్వరూపా. ౧౫౨

గద్యము. ఇది రాయగజగంధవారణ వైరిమండలీకభేకఫణీంద్ర వీరఘోట్టవిభాళ కళింగదేశనిర్ధూమధామ త్యాగనాగార్జున కర్ణాటద్రవిలాంధ్రమహారాష్ట్రభూపాలరూప నూపురసుందరచరణారవింద సనదప్రోలిపురవరాధీశ్వర వెలనాటిపృథివీశ్వరరాజ్యసముద్ధరణ శ్రీకొఱవి వెన్నయామాత్యపౌత్ర హరితసగోత్రపవిత్ర సకలసుకవిమిత్ర కసువరాజతనూజ గోపరాజప్రణీతంబైన సింహాసనద్వాత్రింశిక యనుకావ్యంబునందు విక్రమార్కునిదానమహోపకారసాహసౌదార్యప్రశంసనం బన్నది సప్తమాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

సింహాసనద్వాత్రింశిక.

అష్టమాశ్వాసము.

క. శ్రీలలనాలసదురుచిరం, పాలతికాచిరవిలాసపరికీర్ణవపు
ర్లీలాతిశయవిడంబిత, నీలాంబుదవర్ణుఁ ద్రిభువనీపరిపూర్ణున్. ౧

—పందొమ్మిదవబొమ్మకథ—

మ. మతిలో నిల్పి యతండు సజ్జనుల సంభావించి దైవజ్ఞస
మ్మతమౌ వేళఁ గడంగి యెక్కఁ జనుచో మాన్పించి యేకోనవిం
శతిమద్వారముపొంతబొమ్మ పలికెన్ క్ష్మాపాలకా మూర్ఖ భా
రతపర్వంబు పఠింపఁ బూనుట చుమీ రాగిల్లు నీయత్నముల్. ౨

క. ధారానాయక ధారుణి, నారూఢుం డైన విక్రమార్కునికరణిన్
శూరుండును ధీరుండు ను, దారుండును గాక యెక్కఁ దగ దెవ్వరికిన్. ౩

మ. అది యెట్లన్న నెఱుంగఁ జెప్పెదఁ దదీయం బైనచారిత్రము
న్మదవైరిద్విపసింహ మర్థిజనతామందార మాభూవరుం
డుదయాస్తాచలమధ్యభూమి దనకై నొప్పారు నుజ్జేని సం
పదలం బొంపిరివోవ రాజ్యము నయప్రాజ్యంబుగా నేలఁగన్. ౪

ఉ. ఆజననాథుఁ గొల్చి కనకాభరణంబులఁ దెజరిల్లుకాం
తాజనుల న్విచిత్రవసనంబుల బంటుల నందలంబులం
దేజులఁ జామరంబులను *దెల్లని యెల్లుల నేపు సూపుచున్
రాజులు మంత్రులు న్సుకవిరాజులు నుండుదు రొక్కకైవడిన్. ౫

గీ. అట్టిదివసమున సమస్తభూపాలురు, భటులుఁ గవులు హితులు బలసి కొలువ
సురగణంబులోని సురరాజుభంగి న, య్యవనిపాలుఁ డున్నయవసరమున.

క. ముకుళితకరుఁడై దౌవా, రికుఁ డెదుర న్నిలువఁబడి ధరిత్రీశ్వర కా
నికగా సాళువముం గొని, యొకనల్లని చెంచు వచ్చియున్నాఁ డనుడున్.

క. తత్కారణంబు దెలియ న, ప్పుట్టలికుం డై †నిజాభిముఖమానవసం
పత్తిరదర్శనుఁ డగు భూ, భృత్తిలకుండు వానిఁ బిలువం బంచెన్. ౮

---

* దెటయి నిటయి కెటు జూపుచున్ –† ముత్తిలతుండై—

మత్తకోకిల. నెమ్మిఁ బచ్చని కుప్పసంబును నీలిచీరయుఁ బీలియుం
దమ్మిపూసలపేరు నెట్టనిధాతుబొట్టును జూడ నం
గమ్ముపైఁ దగు సొమ్ముగాఁ బికికత్తి కాసె నమర్చి పా
ఱమ్ముల న్విలుఁ గేలఁ బూన్కొని యంతఁ జెంచరుదెంచుచున్. ౯

క. దూరంబున నుడుగణపరి, వారుండై వెలుఁగు రజనివల్లభు క్రియ ను
ర్వీరమణులలో నొప్పెడు, నారాజుం జూచి మ్రొక్కి యతివినయమునన్. ౧౦

గీ. నీవు దాడివెట్టి నెగడిన నలువుక, యీఁకఁ బెరిగి గొందు లీఁగునృపుల
పగిదిఁ బులుఁగులెల్లఁ బఱవ వేఁటాఁడునీ, సాళువంబు గొనుము మానవేంద్ర.

క. అని చూపి కొలువులోపలఁ, దనచేతి విహంగమును ధరణీశుని కొ
ప్పన చేసి తాను వచ్చిన, పనిఁ జెప్పఁ గడంగి యతఁడు పతి కిట్లనియెన్.

గీ. నృపులు గానలేని నీమహావసరంబు, నేఁడు గంటి దొడ్డవాఁడ నైతి
మానవేంద్ర యేను మందరగిరినుండి, యరుగుదెంచినాఁడ నవధరింపు.

శా. ఓరాజన్యకులావతంసక తదీయోపాంతభాగమ్మునన్
భేరుండాదిమహామృగేంద్రనివహాభివ్యాప్తమై యున్నత
స్ఫారానేకమహీరుహప్రకరవిస్తారావరుద్ధార్కసం
చారం బైనయరణ్య మున్నది తమస్సందోహసందష్టమై. ౧౪

సీ. ఆదివరాహ మాయడవి యేకలములు మన్నించి విడిచిన గున్నరొక్కొ
దిక్కరు లక్కడ నక్కు నేనుఁగులచేఁ దోలువడి చన్న దున్నలొక్కొ
చండికసింహ మచటఁ బేర్పుకింగంపుఁగదుపులోఁ దప్పిన కోదమరొక్కొ
కాలునిపోతండుఁ గల కారుపోతులఁ గూడిరా లేకున్న దూడరొక్కొ
మారకమ్మపులి యచట మలయుచున్న, పెద్దమెకములు పెంచిన పిల్లరొక్కొ
యనఁగ వాలుమృగంబుల కదిమి మెపుకు, నాటకట్టగుజాడలు తేటపడఁగ.

సీ అడుదులపందుల దండంబు క్రమమున లీలావరాహంబు నేలఁగలసె
నచ్చోటిమదలులాయములతో బెనగి మా యెనుపోతు యమలోకమునకుఁ జనియె
నక్కడి కృష్ణమృగౌఘంబుచేఁ జాలఁ దూలి సారంగంబు గాలిఁ బోయె
నటకొండగొఱియలయమటుననొచ్చి మహామేష మగ్నిపాలయ్యె ననఁగ
నొప్పు నితరజంతువులను జెప్పనేల, *దుప్పలెలుఁగులుఁ దోడేళ్లు దుప్పులిర్లు
†కొరనువులు మెడినాగులు గుజ్జుఁబిళ్లుఁ, గణఁజు లేదులుఁ గుందేళ్లుఁ గలవు పెక్కు.

---

* దుప్పలెలుఁగులు వ్యాఘ్రంబు లప్పులిల్ల- † వనలు దురువాటులన్నశపటులుంగల్గి- కొఱను
వులు మరినాగులు గుజ్జుపిండ్లు.

ఉ. అన్యోడ నొక్కయేకల మహాకృతితో గుహనుండి నిచ్చలున్
దయ్యము లైవడి న్వెడలి దాడలు గొట్టుచు బెట్టు రొప్పుచుం
జయ్యనఁ జొచ్చి యేర్చిన గజంబులు మున్నుగ నమ్మృగంబులన్
వ్రయ్యలుగాఁ బడం బొడిచి వారక చంపుచు నుండు గండునన్. ౧౭

గీ. ఎదిరిపందులు దానిపైఁ గదిసిపొలియుఁ, బందెగాఁ డొక్క వ్రేటుగఁ బంతమూడి
యోలి నిలిపి యడిదమునఁ ద్రోలివ్రేయ, ఖండితములగు గుమ్మడికాయలట్లు.

క. ఆకొమ్ము కాఁడు తొల్లిటి, యేకలమో కాక యముఁడో యిట్టివిచిత్రం
బేకడఁ గానము విను మది, నీకెఱిఁగింపంగఁ బూని నేఁ బనివింటిన్. ౧౯

మ. వసుధానాయక వేఁటకుం గదలు సత్త్వం బెక్కు మేనంతకున్
సుసరం బౌ లఘు వౌ జయం బగు రిపుక్షోభం బగు న్సద్గుణ
ప్రసరం బేర్పడుఁ జేతి సూటి మెఱయింపం జో టగు న్వేఁట దు
ర్వ్యసనం బంత్రు ధరిత్రి నిట్టిగతి సౌఖ్యం బొందుచోఁ గల్గునే. ౨౦

క. అంచుం జెప్పినఁ బ్రియపడి, చెంచుం గనకాంబరములఁ జెలువారఁగ మ
న్నించి వరాహముఁ ద్రుంపఁద, లంచి మృగవ్యప్రయాణలాలసమతి యై.

సీ. దీమంపువేఁటలు దామెనవేఁటలు తెరవేఁటలును నేర్పు తెకలికలును
బందెమాడినభంగిఁ బందులనొప్పింపఁ బూఁటకాం డ్రనఁదగు వేఁటకాండ్రు
సారమేయంబు లౌ సారమేయంబుల పట్టెడగొలుసులు పట్టినడువ
భేరుండగండగంభీరత్వ ముడిగించు భేరీరవంబులు బోరుకొనఁగ
వారువము నెక్కి మితపరివారుఁ డగుచుఁ, బోటుకాండ్రను వడిగల యేటుకాండ్రు
వాటపడ వెన్నరుదేర వేఁట గదలె, మందరంబున కవనిపురందరుండు. ౨౨

వ. అట్లు గదలి కతిపయదినంబులకు దుశ్చరంబగు నగ్గిరిపశ్చిమతటంబున గండభేరుండాదిప్రచండమృగాండజప్రకాండపరిగణ్యం బగునరణ్యంబు దరియం జొచ్చి యచ్చటి శిలోచ్చయంబులం బ్రతిధ్వనులను సముదంచితంబుగం బెంచు చెంచులయార్పులును శునకకోలాహలంబులుఁ గాహళాదివాద్యరవంబులు దిక్కులు చెవుడుపడ సమీపించి. ౨౩

క. మెలఁకువ లగుచోటుల మను, కులకందువులను జలంబు గొను నెడలను మేఁ
తలపట్లను మృగములకును, వల లొడ్డుచు వేఁటకాండ్రు వలఁకులఁ జనఁగన్.

క. పులిమొదిఁగి మొగసి యశ్వము, తలదొడుకఁగ నృపుఁడు సురియఁ దలద్రెంచిన మే
నిలఁబడఁగఁ బడక యాతల, లలితాశ్వంబునకుఁ బులితలాటము చేసెన్.

చ. అటఁ జదునంతలోపల నవాంబుధరాఘను భంగి ముందటం
గిటకిటఁ గోఱల౯ ధరణి గీఱుచు రొప్పుచుఁ గొప్పరించుచుం
గిటిగణ మేఁకుదేరఁ గని క్రేవలఁ బట్టిన వేఁటకుక్క లో
క్కటు గొలుసు ల్వడి న్విడువఁగాఁ బఱచెం బవమానవేగులై. ౨౬

చ. పఱచుచుఁ గొంకులుం దొడలుఁ బట్టి విదుర్చుచు మాఱెగట్టిన
న్గొఱుకుచుఁ గ్రమ్మఱం దొడికి మోఱలఁ ద్రిప్పినఁ జోటు దప్పఁ గ్రే
ళ్ళుఱుకుచు సింగము ల్గరుల నొక్కటఁ బట్టెడు భంగి దాఁటుచుం
గఱచుచుఁ జాగనీక యరికట్టుచు బెట్టుగ నేచెఁ బందుల౯. ౨౭

క. కినిసి వరాహము వాఁకిచిన, శునకముతల ద్రెళ్ళి మొగసి చొప్పేర్పడ నొం
డు నెలవునఁ బడియెఁ గవ్వడి, తునుమాడిన యాజయద్రథునితలవోలె౯.

వ. అంతట వేఁటకాండ్రును నొండొరువులఁ గడవం బాఱి గంటిలేని కుఱుగం
ట్లుం గలిగి మెఱుఁగారెడి సూటిగల పందిపోట్ల దృఢంబుగా నత్తుకొని
రొమ్ముత్రిలి పోయి మొగము దప్పగూటున బలుమాటునం గదిసి పెద్దగున్న
లను, జఱుగున్నలను, బిడిపందులను, నెడమల్లరంబులను, కొమ్ముకాండ్రను,
నొక్కుమ్మడిం గ్రమ్మునప్పుడు. ౨౯

క. గంధగజలీలఁ బంది మ,దాంధం బై మొగని జీరినట్లుగఁ బొడువ
న్బంధింపం బడిన జరా,సంధుని క్రియ వ్రయ్య లొక్కసరనం బడియె౯. 30

గీ. అట్టివేళ నృపుఁడు కట్టెదురను*నారి బెట్టుపోడము, నమ్ము పెట్టి తిగిచి
బొట్టు పెట్టినగతిఁ బట్టెలనం దేసెఁ, దిట్టినట్టు పంది మిట్టి పడఁగ.

వ. ఆసమయంబున బెబ్బులిం గని కఱచుపశువులకరిగిది నవ్వనమదగజంబులు
మొదలుగాఁగల మృగంబులును వేఁటకాండ్రనునొక్కరొక్కపరుం బఱతెంచిన
నంతం దత్పశ్చిమభాగంబున. 3౧

సీ. పాతాళ మీఁగినపందిఁ బోఁరికిఁ బిల్చు రైవడి నందంద కాలు ద్రవ్వఁ
గనుసన్నఁ బ్రాణులఁగాల్పఁబూనినమాడ్కిఁగన్నులమిణుఁగుఱుల్ గ్రిమ్మఁజూచు
దిగ్గజంబులు మది బెగ్గిలి ప్రగ్గఁగా జంకించుగతి వెక్కసముగ రొప్పు
నర్త్రునిహాయముల నరికట్టఁ జనురీతిఁ గొనవెండ్రుకలు నిక్క గొప్పరించుఁ
దిరుగుచో నడ్డముగుకులగిరులఁదునుము, వాఁడియిరుభంగిఁగోఱలుతీఁడికొంచుఁ
గాలమృత్యువు రేఁగిన కరణిలోక, మాకులంబుగఁ గవిసె నయ్యేకలంబు.

వ. అట్లు దప్పులు మలయుచున్నం జూచి యచ్చెరువంది యిచ్చ మెచ్చుచుఁ
జిత్తంబున నుత్తలపడక యత్తలం బందుఁకొని. 3౪

---

* నారి; జిట్టబోడమిరమ్ము పెట్టినగతి పందివోట్లగ్రుచ్చి పట్టెత్తిదద్దేసం—

ఉ. వాహముఁ దోలి రాజకులవర్యుఁడు చేరెఁ గృతోల్లసన్మృగ
ద్రోహము నిత్యవీరరసదోహము సంజనితాంజనాద్రిసం
దేహము సత్యదగ్రఘనదేహము నుద్ధతకాననాంబుధి
గ్రాహము సర్వభీతికరగర్వవిరాహము సవ్వరాహమున్. ౩౫

క. చేరిన నది మది బెదరక, యారసమునఁ గడచి యతని నెదిరించెను భ
ద్రారమణుని చెనయఁగ భూ,దారాకృతివచ్చు మూకదానవుమాడ్కిన్.

క. అత్తఱిఁ దనచిత్తంబునఁ, దత్తఱపాటొందు లేక ధరణీరమణుం
డత్తలము నైన నది గని, తుత్తుమురుగఁ బొడిచె శీఁతతుండిలముక్రియన్.

క. పొడిచినఁ దడయక పికికిట, నడిచము బెకిదముగ నెగడ నతఁ డశ్వము న
య్యెడ కడరించినఁ గ్రోధము,వడి మగుడఁగ మగిడెఁ బుడమివడవడ వడఁకన్.

గీ. అప్పుడిరిగి చనినవయ్యేకలము వెంట,హయముఁ దోలుకొనుచు నరిగె నృపుఁడు
మందిరూప మైన పాతాళకేతువు, నంట నెయి కుకువలయాశ్వ పగిది. ౩౯

గీ. తిన్నక్రొవ్వులోన నున్నది నీరుగాఁ, గన్ను లగ్గిమెఱుపుగములు గాఁగ
రొప్పుటులుములు గాఁగఁ గప్పుచొప్పడఁ బంది, గాలిఁ బఱచె మొగులు కరణిఁ బాఱె.

వ. ఇట్లు పాఱిన ఘోరం బగు కాఱడవిలో దూరంబగు నీరంబులందూఱి.

క. పందివెనువెంటఁ నరుగుచు, ముందట నరలోకపాలముఖ్యుఁడు గనియెన్
మందరముఁ బురందరరిపు,మందిరకందరము నిందుమణిసుందరమున్.

క. కని డగ్గఱ నెడ నూకర, మనువుగ గుహ సొచ్చె నంత నచటితిమిర మా
తనిదృష్టిఁ గప్పె భయపడి, తనుఁ జొచ్చిన వానిఁ గావఁ దగు ననుకరణిన్.

గీ. ధరణిపాలుఁ డంతఁ దురగంబు నచ్చోటఁ, గట్టి వాలుఁ గేలఁ బట్టికొనుచు
లోఁకి సొచ్చె నాత్మఁ గొంకక కాలుండు, కడిసి డివియ పట్టి వెదకుపగిది.

ఉ. చొచ్చి మహామృగం బరుగుచోటు గానక కందరాంతని
ర్యచ్చటులాంశుకూట మగు రత్నకవాటము గాంచి యిచ్చలో
నచ్చెరువంది యందుఁ జని యావల నిండిన చిమ్మచీఁకటిం
గ్రొచ్చుచు నేగ వాలు కడక్రొమ్మెఱుఁగు ల్నిగుడంగఁ గ్రిందికిన్. ౪౫

ఉ. ఆదెసఁ గొంతదవ్వుల మహారజతాంచితసాలమండల
శ్రీగవరార రత్నకలశీపరిచిహ్నితతుంగశృంగసౌ
ధాదినికేతనప్రసర మైన మహానగరంబు దోఁచెఁ జం
ద్రోదయలీలఁ గన్నులకు నుత్సవమై దిమిరం బడంచుచున్. ౪౬

ఉ. అందులవణ్యావీథుల నహర్నిశముం దిమిరంబు లీను సం
క్రందనరత్నగేహముల కాంతుల నేఁగఁగరా దటంచు న
మ్మందరసీమలందు గరిమంబున దాఁచిన పద్మరాగముల్
క్రందుకొనుం బ్రదీపములకైవడి దివ్వెలవండుఁగో యనన్. ౪౮

క. అందు బలిచక్రవర్తి ము, కుందుఁడు తన ద్వారపాలకుఁడుగా రక్షో
బృందములు గొలువఁగా నా,నందంబున నుండు నురగనాథులతోడన్.

క. అందులఫణికుల మఃపవన, చందనసంవేష్టనిజభుజంగీవదనా
నందనసుందరతరమగు, మందానిల మూనుచుండు నూర్గన్నిడుచున్.

క. చెలువారెను నాపురిలో,పలి రక్కసు లొంకుగడలభయ మెఱుఁగక తీ
పులవింటికి జడియుచు మరు, నిలు వేలుపుగా భజింతు రింతులుఁ దారున్.

ఉ. ఆపురిఁ గాంచి సమ్మదము నచ్చెరువు న్మదిఁ బిచ్చలింపఁగా
భూపవరుండు పంది యెటువోయె బలం బెటు వోయె దివ్యమా
నీపుర మెట్లు తోఁచె నది యెవ్వని రాజ్యము చూత మంచు ని
చ్చాపర తంత్రుఁడై గవనిచక్కటి డగ్గఱ వచ్చె నయ్యెడన్. ౫౧

ఉ. చేతఁ బసిండిబ్రద్ద విలసిల్లఁగ నొక్కఁడు వచ్చి మ్రొక్కి పృ
థ్వీతలనాథ నాథుఁ డగు విష్ణునిచే సెలవంది దానవ
త్రాత బలీంద్రుఁ డిప్పు డనురాగమున న్నినుఁ బిల్వఁ బంచె ర ౫౨
మ్మా తడయంగ నేల యనుమానము సేయక నీవు నావుడున్.

సీ. ఘనుని సందర్శింపఁ గలిగె నిక్కడ నని యానంద మందుచు వానిఁ జూచి
పురిచొచ్చి రత్నమందిరములసొం పెల్లఁ గోరి చూచుచుఁ బైఁడికోట దాఁటి
చని యవ్వటారుమోసలఁదాఁటిమణిమండపంబులో దైత్యులుబలసికొలువఁ
గంకణంబులమ్రోఁత గ ల్లనఁగాఁ బాఁవజోటులు పసిఁడి వీచోపు లిడఁగ
మెఱుఁగుముత్తియముల పేరులఱుత మెఱయ,నలరుచుక్కలలోని రేవెలుఁగువోలె
మానికంబులగద్దియపైనిదీర్చి, యున్న బలిఁజూచి మ్రొక్కె నమ్మన్నుతేఁడు.

క. అతనిఁ గనుంగొని దానవ,పతి ప్రియమునఁ గౌఁగిలించి భద్రాసనను
స్థితుఁ జేసి మిత్రకృత్యో,చితసత్కారము లొనర్చి సేమం బడిగెన్. ౫౪

శా. ధర్మం బెల్లెడఁ జెల్లునా ద్విజులవిద్యాగోష్ఠి రాజిల్లునా
దుర్వారంబు లడంగునా ప్రజలు సంతోషింతురా సత్క్రియా
మర్మం బేర్పడ జన్నముల్ జరుగునా మర్యాద వర్తిల్లునా
నిర్మూలంబుగ శత్రులం గెడపుదా నీలక్ష్మి సొంపెక్కఁగాన్. ౫౫

శా. హర్షంబొంది పురందరుండు ధరపై నందందుఁ గాలంబుల
న్వర్షంబు ల్గురియించునా తగిలి విద్వాంసుల్ ప్రశంసింతురా
ఘర్షింపంగల రీతి నీతి దెలియంగా విందురా కీర్తియు
త్కర్షం బందునె దీనులంగడపుదే దానం బనూనంబుగన్. ౧౬

వ. అనినం గృతాంజలి యై మానవేంద్రుండు దానకేంద్ర నే నెంతవాఁడ నన్నిం తకుఁ శలం బడిగితివి నీవు మహానుభావుండవు. ౧౭

సీ. కశ్యపసుతుఁడు రక్కసులమేటి హిరణ్యకశిపుండు నీవంశకర్త యనఁగఁ
బరమవైష్ణవుఁడైన ప్రహ్లాదుఁ డద్భుతఖ్యాతచరిత్రుండు తాత యనఁగ
వీరమాహేశ్వరుం డై రూఢి కెక్కిన బాణాసురుఁడు కూర్మి పట్టి యనఁగ
దానవరక్షణజ్ఞానవిజ్ఞానాదిగురుఁ డైనశుక్రుండు గురు వనంగ
నమరలోక మేలుట పరాక్రమ మనంగ, భువనమంతయు వితరణాభోగ మనఁగ
దేవదేవుండు హరి యిష్టదైవ మనఁగ, నీమహత్త్వంబు నాకు వర్ణింపఁదరమె.

మ. ఘనుఁడౌ విష్ణుఁడు జన్నిదంబు శిఖయున్ గాయత్రిపల్కుల్ మృగా
జినము న్గోఁచియు దర్భలు న్గొడుగు మౌంజీబంధము న్గోపిచం
దనము న్వ్రేలిమిబొట్టుఁ గుండలములున్ దండంబు నందంబుగా
నిను వంచింపఁ గడంగి తాఁ గుఱుచయై నీచేత వర్తిల్లఁడే. ౧౮

క. వెడమాయలవడు గడిగినఁ, దడయక మూఁడడుగు లిచ్చి ధర్మం బిలనా
ల్గడుగులుగా నిల్పిన నీ, కడిమి వొగడ నలవి యౌనె కమలజుకైనన్.

క. అలాగు కపటి యైనను, వేలుపె యని యొసఁగు నీదు వితరణగుణముం
దాలిమియు మెచ్చి త్రిభువన, పాలకుఁడచ్యుతుఁడు ద్వారపాలకుఁ డయ్యెన్.

క. పాత్రత్యాగి యనంగ జ,గత్త్రయమునఁ బరఁగునట్టి ఘనుఁడవు నను నీ
మిత్త్రునిక్రియఁ గనుఁగొంటి ప,విత్ర చరిత్రుండ నైతి విశ్వములోనన్. ౨౧

సీ. అనవుడు దనుజేంద్రుఁ డతి సమ్మదంబున నుర్వీశ యాకలియుగమునందు
నీవుండు శూరుండు నుదారుండు మఱి లేఁడు నివె కాక నని యని నిన్నుఁ జూడ
వేడుకపడి యేను విష్ణుని యాజ్ఞచే వెడలి రాలేక యీ వెరవు పూని
నిన్నిటు రప్పించి కన్నులారఁగఁ గంటి నధికలాభం బయ్యె నంచుఁ బలికి
యిదిసువర్ణదాయి యిదిజరామృత్యుని, వ్వారణ మనుచు రసరసాయనములు
పేర్మి నిచ్చి యనిపె బిలమార్గ మెఱఁగింప, నవ్వరాహ మైనయసురఁ బనిచె.

వ. ఇట్టివిజ్ఞాన ప్రదీపిక యనుయోగ కావ్యంబు సకలజనసమ్మతంబు సకలశాస్త్ర సమ్మతంబు సకలమతసమ్మతంబును నై యుండుం గావున నందు ప్రారంభంబెట్టి దనిన.

చ. చదివితి మంచుఁ గొందఱు ప్రసంగవశంబులఁ గించిదర్థముల్
మదిఁ దలపోసి తన్నియమమార్గమునందుఁ బరిభ్రమించుచున్
ముదమున సంచరించుజనము ల్గననేర్తు రె యాత్మయోగసం
పదలఁ దనర్చుశాశ్వతశుభ ప్రద మైన విముక్తిమార్గముల్.

ఉ. దానములం దపంబులను ధర్మవిశేషతఁ బుణ్యతీర్థప
స్నానములం జరించుటను జన్మవిముక్తము గాన నేర్చునే
మానితరాజయోగనిజమార్గవశంబునఁ బొంది నిర్మల
జ్ఞానపయోధివీచికల సంగతిగాననిజీవకోటికిన్ — ఇత్యాది.

ప్రారంభమందైనఁ గవి తననామముం జెప్పుకొనలేదు. ద్వితీయాశ్వాసమునకు ముగింపు లేనందున గద్య మటలేదు. ఎట్లును గవిని దెలిసికొనఁజాలము.

ఈ 1772 లో గణపతిదేవుని శివయోగసారము కొంత యును గట్టుప్రభుని కు చేలోపాఖ్యానమును గలవు. రామస్తవరాజ మున్నది.

ఈసంపుటిలోనె "శ్రీ రామా, అవిఘ్నమస్తు" అని ప్రారంభించి కొన్నిగీత ములు ౨౦౭ మొదలు ౫౭౭ వఱకును గలవు. వేమనపద్యములవంటి నీతి వేదాంతము బోధచేయునవి. ఎవ్వరు రచించిరో తెలియదు. మొదటి ౨౦3 పద్యములు లేవు. ౫౭౫ మొదలు కొని పూర్తిగా లేదు. వ్రాతతప్పులు కవిప్రమాదములు పెక్కులుగలవు. విశ్వదాభిరామ వినురవేమ యనునట్లు నాల్గవచరణము "కాళి" అని వ్రాసియుండును. పూర్ణపాద మెచ్చటను లేదు. కొన్నిపద్యములు చూడుఁడు.

"యరిగియరగ లేఁడు పెరిగితిరిగి, పురుగుచందంబాయె పుణ్యమేమి
పురుగులద్దపురుగు పూజ్యులు గారయా, కాళి. ౨౦౭

రమ్మని పొమ్మనరాదయా దోషంబు, యెమ్మెలన్ని మాని వెతకవలెను
వెతకిజతికినవాఁడు యోగీశుఁడేకదా, కాళి. ౨౫౦

వందనములో గురుని వద్ద గూర్చుండును, మధ్యవర్తి వక్తడు ననుజూపె
మనసువెంబడిపోయి మహామ్మాయ గనుఁగొంటి, కాళి. ౨౭౭

ఈరీతి పెద్దలు ఉహామందు యెవరైన, మారిపోయినవారిమాట పోదు
శూరుని యెంతురుగాని సులభుని యెంతురా, కాళి. ౨౬౧

నీచుఁడు గలచోట నిలిచియుండుట రోఁత, చాడిచెప్పువానిచావు రోఁత
సూడు యురుని దొరను చూచికొల్చుట రోఁత, కాళి. ౧.౨౨
తన్నుగాదని చాల యెన్నాళ్ళు వెదకినా, వెతలు వెతలె కాని యేమిలేదు
మతిలోన నున్నట్టి మర్మమే కనలేరు, కాళి. ౧౮౧
యోగులుకొందరు వేషధారులు కొఁదరు, మూగలవలెఁ గొందరు ము
నులవలెఁ గొందరు, దీక్షలు కొందురు తిండికొరకేనయా, కాళి. ౧౬౦
తెలిసినవారు సంపూర్ణప్రతిగలవారు దయతో బరిషత్పత్రికమూలమున లోక
మునకుఁ దెల్పుదురుగాక యని దీనింగూర్చి విశేషము వ్రాయుటలేదు.
మఱియు "ఖేచరీముద్రాధిదేవతాయైనమః" అని రెండుపత్రములు గలవు. దా
నిలోని ప్రారంభము కొన్నిబంతులు:—
"జయజయజయ శ్రీవత్సలక్షణలక్ష్మీతాక్షమవిపక్షపీత్యాదుర్లభ కౌస్తుభోపధా
నశివదీక్షణదీక్షితకాంతావిలాస లక్ష్యతటత్సదృక్షవత్సనిక్షిప్త కల్పవృక్ష
సూనదామాక్షయమాలికా జాలికా డోలికా కేళికాబంధుర గంధభ్రమభ్ర
మద్భ్రమరఝాంకరణభితభిత శుభ్రాబ్ధిసుతాపరిరంభ సంభ్రమ సుఖాదభ్రప్ర
పులకఘనవవా యనఘనా ఘనసనా తసజనా వనధనా ఘనశోభాపరా
భూతఘనప్రఘస్మర లావణ్యరేఖాధఃకృతస్మరస్మరణ శమిత దురితతిమిరజనవల
యిత నదుదకఖగఘనరుతభవతనయ జలజఖనితటతల సుమిత ఫలిత పియద
టనతరువరిత మలయవలయ వలదనిలచలచలదవిరళరిహాలసదళిఘుమిలిరతివ
లలితసమదవిదయమదనకదనసదసకుఘుంగిరంగదభంగధరాధర విబుధమిథు
నముఖితవీణావీణారావశుకపికశకునవికరనినదకనదమితమహా గుహా విహా
రిహా శితశరకలుషవనకులారకమతాడపీఠగతవాఠసదా హతమదా తతవిదా
యతిమదావ్యాతివికృతి యతిపరతి..."ఇత్యాది పూర్ణముగలేదు. నాల్గుపు
టలు మాత్రమేకలవు. కడవఱకు నిట్టియమకాదులతోనున్నది.

(8) శైవాచారశిఖామణి-గ్రం. సం. 4538.

అయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యము. కవి నెప్పల్లి అయ్యనార్యుఁడు.
గద్యము-ఇది శ్రీమ దివ్వటూరి రామనారాధ్య చరణాంబుజ సేవాధురీణ శైవ
శాస్త్రార్థపారీణ సరసకవితాచాతుర్య అనవరతగాంభీర్య వీరమాహేశ్వరా
చారనిరత సకలసద్గుణభరిత కౌండిన్యగోత్రపవిత్ర బ్రహ్మలింగార్యసుపుత్ర
నెప్పల్లి అయ్యన నామధేయప్రణీతం బైన శైవాగమశిఖామణి"

ప్రారంభము:—

శా. శ్రీశైలేశుని మల్లికార్జునుని దిక్చేలుర్ శివానాయకుర్
సీశాను న్భవరోగభేషజుని లోకైకాధినాథు న్వియ
త్కేశు న్నవ్యయు భక్తలోకవరదు న్గీర్వాణసంసేవితుర్
దాశార్హప్రదు న్నిరంతరము సద్భక్తి న్భజింతు న్మదిర్.

గీ. ఋషిగణార్చితునకు జగదేకవిభు, నకును దర్వీకరేశకుండలున కచల
కేశునకు శంకరునకు నిశ్శ్వేకవశికి, హరునకును మ్రొక్కెదను దాసోహమనుచు.

... ...

గీ. అనఘు నివటూరివంశ మహాబ్ధిశశిని, వీరనార్యాత్మజుని పారవినుతయశుని
సకలపరవాదమత్తేభశస్తహరిని, రామనారాధ్యు మద్గురుస్వామిఁదలఁతు.

... ...

వ. అని యిష్టదేవతాప్రార్థనంబును గురునాకస్తవంబును కుకవినిరాకరంబును
సుకవిప్రార్థనంబునుం జేసి యొక్క ప్రబంధంబు శైవశాస్త్రంబును, సకలపురా
ణేతిహాసవమ్మతంబును శివజ్ఞానసిద్ధాంజనంబునుగా రచియింపఁ దలంచి యు
న్నయెడ—

... ...

కవివంశవివరణము:—

సీ. అఖిలేశ్వరుండు సహస్రశీర్షుం డన నగు పరమేశ్వరు నాననమున
బ్రాహ్మణులొ్రలుత నుద్భవము నొందిరి ముందు నావిప్రకులవర్యుఁ డైనయట్టి
కౌండిన్యమౌని ప్రఖ్యాతవంశంబున క్షితిలోపలను నతిశ్రేష్ఠుఁ డైన
శస్తయజుర్వేదశాఖ యౌ తైత్తిరీయమున నాపస్తంబవిమలసూత్ర
మునను నార్వేలవారనఁ దనరుచట్టి, ప్రాకనాఁటింట ఘనుఁడైన బ్రహ్మవేత్త
వరఁగ బెజవాడసీమ నెప్పల్లెయందు, ననఘుఁడని యెన్నఁదగు లింగనార్యుఁ డెపుడు
ఈలింగనార్యునిసతి యంబను, ఈదంపతులతనయుఁడు మల్లనార్యుఁడు. ఈతని
యిల్లాలు చిట్టెమ్మ. ఈచిట్టెమ్మపుత్రుఁడు బ్రహ్మలింగార్యుఁడు, బ్రహ్మలింగార్యుఁ
డు అన్నపూర్ణమ్మను బెండ్లియాడెను. ఈ బ్రహ్మలింగార్యుఁడు మనకవితండ్రి.

క. సలలితచిత్తుఁడ భవహర, జలజనమర్చకుఁడ వీరశైవుఁడ వరని
ర్మలభావుఁడ నఘదూరుఁడ, వలనుగ నెప్పల్లి అయ్యవారను సుకవిన్.

కథాభాగములోఁ గొంతపద్యశైలికిని విషయబోధకును జూపఁబడును.

గీ. మూఁడుకాలమ్ములందునిమ్ములవిభూతి, చేతఁబుండ్రంబు దాల్చినయాతఁడెపుడు
రుద్రరూపంబు దాల్చియక్షుద్రుఁడగుచుఁ, బరమపదమునువసియించుబంధురముగ
వాసిష్ఠలైంగే—
కం. వేదోక్తభూతిపుండ్రము, నాదట ధరియించి పాపమంతయు వేగన్
ఛేదించు గాఢతమముల్, ఛేదింపఁగనొప్పు జలజమిత్రునివగిదిన్.
బ్రహ్మోత్తరఖండే.
గీ. మఱియుక్షత్రియవిట్ఛూద్రమారణములు, గోవధస్త్రీవధాదులుకొనరకెపుడుఁ
జేయువాఁడైన భసితంబుచేఁ ద్రిపుండ్ర, ధారియైనను బాపముల్పాఱిపోవు.
ఇట్లు భగవద్గీతాదులనుండియు నితరపురాణములనుండియు శైవసాంప్రదాయము లన్నియు నేర్చి కూర్పఁబడినవి. భక్తుల మాహాత్మ్యములు గలవు, శివరాత్రి సోమవారము మున్నగు దినములలో శివపూజచేయుటవలన్ఫలములు తెల్పఁబడినవి.
ఈపుస్తకమును బరిషత్తునకు శ్రీయుతులు బండారు తమ్మయ్యగారొసంగిరి. ఇద్దాని కింకొక యసంపూర్ణప్రతిని గూడ నిచ్చిరి. 150 పత్రముల ప్రతి.
సర్వజిత్తునామసంవత్సర కార్తిక శు ౨ సోమవారమువఱకు మగ్గాపేఁట మఠం హాత్తిసీపట్టద సిద్ధలింగదేవర అయ్యవార్లగారు వ్రాసినది.

---

9. అచ్చతెనుఁగు కిరాతార్జునీయము. గ్రం. నం. 4507.

దీని శ్రీశ్రీ పిఠాపురముమహారాజావారొసంగిరి. అయిదాశ్వాసములు గలది. సంస్కృతకిరాతార్జునీయమునకు భారవి కిది తెనుఁగు. కవిపేరు తెలిసికొనుటకు వీలులేకుండ గద్యముక్రింద నన్నియాశ్వాసముల తుదను, అచ్చతెనుఁగులో-
"ఇది సిరిగల్గు కల్వదొరసీనిన కన్గలపాఱుటయ్య పెం
పొదవుకొలంబు నేలచెలి నోమెడు వెన్నునిపేరు గల్గు మే
ల్మదిగలయయ్య బిడ్డఁ డన మన్చిని తేరులతేనిపట్టిపే
రఁ దగిన నాదు చెంచుకలి రాణపుటైదవతున్క పెంపగున్.
అని పేరులుగూడ నాంధ్రీకరించి పెట్టినాఁడు. కవి రామయ్య లేక దశరథరామయ్య యని తోఁచుచున్నది. ఆత్రేయగోత్రము, తండ్రిపేరు "నేలచెలినోమెడు వెన్నుని పేరుగల్గు మేల్మదిగల యయ్యయఁట-గూఢముగానున్నది.

కవి బొబ్బిలినివాసి కావలయును.

క. అబ్బురపుచెయ్దములఁ దగు, నిబ్బలుకబ్బంబు ముత్తె మొనయుపసీఁడినా
 బొబ్బిలిగొల్లలరాయని, నిబ్బరపు స్వాంతనంబు నెలకొనఁ గూర్తున్.

అని బొబ్బిలిలోని గోపాలస్వామి కంకిత మిచ్చినాఁడు.

సీ. అలగాపరిపూష లచ్చటఁ దిగఁద్రోచి నేలగాపరులఁ దా నేలఁగల్గెఁ
 దరివెన్నముచ్చిమి దొరలకుండఁగ వెల్మదొరలిచ్చు నులుపాలు దొరకసాగె
 రక్షసు లెంటింపరాకుండ మన్నియపౌఁజు కాపరికొల్వ బలిమి యబ్బెఁ
 దక్షరీఁడను పజ్జుదక్క నందఱకోర్కు లిచ్చువాఁ డనుమేలిమెచ్చు వచ్చె
 రావు రాయఁడప్పరంగరాయుని కాలం, బయ్యలెల్లఁ దనకు నెయ్యులగుచు
 నిలువ బొబ్బిలనెడి నెఱప్రోలఁ గఱివేల్పు, గొల్లపల్లె విడిచి కూర్మి నిలువ.

తనవంశమునుగూర్చి నివాసమునుగూర్చి యిందేమియుఁ జెప్పుకొనలేదు.

ప్రారంభము రెండుపద్యములు:—

చ. కలుములతేనితోఁ జెలిమి గాంచుట నచ్చినపేర్మి మంచుఁగొం
 డలదొరపట్టి మేయుఅచు డాయఁగ నెమ్మి నమర్చి నంద్రముం
 గలయఁగఁ బాఱునేఱు జడగట్టుకచిం దన కేలనంటి లో
 నలరఁగ నంటి చూపి ముదమందు బొజుంగులమిన్న నెన్నెదన్.

చ. అలసిరి చిల్వనెజ్జఁ బొలయ్యలను మార్గొగ మిడ్డఁ బాఁపరా
 తలల మెలంగు నేలచెలిఁ దాలిచి కౌఁగిట బుజ్జగించి శ్రీ
 వలలకు వల్లచేడెఁ గలువం దటి గాంచుచు దాఁగురింతలా
 గలకల నవ్వుచుం జెలఁగు కల్లరివేలుపుసామిఁ గొల్చెదన్.

భారవిమొదటి శ్లోకమునకుఁ దెనుఁగు—

చ. సిరి తొలివంగడంబు నది జెందిన రానొకిమీని యేల్బడిం
 దెరకువ లెల్లఁ గాంచుటకుఁ దేఁకువ నెవ్వనిఁ బంపె బొమ్మ దా
 రిరవణ మొప్ప నమ్యోఱుకుతేఁ డటులం గని డాయవచ్చె న
 ద్ధురములదిట్ట మున్గొనముద్రోవగుపేరిపొలంబుచక్కటిన్.

భారవి యొకానొకసర్గములో నిమిడ్చిన చమత్కారశ్లోకముల ననుసరించి యితఁ
 డను గొన్నింటి నిందుఁ జేర్చినాఁడు.

గోమూత్రికాబంధము-విద్యున్మాలావృత్తము.

 వీఁడే వేల్పా వీఁడే వెజ్జా, వేఁడ న్రాఁడా వీడంబోఁడా
 వీఁడే బొల్పా వీఁడే రజ్జా, వేఁడం గోడా వీడం గీడా.

క. మేమే మిమ్మో మేమా, మీమీ మామాను మోము మిమ్మమ్మేమో
మేమే మీమీ మమ్మే, మామా మమ్మమ్ము మమ్మె మోమా మమ్మా.

విద్యున్మాలావృత్తము:—

(1) రాలం గ్రాల న్రాదా లీలా, లాలీదారాలంగ్రాలన్ రా
లాలామేవాలాగాలావా, వాలాగాలా వామేలాలా.

(2) చాయాజాజా సాగాయోజా, జాయోగాసా జాజాయాచా
వాఁయీరాఁవాఁయోడే యీవాఁ, వాఁయీడేయోవాఁరాయీవాఁ.

ఇందలి చరణముల ననులోమవిలోమము లెఱుఁగునది.

(1) నీకానాకానేనేకారా, కాకేమేకా గారాకాగా
చీకాకాచే సీదాకాచే, మేకోరామీ మీవాకేమీ.

(2) మీకేవామీ మీరాకోమే, చేకాదాసీ చేకాకాచీ
గాకారాగా కామేకేకా, దాకానేనే కానాకానీ.

పూర్వపద్యమున కుత్తరపద్యము ప్రతిలోమము.

ఇట్టి వనేకము గలవు. కవియెవ్వరో తెలిసికొని యీగ్రంథమునకుఁ బ్రతి యొ
దైనఁ గలదేమో తెలిసినవారు తెల్పెద రని కోరుచున్నారము.

(10) ఘటికాచలమాహాత్మ్యము. గ్రం. నం. 20.

ఇది యొకచిన్న ద్విపదకావ్యము. ౨౦ పత్రములు గలది. కాలువపల్లి అచ్చన
మంత్రికవి.

"శ్రీనందవరకులాశ్రిత లక్ష్మీదనరు, వనరభారద్వాజ వరగోత్రశుభగు
డనఁగఁ గాలువపల్లి యతులవంశ్యజుఁడు."

ఈతనితండ్రి రామప్రభుఁడు, తల్లి అక్కమాంబ, కథ ఘటికాచలమాహాత్మ్య
ములోని చిన్నగాథ.

"అసమానబలుఁడైన యంజని తనయు, పానఁగంగ వేడుకపాలుపేది దనర
ఘటికాచలం బనుఘనగిరిమీఁద, నిటలాక్షుఁ దగఁగూర్చి నెమ్మితో వే
పటుతరనేమంబు పరఁగ వహించి, గట్టిగా బ్రహ్మపట్టముగోరి వేడ్క"

ఇట్టి యీమాటలను బట్టి యీచుల్పగ్రంథములోని విషయము బోధపడఁగ
లదు. కవిత్వరీతి తెలియఁగలదు.

(2) ఈ ప్రతిలోనే శతకంఠ రామాయణము ద్విపద గలదు. 70 పత్రములున్నవి
పూర్తిగా లేదు. ప్రారంభములోఁ గవివిషయమేమియు లేదు.

"శ్రీమహితానంద శృంగారకరము, కామితార్థంబులు కడుమోద మమరి
అలమేరుకాంతుల నబ్బులనడుమ, వెలయుశాకద్వీప వేదికాస్థలిని
సిరిదనరుపట్నంబు సరగుననొకటి—అని మొదలిడినాఁడు.
సీతావిజయ మనునామాంతరము గలశతకంఠరామాయణములు పద్యకావ్య
ములును గలవు.
ద్విపద యంత జటిలముఁగా లేదు. తప్పులు బహువిధములుగాఁ గలవు.
"కాశీపురం బిదేకదుఁ జేరివేడ్క, విశ్వేశు నెదురుగా వీరతపంబు
వదలక గావించువాఁడఁ దాననుచు, మదమునఁ బల్లైడి మర్కటోత్తములు
దండితనంబుగాఁ దనరు మోదమున, మెండొడ్డి కోపులై మెలఁకువఁ దనర
రఘురాము నాపతి రథసంబుతోడ, గెరలి కోపంబున ఘేయని యార్చి
నురవడిగానంత నుగ్రతతోడఁ, బరువడి దనరంగఁ బడనీక్కువాని
నీడ్చిన శతకంఠుఁ డిదె రాముచేత, వాఁడిద్రుంగెనటంచు వానరులెల్ల
సంతోషులై వేడ్క సాహసం బడర, గంతులు తగవేసి ఘనగర్జితములు."
పరిషత్పుస్తకభాండాగారములో 1320 సంఖ్యగల లింగాచారికృత ద్విపద
యొకటి యున్నదిగాని దీనికిదానికిఁ బోలికలు లేవు.

(11) సీతాకళ్యాణము. యక్షగానము గ్రం. సం. 354.

"ధరదుండిపల్లి సంస్థానుఁడై చాలఁ, బరఁగఁ గంథమురామభద్రుని పేర
నంకితంబుగ జయతోప్పెహార్థనియతి, శంకరుపంకేజసేవకుం డగుచు
లలితసద్గుణలక్ష్మి లక్షణాన్వితుఁడు, పాలయాకరివంశపాథోధిచంద్రుఁ
డసమసాహస విక్రమాదిత్యకీర్తి, కుసుమసాయకమూర్తి గురిగింజగుంట
పురవరాధిపుఁడు... భూపాలమణికిఁ,
దనయుండు సంతతదానశీలుండు, ఘనకళాన్వితుఁడు సంగ్రామభీముండు
వరకృపాధారుండు వైరిరాజన్య, గురుతరకోటీర... ...
మంతుకెక్కినభోజ మల్లభూవిభుఁడు—
వందనాచార సద్వైష్ణవతిలకుఁడ... ... ...ప్రిసేవాభిమానుండు
... ...బోడిమల్లయకుల బుధశేఖరుండు
పెడుక శ్రీరామవిభుని సత్కథను, కమనీయశబ్దార్థ గౌరవాత్యంత
రమణీయనవరసాలంకారసరణి, పరఁగిన జానకీపరిణయం బనెడి
కరమరుదుగ యక్షగానఁబుసేసె.

ఈగ్రంథాంతవాక్యములు కవిం దెల్పుచున్నది. పురుగులు కొట్టివేయుటచేఁబూ
ర్ణముగ దొరకలేదు. ప్రారంభ మిట్లున్నది.

శా. శ్రీకాంతాకుచపద్మకోరకములం జెన్నొందుహారావళుల్
నాకాకఃపతినీలసద్రుచిమణుల్ సవ్యాంఘ్రికాంతిచ్ఛటల్
జోకల్మించిన తేఁటిగుంపులనఁగా శోభిల్లు లక్ష్మీశుఁడా
సాకేతాధిపుఁ డిచ్చు మాకు సకలైశ్వర్యప్రభావోన్నతుల్.

వ. అని కృతిరచి... పరుండగు నాశ్రితపోషణుండైన దశరథకులభూషణుం డగు
రఘుపతి నేమని వర్ణించుచున్నాఁడు.

జంపె. విమలపురశేఖరము విపులధర్మాకరము, సమదరిపుభీకరముసాకేతపురము
కీరభాషోత్కరము వీరనరసింధురము, చారుతరగోపురము సాకేతపురము
సురనగరసోదరము సుజనసంపత్కరము సరన్పవరశేఖరము సాకేతపురము.

కవిత్వము మృదుమధురముగా నుండును.

పరాభవసంవత్సర ఆడినెల శుక్లపక్షమి నవమీ చంద్రవారమందు అ
డుసుమల్లి దళువాయి వెంకటపతినాయనివారిశీతాకళ్యాణము, అనిచివరనున్నది.

---

(12) శివరహస్యఖండము—గ్రం. సం. 1758.

వంకాయలపాటి వీరభద్రకవిప్రణీతము—1256 సంఖ్యగల సంభవకాండ మొ
క్కటియే యిదివఱకుఁ బరిషత్పత్రికాముఖమునఁ బాఠకులు వినియుందురు. ఈ
పుస్తకము పై వీరభద్రకవి సంపూర్ణగ్రంథము. సంభవ, అసుర, వీరమహేం
ద్ర, యుద్ధ, దేవ, దక్ష కాండము లిందుఁగలవు. సప్తమకాండమగు నుపదేశ
కాండ మసంపూర్ణముగ నున్నది. మొదట సంభవకాండము, ఆకులుచెదలు
కొట్టివేసినవి. కావున గొంతభాగము పద్యములు పూర్ణముగా దొరకవు.
ఈకవి మందపాటివారి యాశ్రితుఁడు, కావున, వారివంశమును వివరించియు
న్నాడు. కవి వంకాయలపాటి నాగనామాత్యుసిపుత్రుఁడు. మోచర్లవారిదౌ
హిత్రుఁడు. గ్రంథమును బట్టి వివరములు వ్రాయుటకుఁ బద్యములు పూర్తిగాల
భ్యము కాలేదు. ఇతరకాండములలోని కొన్ని పద్యములు.

చ. మలసి యదృశ్యమైనసురమాన్యుఁడు కశ్యపుఁ డంతరంబునం
గలశిధరుం దొరంగి యధికం బగుమోహము గ్రమ్మ మోహాలీ
లల విలపించుచుండఁగఁ గలంక యణంగ మనోహరాంగి చె
ల్వలరఁగ నిల్చెఁ గట్టెదుట నద్భుతమందుచుమానిచూడఁగన్. (అసురకాండము)